

Începuturile dentisticeii in țările românești / [G.Z. Petrescu].

Contributors

Petrescu, G. Z. 1874-1954.

Publication/Creation

Bucharest : Tip. "Cultura", 1934.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/ambf8buk>

**wellcome
collection**

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

OMAGIU AL AUTORULUI

Dr. G. Z. PETRESCU

**ÎNCEPUTURILE DENTISTICEI
ÎN ȚĂRILE ROMÂNEȘTI**

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA „CULTURA” STR. CÂMPINEANU 15
1934

K. xx. 34

Dr. G. Z. PETRESCU

**ÎNCEPUTURILE DENTISTICEI
IN ȚĂRILE ROMÂNEȘTI**

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA „CULTURA” STR. CÂMPINEANU 15
1934

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b30629895>

INCEPUTURILE DENTISTICEI IN ȚĂRILE ROMÂNEȘTI

Când cineva din strămoșii noștri suferea de măsele socoteala sa era scurtă. Decât să pătimească fără sfârșit, căuta să suprime cât mai curând răul *din rădăcină*. Nu trebuia pentru aceasta decât un clește și ceva curagiu. Măseaua cu pricina, ba chiar adesea mai multe deodată se scoteau fără ezitare și fără nici o considerație pentru starea lor de integritate relativă, sau rolul ce erau chemate a' l îndeplini. Scăpând de măsele, pacientul scăpa de dureri și nici nu cerea mai mult.

Dar cine scotea măselele? Erau pe vremuri de demult specialiști ca și astăzi? — Propriu-ziși, de sigur că nu. Specialiști în felul lor însă erau toți aceia cari, având un clește, se încumetau să încerce extracții de măsele și reușeau sau le rupeau, ba rupeau și fălcile, până-ce căpătau oare-care dibăcie și apoi își făceau din această operație o meserie accesorie, pe lângă meseria ce o aveau de mai înainte. Căci de sigur n'avea oricine clește, ci aproape numai aceia cari puteau să și-l fabrice singuri, sau cari uzau de asemenea instrument ca meșteșugari, deci în special fierarii sau și potcovarii. Și nu este de mirare ca să fi fost așa la noi, fiind-că așa se practica și'n țări cu o civilizație mai înaintată (Fig. 1). Atâta numai că pe când acolo s'au schimbat lucrurile mai de mult, aproape aceeași stare dăinuește încă în unele din satele noastre. Dovada o fac numeroasele cleștișoare speciale pentru extracțiuni de măsele cari se găsesc și astăzi pe alocuri în

popor și cari deși de o fabricațiune primitivă (în genere țigănească), sunt totuși perfect adaptate scopului lor prin forma ce o au toate. Caracteristică este nu numai forma

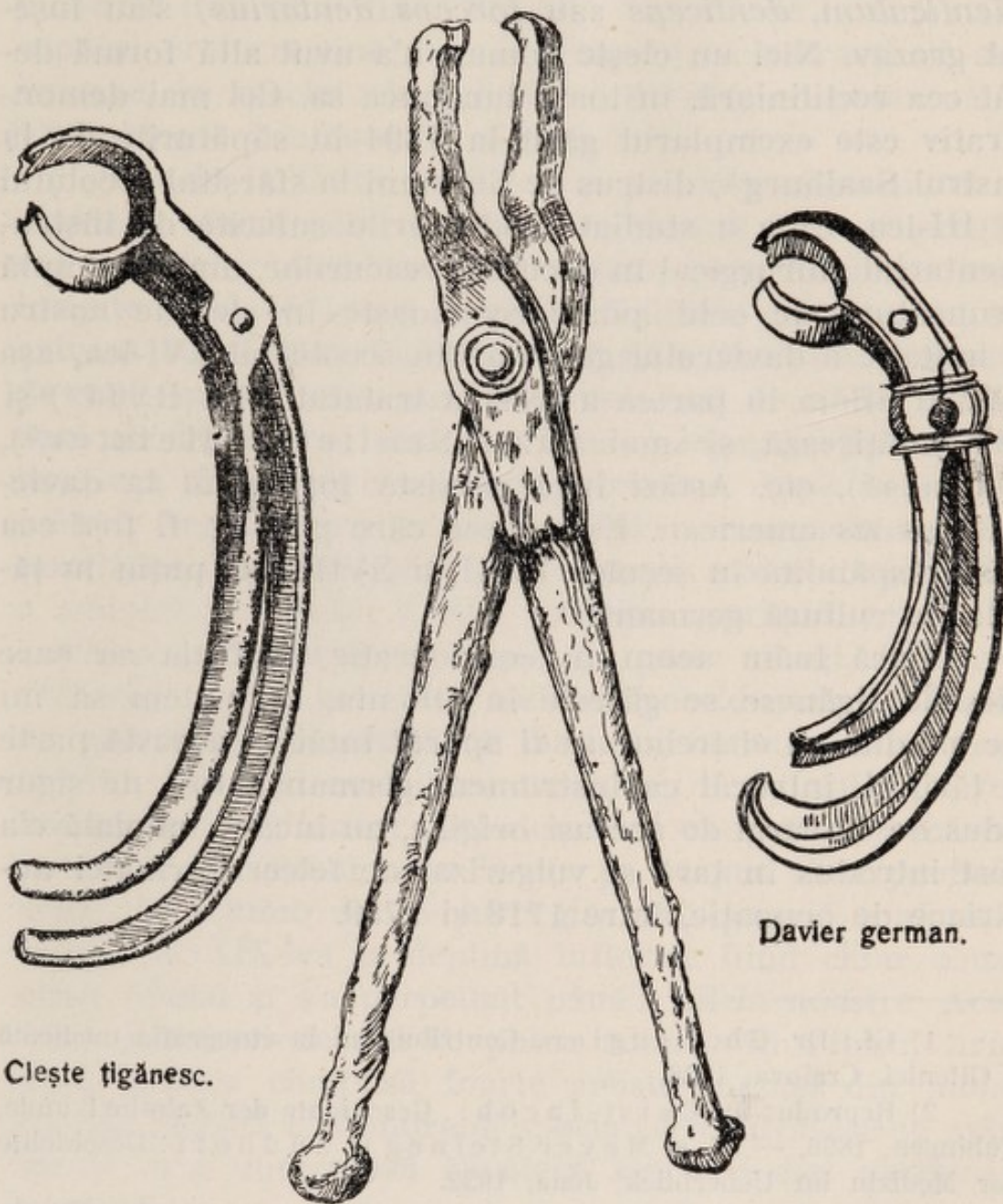

Dentistul satului.

Desemn de I. Kleinmichel (1877) după „Der Bazar“.

instrumentului, ci și repartiția sa geografică. Amândouă noțiunile acestea ne pot servi pentru a determina origina și epoca răspândirii la noi a cleștelui.

În cea-ce privește forma, ea este, cu mici deosebiri de amănunte aceea pe care am figurat-o aci. Mai totdeauna acest clește are o curbură de aproximativ o treime de

Clește țigănesc.

Denticeps roman.

Davier german.

circumferință în toată lungimea sa. Uneori însă partea cea scurtă cu colții, ei înșiși arcuiți, nu prezintă pe axa ei nici o curbură până la articulație și numai extremită-

țile mânerelor sunt încovoiate lateral, în genere amândouă în aceeași parte, aproape în unghiu drept¹⁾.

Aceia cari au voit să identifice instrumentul de mai sus cu cleștele întrebuițat de Romani pentru extracțiuni (*denticulum*, *denticeps* sau *forceps dentarius*) s'au înșelat grozav. Nici un clește roman n'a avut altă formă decât cea rectiliniară, în toată lungimea sa. Cel mai demonstrativ este exemplarul găsit la 1894 în săpăturile de la castrul Saalburg²⁾ distrus de Germani la sfârșitul secolului al III-lea. Cine a studiat modificările suferite de instrumentariul chirurgical în decursul veacurilor, dintr'o simplă aruncătură de ochi, poate recunoaște în cleștele nostru o imitație a davierului german din secolul al XVI-lea, așa cum îl aflăm în partea a treia a tratatului lui Ryff³⁾ și ni'l înfățișează și mai târziu Scultet⁴⁾, Heister⁵⁾, Dionis⁶⁾, etc. Astăzi încă persistă forma lui la davierul așa zis american. Este aceea care pare să fi fost cea mai răspândită în secolele XVII și XVIII, cel puțin în țările de cultură germană.

Dacă luăm acum în considerație profuzia cu care cleștele țigănesc se găsește în Oltenia, nu putem să nu ne gândim că el trebuie să fi apărut întâi în această parte a țării și, întrucât ca instrument german a fost de sigur adus de chirurghi de aceeași origine, nu încapе îndoială c'a fost introdus în țară și vulgarizat de felcerii armatei austriace de ocupație, între 1718 și 1739.

1) Cf.: Dr. Ch. Laugier. Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei. Craiova, 1928.

2) Reprodus în: Geist-Jacobi. Geschichte der Zahnheilkunde, Tübingen, 1896, — Cf. și Meyer Steineg u. Südhoff. Geschichte der Medizin im Ueberblick, Jena, 1922.

3) Walther Hermann Ryff. Grosse chirurgie. Frankfurt, 1572.

4) Johannes Schultes (Schultetus). Armamentarium chirurgicum, Haga, 1656.

5) Lorenz Heister. Institutiones chirurgicae. Amsterdam, 1724.

6) Pierre Dionis. Cours d'opérations de Chirurgie, 4-ème édit., Paris, 1746.

Este puțin probabil că'n popor la noi să se fi întrebuințat și mai înainte vre-un alt clește ad-hoc, cu atât mai puțin cu cât și în urmă și de sigur din vechime, se păstrează principiul că nu trebuie să se extragă decât măselele cari se clatină. Tradiția datează de la Cels (Începutul erei creștine) ca și noțiunea că extracțiuni anevoioase, în special ale măselelor de sus, ar putea să fie vătămătoare pentru ochi și tâmples⁷⁾.

Tot de la Cels a rămas și practica extracțiunii cu degetele, atunci când o măsea se clatină tare, și pregătirea măselelor destinate a fi scoase, prin hâțănări îndelungate până ce ajung să poate fi luxate cu degetele, sau extrase cu cleștele fără mari sforțări. Aceasta a devenit de mult specialitatea unor empirici, cari de alt-fel au luat apoi și cleștele cu totul din mâna meșteșugarilor. La orașe era firesc ca el să ajungă curând după aceea a fi mînuit de bărbieri, întru-cât, odată cu organizarea corporațiilor după modelul celor săsești, breasla bărbierilor a adoptat în secolul XVIII, practica operațiilor rezervate aceleiași profesioni în orașele de peste munți. *Bărbierii-chirurgi*, această creațiune a culturii occidentale medievale, au apărut la noi destul de târziu și numai sub o formă frustă. (Breslașii noștri nu cunoșteau decât aplicația ventuzelor și a lipitorilor, flebotomia și extracțiunea măselelor. Alte operațiuni erau lăsate pe seama altor profesioniști). În schimb micro-chirurgia bărbierească a ajuns în secolul al XIX-lea la deplină înflorire fiind chiar consacrată oficial și s'a perpetuat până'n zilele noastre. Acum vreo patruzeci de ani se putea admira în Pitești, firma unui bărbier compusă foarte artistic numai din molari cariați, pe cari acel onorabil specialist îi extrăsese cu mâna sa, de la o numeroasă clientelă. Era cea mai ingenioasă reclamă.

Când măselele lor cariate nu erau dureroase, strămoșii noștri nu prea se ocupau de ele. În voia lor, coroanele, unele după altele atacate, se puteau fărâmița cu totul, rămân-

7) A. Cornelii Celsi. De re medica. Lib. VII, Cap. XII.

nând în alveolele respective numai bucăți de rădăcini înegrite. De mijloace de conservare nici nu era vorba. Igiena gurii se rezuma în spălături sumare cu apă simplă sau cu decoctii de jaleș, izmă, pelin, etc., și acestea obicinuieț numai de „obrazе subțiri“. Acestea din urmă, femeile în special, aveau de alt-fel cel puțin grija de a masca mirosul gurii produs de leziuni dentare, prin masticăția des repetată de mirodenii, printre cari cuișoarele ocupau primul loc. În acelaș scop, după un obicei păstrat din vechime, se obturau cariile cu ceară, astfel ca să nu se poată strânge în ele detritusuri alimentare susceptibile de descompunere. Această practică bine-înțeleș nu urmărea cătuși de puțin păstrarea dintelui în cauză. Ba de multe ori chiar, tot după un obicei de origină antică, se grăbea sfărâmarea coroanei găunoase prin introducerea în cavitate de anumite ingrediente, al căror prim efect trebuia să fie alinarea suferințelor. De acest mijloc uzau toți aceia cari nu aveau curagiul de a se supune la extracțiuni. Cels recomandă boabele de piper sau semințe de ederă decorticate. Poporul mai întrebuintează mult și astăzi pe cele d'intăi. O altă substanță încă foarte întrebuintată este tămăia.

Cert este că odată ce coroanele sunt distruse cu totul, durerile, cel puțin un timp oare-care, dispar sau sunt atenuate. Dacă revin mai târziu, se recurge la unele leacuri antice, pe cari babele le cunosc atât de bine încât parc'ar fi și ele bătrâne de două mii de ani. Sunt aceleași mijloace de la Cels și Galen, trecând prin școala din Salerno, chirurgii renașterei și toți aceia cari prin practica lor le-au vulgarizat tot mai mult. Sunt prea multe pentru ca să ne ocupăm de ele aici, unele având numai efect calmant, iar altele socotite apte de a distruge viermii pe cari poporul îi crede încuibăți în măselele sau rădăcinile dureroase⁸⁾, cum sunt afumăturile cu sămânță de măselar (*hyosciamus niger*) ce se recomandă încă prin unele locuri⁹⁾.

8) Gr. Grigoriu-Rigo. *Medicina Poporului*. Edit. Acad. Rom. București, 1907.

9) Expus pe larg în colecția lui Vasile Drăghici: *Doktorul și Ikonumul kasnik*.

Tratamentul acesta ca și motivarea sa datează de la Scriboniu Largu, din secolul I d. Chr. În secolul al XVI-lea Jacques Houllier, profesor la Paris a găsit explicația credinței că viermii ar fi cauza suferințelor, în faptul că fumul de măselar ars, umplând gura cu un scrum ale cărui părțițele sunt vermiforme, a putut da iluzia unui exod de viermișori de prin fundul cariilor¹⁰⁾. Totuși o sumă de autori au înregistrat această aberație până 'n secolul al XVIII-lea, fie pentru a o combate, fie pentru a o susține. Așa dar, nu este de mirare că ea a persistat și la noi¹¹⁾.

Rețete pentru nevralgiile dentare, afară de cele conservate de tradiție, pe cari le citim în colecțiile folcloriștilor¹²⁾ se mai găsesc și'n multe manuscrise vechi, ca de exemplu al lui Constantin Dascălu din 1783¹³⁾. Acesta scrie:

„Kând doare pe om dinții:

„Frunză de urzikă și sămânță de pelin să o hierbi ku oțet tare și să ții în gură.

„Kând să sfărămesk dinții:

„Arde hârtie și koajă de salcie. Să le pisezi și să amesteci ku miere și pune la dinți kă are vindekare“.

Altă rețetă mai complicată ne-o dă un manuscris de pe la începutul secolului trecut al unui Soroceanu din Iași și o dovadă de răspândirea ei este că și D. P. Lupășcu a reprodus'o în colecția sa. Este următoarea:

„Pentru dureri de mäsă“

„Zmicele de nuk kurățândusă koaja ce neagră de pe afară și lepădândusă, să se iei koaja acè verdi din nuntru să se pue într'o ulcică noă să se toarne oțăt de vin până

10) Geist Jacobi. Loco cit.

11) Gr. Grigoriu-Rigo. Loco cit. — Interpretația ce'i o da Dr. N. Leon este fantezie pură și nu rezistă criticei.

12) D. P. Lupășcu, Dr. N. Leon, Gr. Grigoriu-Rigo, Tudor Pamfile, Arthur Goroveiu etc.

13) Codice din colecția autorului.

va kovârși koaja, să pui o bukățâkă piatră akră și o bukățâkă ciokălău de păpușoi, apoi astupând oala ku aluățel să o pui să fiarbă până va skăde două părți și după aceea răkorindu-se numai kălduț să ții oțăt în gură de partea măselii ce te doare“.

Sunt nenumărate prescripții de acestea, cari însă toate privesc numai terapeutica aplicată *loco dolenti*. Mai curioase sunt tratamentele prin *revulzie* ca acela expus de Gavriil Vinețki în a sa „Kărticikă de multe meșteșuguri“ de la 1806, tradusă după o scriere polonă mai veche:

„Hrean proaspăt să'l freci (razi?) și să pui pă basmă să te legi la kotul mâinii la kare parte nu te doare dinții“.

Era firesc ca ambele principii preconizate ca și'n venesecții încă din antichitate, să se fi păstrat până astăzi în tratamentul durerilor mari. De fapt avem și *derivația*, care se practică prin introducerea în urechia din partea măselelor dureroase, de substanțe rubefiante sau chiar anestezice.

La aceste prescripții se pot adăoga fumurile, oblojelile pe fălci, apoi și toate descântecele cu sau fără farmece ale babelor, cari și ele sunt mijloace de o vechime considerabilă. Iată ast-fel recapitulat, întreg arsenalul terapeutic, în uz general, înainte de apariția dentiștilor cu școală.

Se înțelege că obturațiuni sau ori-ce operații protetice nu se pomeneau, căci nu se încumetau empiricii să le încerce, dinții pierduți nu erau înlocuiți cu alții artificiali, deși asemenea lucrări erau cunoscute încă din antichitate și obicinuite prin alte părți ale Europei. Avem totuși dovada că și la noi s'au întâlnit cazuri excepționale. Iată în adevăr ce scrie cronica despre Dumitrașcu Cantacuzino, bătrânul Domn al Moldovei, în a doua sa domnie (1684—85):

„Doamna sa era la Țarigrad, iară el aice își luase o fată a unei rachierite de pe Podul Vechi anume Arhipoaia, iară pe fată o chema Anița și era țiiitoarea lui Dumitrașco-

Vodă... Era tânără și frumoasă și plină de suliman ca o fată de rachierită... El de bătrân, dinți în gură nu avea; dimineața îi încleaa de-i punea în gură, iară seara îi descleaa cu uncrop și'i punea pe masă; și carne în toate posturile cu Turcii dimpreună mânca¹⁴).

Nu se poate tăgădui că, pentru a mânca în post carne, acest nelegiuit avea nevoie de măsele, dar dacă ele erau artificiale, apoi este sigur că nu în scaunul domniei sale, ci numai la Țarigrad îi se putuse hărăzi o astfel de binefacere. Reese foarte evident că lucrul era necunoscut în Moldova, din chiar faptul că-l menționează cronicarul ca ceva extraordinar și mai ales din credința naivă ce o arată în detaliile pe cari le ținea fără 'ndoială, dintr'un svon public. Așa cum ni le dă sunt de necrezut și au fost bine înțeles deformatate trecând din gură în gură.

Mai întâi nu există clei care să se poată solidifica în gură aderând îndelung la mucoase. Apoi este știut că, pe vremea aceea, nu se fixau dinții artificiali, atât între ei cât și de cei din gură, decât cu sârmă de aur. Iar când se înlocuiau lipsuri mai întinse interesând ambele maxilare, arcuri spirale de acelaș metal, cari legau garnitura de sus de cea de jos, asigurau menținerea lor între fălci. Ast-fel se făceau chiar punți ca'n zilele noastre¹⁵. Cea-ce a provocat explicația așezării dinților în gura lui Vodă în chipul absurd al încleiării, nu poate să fie decât împrejurarea că seara, scoțându-ii, neapărat îi punea „pe masă“, într'un vas cu „uncrop“ (apă fierbinte), cum se face și astăzi. Indiscreția unor servitori a trebuit să dea această curiozitate 'n vileag și dacă i s'a dat o interpretare greșită, aceasta dovedește că nimeni nu mai văzuse așa ceva.

Protezele se făceau greu și scump. Erau specialitatea lucrătorilor de giuvaericele, cari pe aici nu erau mulți. Dacă se vor fi fabricat în țară ceva denturi în secolul al XVIII-lea nu putem ști. În tot cazul, la această

14) Ioan Neculce. Letopisețul țării Moldovii, în Kogălniceanu, Vol. II, pag. 225.

15) Pierre Fauchard. Le Chirurgien Dentiste, Paris, 1728.

epocă printre șarlatanii cari circulau în toată Europa centrală și veneau până'n ținuturile noastre, erau foarte mulți cari scoteau măsele și vindeau leacuri miraculoase în contra durerilor de dinți. Unii se îndeletniceau cu pusul de măsele artificiale. Au fost de sigur și de aceștia cari s'au ivit din când în când în târgurile noastre, cel puțin la bâlciurile anuale cele mai vestite, la rând cu dresori de fiare, saltimbanci, scamatori și alți ambulanti, făcând cu toții cea mai gălăgioasă reclamă.

Bună, rea, aceasta a fost singura căutare ocazională pe care au putut-o întâmpina gurile strămoșilor noștrii până'n secolul al XIX-lea.

*

**

La 1828 a apărut în București¹⁶⁾ următoarea cärtică de 30 de pagini intitulată:

„Povățuire pentru kurățenia gurii și păstrarea sănătății dinților, și a altor boale ale gurii. La isprăvit ku o adunare a rețetilor celor trebuincioase. Alkătuite de Dumnealui dantistul I. Seliger și typărită ku a Dumnealui keltuială“¹⁷⁾.

Ea poate fi considerată ca prima scriere de igienă în limba română și este interesantă în mai multe privințe. Scrisă pe înțelesul tuturilor se adresează marelui public pentru a'l lumina în privința folosului unei întrețineri în bună stare a gurii, dar nu mai puțin pentru a'l îndemna de a face apel la dentiști, când trebuie.

Ast-fel, după ce dă sfaturi cum trebuie să se îngrijească dinții sănătoși, adaogă: „Cel ce are dinții de tot nekurați, trebuie săi kurețe prin un Dantist vrednik atât pă din afară cât și pă dinlăuntru ku inștrumenturile trebuincioase. Deci fiind kă Dantiștii de multe ori mai vârtoș pentru interes obicinuesk a da pătimașului după kurățirea dinților felurimi de prafuri și de ape, sau altfeliu de doftorii, prin karele ku toate kă să fak dinții albi și fru-

16) In „Privileghiata typografie“.

17) Se află în Istoria Igienei de I. Felix, dar Crăiniceanu în Bibliografia medicală română, n'o pomenește.

moși pentru o scurtă vreme însă mai pe urmă li să pricinuește o mare vătămare, ștergându-se lustru“. Așa dar nu era el singurul dentist ci pare că erau și alții, concurenți mai mult sau mai puțin serioși.

Nu știm nimic despre aceștia, nici câți au fost nici unde și cum lucrau. Dar chiar despre Seliger nu știm dacă el practicase mai de mult înainte de publicarea cărții sale, unde și învățase meșteșugul și mai ales cât timp și în ce condiții a profesat în București sau altă parte a țării.

Ce putem afirma este că era Evreu și că, dacă singur a scris „povăturile“ de mai sus, apoi era indigen, căci n'avem nimic de spus, cărticica este redactată într'o limbă destul de curată și mai corectă decât multe din lucrările similare apărute pe timpul acela. În conținut nu aflăm nimic original, dar este o expunere foarte personală a unor elemente de anatomie, fiziologie și patologie, la care adaugă și câteva lămuriri succinte cu privire la tehnica dentară, cari n'au aspectul unei traduceri servile. Autorul dovedește 'n ele cunoștințe teoretice suficiente pentru vremea lui și pe cari le-a căpătat neapărat în vre-o școală, poate la Lemberg sau Cracovia, de unde ne au venit și medici, chirurghi și farmaciști.

Sigur de asemenea este că n'a avut titlu de magistru sau patron în chirurgie ca unii dentiști veniți mai târziu, de pildă Iosif Löffler, care la începutul anului 1835 era numit în serviciul orașului Iași cu leafa de 3000 lei pe an¹⁸⁾. Acest din urmă specialist făcuse studii la Pesta.

Pe Seliger nu'l aflăm trecut în nici o listă a Serviciului Sanitar de pe vremuri. Apoi nu figurează nici în anuarele Statului ca unul ce ar fi avut vre-un serviciu public și nici vre-un act oficial. După toate aparențele n'a practicat mult timp aici. În tot cazul, este curios că, aflându-se mai mulți dentiști în această parte a țării, nici unul n'a ocupat în Muntenia, în prima jumătate a secolului al XIX-lea funcțiuni similare cu ale lui Löffler din Iași.

18) Cf. Dr. G. Z. Petrescu. Medicina publică în Moldova acum o sută de ani. *Revista Științelor Medicale*, 1931, No. 1.

Este cu atât mai probabil că Seliger n'a stăruit și n'a reușit în București, cu cât el n'a dat la lumină manualul mai desvoltat și ilustrat, care'l promitea în prefața cărțiței sale d'întâi, în caz de ar fi bine primit de public. Cât despre ceilalți dentiști, fără îndoială nici n'a-veau vre-un titlu academic. De aceea nici nu este vorba de ei nicăeri în afară de poveștile lui Seliger¹⁹⁾.

Nu putem crede că, dentiștii cari sporadic au practicat la noi în prima jumătate a secolului trecut, au fost alt-ceva decât tehnicieni ambulanți de felul celor de bâlci de cari am vorbit mai sus. Lucrul dăinuia încă în Apus Era aproape firesc ca el să apară și pe aici, în starea de cultură întârziată în care se aflau țările noastre. Ba încă, nici nu este de mirare ca să se fi prelungit chiar atunci când în capitalele principatelor, apăruse câți-va dentiști cu școală.

Comisiile medicale din Muntenia și din Moldova, de la instituirea regulamentului Organic, au luptat negreșit în contra șarlatanilor odontotecnici, după cum se sileau să stăvilească și practica altor operatori empirici sau vraci incuți de tot felul. Practica dentisticeii era îngăduită numai chirurgilor având cel puțin titlul de patron, iar extracții simple se făceau și de către felceri sau de bărbieri cum am mai spus. Cu toate acestea dentiștii de bâlci tot reușeau să se strecoare pe aici pe colo. Dovada o fac relații și anunțuri din presa contemporană, cari sunt icoana cea mai credincioasă a stărilor și moravurilor timpului.

Un caz tipic este acela pe care ni'l oferă raportajul unor gazete săsești, în câte-va numere ale lor din 1845. Iată'l în rezumat:

„Alba Iulia, 12 August²⁰⁾). — La târgul săptămânal de

19) Nu știm nimic despre Daniil Mihailovsky, apărut în București la 1840 și care, cred, avea dreptul să exercite dentistica, fiind menționat în Anuarul Statului. A urmat în tot cazul scurt timp practica sa.

20) „Siebenbürger Bote“, Hermannstadt, 1845, No. 66.

deunăzi s'a grămădit tot ce umblă 'n picioare, în jurul unei trăsorele drăguțe acoperită cu un fel de polog. Un mic servitor poftea politicos pe toți cei aduși de curent ca să se lase să li se scoată dinții gratis. Cel ce scrie aceste rânduri a și numărat șaptezeci de inși cari se întreceau să profite de această propunere. La sfârșitul săptămânii, acest făcător de minuni se va duce la Sibiu ca să-și exercite și acolo arta“.

Apoi, în notă: „Noul Dulcamara a sosit în adevăr aici (în Sibiu) și a început operațiile sale în piața mică. Imbulzeala era strașnică și pacienții tratați laudă toți îndemânarea artistului dentar și slaba durere ocazională de operație. La privirea acestei comedii, autorul a avut impresia că revede pe Dottori ciarlatani, pe cari în tinerețea sa i-a întâlnit prin orașele Italiei. Lipsa numai Arlechino sau Pulcinella. Oare plăsturele și esențele pe cari dottòrele le vindea pe lângă exercițiul operațiilor sale, vor fi ele încercate cum se cuvine și într'adevăr folositoare și nevătămătoare? Intrebarea aceasta ar vrea referențial s'o supună considerației directorilor de poliție și fizicilor locurilor în cari dottòrele își instalează templul lui Esculap transportabil“.

„Sibiu, 20 August²¹⁾. Ziua de 19 curent ne a adus un spectacol de necrezut pentru actualitate! Dentistul francez Francisc Achard, a semenea lui Dulcamara în Elixirul de amor²²⁾, a făcut în piața mică o scenă într'o caleașcă deschisă cu baldachin roșu și puse un crainic să vestească mulțimei atrasă de târg și de această întâmplare neobicinuită, bunăvoința ce are de a scoate sărăcimii măselele fără plată. A trecut câtva timp până când cineva se decise să se supună cel d'întâi la operație. Dar de oare-ce ea fu executată repede și bine, un al doilea și un al treilea client, apoi atâția încât Achard cu greu putea face față la toate cererile.

„De fapt sunt de admirat abilitatea și ușurința cu care a executat multele operațiuni, deși nu se poate pune

21) Ibid. No. 67.

22) Opera compozitorului Donizetti din 1843 (G. Z. P.).

mare preț pe altruismul său, căci motivele pentru care scotea măselele săracilor fără plată sunt foarte evidente: acasă extracția unui dinte costa 1 fiorin. Reprobabil însă este faptul de a fi pus să se strige, după operații, apa sa de dinți (Elixir Parisien) și plâsturele englezesc universal, de oare-ce, fără a ține seamă că o sticlură cu 6 dramuri de tinctură și un peticel de plâsture pe preț de 30 creițari sunt prea scumpe și că reclama publică a acestor articole aduce prea mult cu palavrele de bâlci, apoi nici nu este îngăduit decât spițerilor ca să vândă doctorii, iar ori-căruia altuia îi este interzis prin ordonanțe de sus. D. Achard ar fi putut prescrie rețete, cum face ori-ce adevărat medic, cu atât mai vârtos că elixirul și plâsturele său nu sunt nici mijloace universale, nici descoperiri noi. Primul este compus într'adevăr din uleiuri eterice disolvate în spirt și puțină esență de cochlearia, fiind colorată cu lemn de sandal roșu sau cu coccinelă, iar plâsturele, întocmai ca hârtia lucioasă pentru pictura pripită, se obține topind două părți de sacâz, apoi trei părți de terbentină, $\frac{1}{20}$ parte ceară și $\frac{1}{10}$ parte balsam venețian, muiând în această măsă caldă, hârtie subțire nu prea tare încleiată și lăsând'o să se usuce.

„Acum să mai vorbim puțin și de D-nul Operator de ochi și de dinți Leopold Griff. Acesta, în loc de a se osteni să scoată dinți fără plată în piață, prefera să șază liniștit acasă, să prescrie rețete la bolnavii cari asediază ușa sa în cete și să ia — o desinteres! — câte un fiorin de fiecare. — Oare este aceasta un procedeu drept? — Nu cred, căci un om conscient că nu poate realiza nimic supra natural sau miraculos, se poartă rău dacă abuzează de încrederea publicului numeros atras de un renume creat artificial, luând de la ori-cine, fie și cu totul lipsit de mijloace, un florin pentru o rețetă dată la el acasă.

„Scopul acestor rânduri este de a preveni cât mai e timp pe onorații cititori, în special pe cei mai săraci și mai puțin instruiți, că pentru suferințele lor, adresându-se medicilor noștrii iscușiți, își vor găsi tămăduirea întru cât lucrul s'ar află în marginile putinții omenești, fără ca să-i coste consultația un florin. Cu atât mai in-

sistent putem da acest sfat, cu cât îmbulzeala de la Domnul Griff îl face ca să nu dea consultații decât foarte pripit“.

Alte amănunte foarte interesante aflăm din o a doua gazetă contemporană ²³⁾, la rubrica corespondențelor.

„Sibiu, 26 August. De vre-o opt sau zece zile avem între zidurile noastre un om care stârnește atenția; pe dentistul francez Francisc Achard, cu o trăsură elegantă, cutreerând în zilele de târg străzile și oprind pentru a adună publicul cu discursuri franceze traduse de tălmaciul său în limba germană. Apoi scoate gratis măselele stricate și vinde tincturi.

Exercițiile le face într'adevăr cu o repeziciune extraordinară și cu o siguranță mare. Am fost martor ocular când, în piața mare, a scos unui bărbat pe rând opt — am zis opt — dinți, în mai puțin de un minut. Dar între altele, el vinde și tot felul de sticlute și plasture contra tuturilor suferințelor posibile și cea-ce se obține de la el gratis, une-ori în grabă nu tocmai bine făcut, pe de altă parte îi se plătește la tincturi îndoit, cea-ce se vedește a fi o socoteală bună.

„Fizicatul nostru ar trebui să interzică vânzarea tuturilor sticlutelelor cari nu conțin substanțe nevătămătoare.

„Numitul D. Achard este întovărășit de un oculist cu diplomă din Viena ²⁴⁾, D. Griff. Amândoi, în domiciliul lor de la hotelul „Impăratul Roman“, sunt literalmente asediați de dimineață până seara și iau pentru extracții, curățitul dinților, rețete, tincturi și plasture, câte 1, 2, 3 sau 4 fiorini. Dacă am putea înlătura această mică șarlatanie a celor doi domni, nu s'ar putea din experiența de pân'acum să li se aducă decât laude pentru abilitatea lor. A fost o idee prielnică de a-și câștiga Autoritățile prin simulacrul asistenței gratuite pentru săraci, spre a putea ocoli pe urmă toate prescripțiile poliției medicinale și a

23) „Siebenbürger Wochenblatt“, Kronstadt, 1848, No. 70.

24) Bine 'nțeles nu este vorba de diploma de doctor.

scoate de la mulțimea uluită, atâția bani pe nimicuri. D. Achard și D. Griff, au adunat în Sibiu o sumă frumoasă pe care eu, ne fiind nici medic nici chirurg local, le aş erta-o dacă pacienții lor vor fi folosit ceva după urma extracțiilor și sticlulelor plătite scump. Amândoi medicii se duc în curând la Brașov“.

• • • • •
 „Brașov 13 Septembrie²⁵⁾ — Vineri 12 curent, fiind zi de târg, s'a petrecut și aici spectacolul din Sibiu, anume extracții de măsele practicate de dentistul Achard, fără nici o plată, la peste o sută de persoane lipsite de mijloace, în timp de numai un ceas, în mijlocul unei afluențe considerabile. Persoane mai bine îmbrăcate, el le respingea hotărît.

„După ce execută aceste operațiuni cu o ușurință și o îndemânare aproape de necrezut, a explicat că,, de și îi s'a interzis de stăpânire de a vinde tincturi și altele (cea-ce numai aici a pomenit), el nu se poate opri de a da ajutorul său săracilor scoțându-le măselele stricate, dând totdeodată și o probă de dibăciea sa. Poate că după această purtare se ascunde șarlatanie. Este în tot cazul o șarlatanie făcătoare de bine la culme, care și merită de a fi imitată“.

„Brasov 20 Septembrie²⁶⁾. — Vinerea trecută iarăși am văzut în piață pe D. Achard scoțând dinți în trăsura sa cu polog roșu. Ca să mărturisim adevărul, prima vedere a D-lui Achard este impunătoare; statura, agilitatea, peruca sa, îndemânarea la operații orbec și au zăpăcit aici pe cei mai inteligenți. S'a crezut că este un tânăr francez care nu se îndeletnicește în acest chip decât din fantezie și ciudățenie practicând ast-fel în public bine-faceri, pentru a putea vizita Orientul fără cheltuială. In loc de aceasta, dacă trebuie să credem o informație luată dintr'un izvor nu tocmai sigur, avem aface cu un palavragiu obicinuit de bâlcu care pretinde că este dentist diplomat din Paris, lucru greu de admis

25) „Siebenbürger Wochenblatt“, Kronstadt 1845, No. 74.

26) Ibidem No. 76.

când află cineva că D. Doctor de abia știe să citească și să scrie. Nici n'are voe de a practica operații decât sub scutul D-lui Dr. Griff din Viena, care călătorește în to-vărășia sa²⁷⁾. Vestita tinctură, interzisă aci, compusă din alcool, coccinelă, și câte-va picături de oleu eteric, pe care o dă drept remediu universal, se vinde pretutindeni cu 30 creițari. Bine-facerile sale nu'i servesc decât pentru a favoriza speculația la domiciliul său cu vânzarea eli-xirelor. După o versiune, ar fi un fost scamator din Fiume, exercitându-și dibăcia și puterea la extragerea mă-selelor, pe care D-zeu știe unde a învățat-o, ca să arunce mulțimei minunate pulbere în ochi, iar despre medicină mai departe, habar n'are. Dar chiar în meșteșugul său, în cazuri dificile, aici ca și'n Sibiu, Timișoara sau alte locuri, a dovedit cea mai mare nepricepere, rupând fălci, periclitând și sacrificând vieți, apoi, parte din „noncha-lance“, parte din răutate a scos unora dinți cu totul să-nătoși, spre a-i împlânta mai târziu altora. Ne având obiceiul de a-și spăla mâinile după operații, el propagă printre clienții săi boale molipsitoare.

„Dacă lucrurile se prezintă într'adevăr ast-fel, ar fi numai o tristă dovadă că'n zilele noastre șarlatania trium-fează asupra științei și ar fi de mirare neglijența neobi-cinuită pe care pân'acum au manifestat-o autoritățile față de D. A c h a r d“.

„Brașov 25 Septembrie²⁸⁾. In numărul trecut al ace-stei foi a apărut un articol privitor la dentistul A c h a r d, călător pe aici, articol care, exceptând pe câți-va concu-renți ai profesionistului francez, a umplut cu indignare imensa majoritate a publicului, de oare-ce poartă pecetia calomniei din ură și invidie sau din alt motiv josnic.

„Dacă redacția a admis publicarea acelor difamații este cu neputință ca să nu primească și rândurile urmă-toare, fără a se face vinovată de cea mai grozavă parția-litate. De altfel și trebuie să năzuească a afla păreri opuse,

27) Este indiscutabil că nici Griff n'avea în realitate titlul de doctor pe care'i îl dă binevotorul gazetar.

28) „Siebenbürger Wochenblatt“, Kronstandt, 1845, No. 77.

întru-cât în cuvintele „o informație luată dintr'un isvor nu tocmai sigur“, dovedește că se îndoește asupra buneii credințe a celui care'i a dat relații despre D. Achard.

„In prealabil trebuie menționat că cel ce scrie aceasta n'are nici cele mai depărtate legături cu Achard, că, necunoscând limba franceză n'a schimbat nici-o vorbă cu el și că nici nu l'a văzut decât de două ori: Odată ca spectator la operațiile sale publice în piață și altă dată ca pacient, 10 minute în quartirul său. D. Achard l'a supus ca pe mulți alții, la o operație mult temută dar executată cu o astfel de abilitate și așa de fericit, încât nu o crede plătită îndeajuns cu câțiva fiorini și se simte mult îndatorat ținând a manifesta aceasta prin respingerea clevetirilor suferite de D. Achard.

„Chiar după propriile sale declarații, D. Achard nu vrea să fie alt-ceva, nici să treacă drept alt-ceva, decât drept un dentist care poate scoate dinți cariați, rădăcini și altele asemenea, cu siguranță și îndemânic. A dovedit în practică cât de perfect se pricepe să execute cele zise; mai bine ca ori-cine altul. Și aceia cari s'au supus unei operații, sau cine a văzut-o cu ochi sănătoși executată la altul, trebuie să certifice că așa este. Că nu asistă gratuit decât sărăcimea și că cere plată dela cei cu stare, este foarte natural; nici o muncă fără plată.

Aceasta nu i-o poate lua în nume de rău decât tâmpenia sau gelozia.

„Până acum câte-va zile Achard se află în tovarășia D-lui Griff și împreună duceau afacerea tămăduirii. De când s'au certat și s'au despărțit, D. Doctor(??) Griff (nici diplomat din Viena, nici chiar operator ci numai simplu chirurg) nu pierde nici un prilej de a ponegri și a discredita pe D. Achard. Acest pomenit D. Griff, eliminat din tovarășie, este probabil, ba chiar cu siguranță isvorul din care s'a pornit geiserul revărsat peste Achard în articolul de care vorbim*). Cine o fi de alt-fel acest D. Griff, la ce se pricepe și așa mai departe, nu știm;

---

*) Isvorul este un manuscris al D-lui Griff, care conține, afară de acuzațiile reproduse, încă aproape atâtea altele. (Redacțiunea).

numai atâta se adevărește: Poate D. Achard să fie cine o voi, să aibă o diplomă, sau zece, sau niciuna; meseria sa ca dentist o pricepe admirabil și cu distincție. Lucrul se poate constata zilnic. Dar despre vre-o cură a D-lui Griff, cine a auzit ceva pân'acum, cu toate că și oferă ajutorul în toate patimile de urechi și de ochi cât de învechite? Ce poate Achard, știm, dar despre Griff încă nimic! Am putea deci să fim ispitiți ca să-l judecăm după anunțurile sale pompoase ca pe un șarlatan ordinar, cea-ce nu vrem să afirmăm. Ce putem însă susține este că, dacă este el izvorul calomniilor contra lui Achard, atunci este un mincinos, căci aici în Brașov și după câte știm în Sibiu de asemenea, nu s'a periclitat, necum sacrificat, nici o viață de om. Și chiar dacă unele operații nu i-ar reuși bine de tot, *care* medic se poate lăuda că isbutește să vindece pe toți bolnavii? Acea minciună, singură ne îndreptățește să credem că tot ce s'a scris acolo despre Achard este un țesut de minciuni, destinat a discredita pe un fost coleg, arătându-l ca pe un simplu înșelător. Nu ne vine să credem că Achard este așa ceva. Din contra. Înșelător se dovedește matematic a fi D. Griff, care atâta vreme a călătorit cu Achard, a asistat la operațiile sale și la împărțit cu el câștigul. Ba mai de unăzi a și dus o campanie în „Siebenbürger Bote“, pentru apărarea cinstei lui Achard. Deci, dacă acesta este un înșelător, atunci tot aceasta este și tovarășul său chirurgul Griff și cu atât mai vinovat cu cât el, ca unul ce are diplomă, a ocrotit pe un „potlogar incult“. Dacă însă Achard nu este un înșelător și un șarlatan, cum și scrie D. Griff în „Siebenbürger Bote“, atunci D. Griff s'a făcut acum înșelător prin faptul că a ponegrit pe un nevinovat, spre a depărta publicul de el.

„Poate că D. Griff recunoaște că, în ciuda tuturilor diplomelor a fost prea prost ca să și dea seama de ce este incultul Achard în realitate. Atunci am putea să nu-l calificăm ca înșelător. Dar totuși devine înșelător prin aceea că se dă drept tămăduitor al celor mai grele

boli de ochi și urechi, lucru de care nu poate fi capabil un om așa de tâmpit“.

„De oare-ce D. Griff a părăsit localitatea chiar în ziua în care trebuia să susție în fața Autorităților acuzațiile publicate în numărul precedent, dovedind prin plecarea sa că nu este în stare s'o facă, se'nțelege de sine că toate acuzațiile formulate de el au fost minciuni și calomnii. Intenția noastră n'a fost decât de a desvălui pe un șarlatan și am reușit pe deplin, chiar dacă aceasta n'ar fi în sensul în care o dorea D. Griff“.

(Redacțiunea).

Nu se poate ca să se descrie mai bine tipuri și caractere, decât cum le reliefează narațiunea faptelor aproape zi după zi, ca'n articolele de mai sus.

Din expunerea activității celor doi acoliți în peregrinațiile lor prin Timișoara, Alba-Iulia, Sibiu și Brașov și din diatribele ce'și le adresează reciproc, reese foarte plastic figura celor ce practicau pe aici dentistica sau oculistica, pe... pielea strămoșilor noștri. Citind polemica dintre Achard și Griff nu ne putem face altă convingere decât că și unul și cellalt avea dreptate. Cu alte cuvinte că și unul și altul erau niște escroci.

De sigur aveau succes, mai ales grație reclamei deșănțate pe care o făceau, dar și fiind-că aveau oare-care dibăcie. De aceea nici nu întâmpinau o dezaprobare absolută, chiar de la aceia cari le imputau vre-o lature reprobabilă a afacerilor lor. Astfel vedem că autorul corespondenței din Sibiu, 20 August, după aparențe vreun farmacist, departe de a critica pe Achard pentru alt-ceva decât potlogăria cu medicamentele miraculoase, îl laudă pentru dexteritatea sa. De asemenea și lui Griff nu'i se ia în nume de rău decât prețul pe care-l pretinde pentru rețetele „date acasă“.

Este drept că, așa cum sunt relatate gesturile și faptele celor doi „operatori“, simțim prea bine că ele sunt privite cu destulă ironie. Nu trebuie însă trecut cu vederea că, de pe atunci, publicul mai luminat al orașelor

era'n măsură, cel puțin în Transilvania, de a deosebi practica nescrupuloasă a chirurgilor de Bâlci, de aceea a adevăraților profesioniști titrați, cu cari începuse a fi îndeajuns de familiarizat.

În Brașov, succesul celor doi escroci, destul de mare la început, după cum se poate constata în corespondența din 13 Septembrie, a fost compromis curând din cauza certei iscate între ei, de sigur de la împărțirea câștigului. Dacă Griff a părăsit orașul mai de grabă decât fostul său tovarăș, aceasta nu înseamnă că se declară bătut. Este mai probabil că intenția sa era de a apuca înaintea lui Achard, pentru a anihila efectul reclamei acestuia pe unde avea să treacă.

Ce urmează pare a vorbi în acest sens.

„*București* 16 Octombrie²⁹⁾. — De vre-o opt zile a sosit în București D. Achard, după ce cu puțin înainte venise fostul său asociat D. Griff, dar până astăzi n'am avut plăcerea de a vedea pe cel d'întâi cu pologul său roșu și abilitatea cu care scoate dinții. Spre marea mirare a D-lui Achard, de oare-ce în Transilvania și-a practicat arta în public, aici Autoritățile n'au încuviințat apariția sa în rolul lui *Dulcamara*, pentru motivul foarte simplu că nu s'a putut legitima cu nici un document suficient. În această țară ființează de câțiva ani un regulament sever cu scop de a stăvili șarlatania, care impune ori-cărui medic doritor de a practica aici, ca, nu numai să-și dovedească instrucția și drepturile prin documente academice, pașapoarte și certificate, dar și să se supună unui examen practic.

Domnul Griff a plecat de aici mai departe pe nesimțite și a lăsat pe surzi și pe orbi în voia tristei lor soarte“...

Că mirarea lui Achard a fost mare, este o dovadă de faptul, că la asemenea primire, se aștepta el aici mai

29) „*Siebenbürger Wochenblatt*“, Kronstadt, 1845, No. 86.

puțin ca ori-unde. Dar ne putem prea bine miră și noi de strășnicia Comitetului Carantinelor, care era autorul interdicției de a practica, într'o vreme când în București funcționa un oculist empiric oficial (Hristea Ianiotul) și nici-un dentist titrat. Este de crezut că modul cum pregătise Griff terenul pentru performanțele artistului cu pologul roșu, va fi fost într'o largă măsură cauza ostracismului de care a fost lovit acest fost tovarăș al lui.

În tot cazul, Achard nu se descurăgia și nici nu urmă pe Griff înspre Orient sau aiurea, cu gândul de a se răsbuna sau... împăca cu el. Fu mai isteț căci rămase aici.

Unde a debutat și'n ce locuri și a încercat norocul, dacă și a mărginit câmpul de activitate la țară noastră sau a umblat și peste graniță nu avem de unde afla. Știm atât, că'n 1850 el se afla în Moldova, unde continua practica după sistemul său ambulant, iar când apare din nou în informații de gazete, este vorba de el ca de o cunoștință veche.

Ast-fel citim în „Gazeta de Moldavia“ din 1850, No. 55, în legătură cu unele amănunte despre succesul bălciului („Iarmarokul“) Fălticenilor:

„Spektakole de dioramă, de manej, muzika, lokandele, menajerie, ekzerciții de momițe și de kâini dresați, dage-rotipiile, până și operațiile odontice ale faimosului dentist Așar (Achard), au konlukrat a produce rezultatul plăkut și folositoriu tot odată în acel foru de negoțu“.

Vedem deci iarăși pe fostul scamator în mediul care-i convenea atât de bine, printre maneje și maimuțe îmbrăcate și trebuie să credem că de un timp bunicel apăruse el mereu într'un asemenea cadru, prin diferite părți ale țării, pentru a fi căpătat titlul de „famosul dentist“.

Cum se petreceau lucrurile știm din cele ce l'am văzută făcând în Sibiu și ne o spune chiar el în următoarele rânduri³⁰⁾ .:

30) „Gazeta de Moldavia“, Iași 1850, No. 61.

A V I Z

D. Așar Dintist înkunoștiințază pre înalta noblesă și pre respektabilul publik, kă el va lipsi înkă doă luni din kapitală; căci el konsființește 6 luni din anu, pentru vindekarea seracilor, fiind kă prin țară nu se găsesku dintisti, tot odată îndeamnă pe persoanele ce ar avea nevoe de dânsul, de a întrebuița eleksirul și pravurile sale, doftorii kunoskute prin a lor bună lukrare, kare alinează cele mai înfrikoșate dureri de dinți, mai bine dekât de a se da pe mâna acelor, ce nu au praktikă hirurgikă.

Ku toate kă D. Așar lipsește de aice, depozitul de doftorii pentru dinți se află totuși în a sa locuință lângă Golia.

Va să zică, scamatorul dentist avea acum un domiciliu fix cel puțin șase luni pe an. Se stabilise în Iași, unde practica nestingherit de nimeni, nu numai scoaterea măselelor dar și vânzarea „doftoriilor“ miraculoase, de cari ținea depozit chiar în casa sa. Apoi alte șase luni, de sigur cele de vară, cutreera bâlciurile din țară unde, dacă scotea săracilor măsele fără plată, știm că, datorită sistemului sticlulelor și plasturelor, el tot nu rămânea păgubaș.

Este adevărat că'n târgurile Moldovei nu se găseau dentiști și deci putea ori-cine să fie bine primit acolo, întrebuițând procedeul D-lui Achar d (Așar); ba acesta cu atât mai mult cu cât, foarte probabil, vorbea jargon. Dar ca să se poată fi stabilit în Iași, trebuie să fi avut autorizația Comitetului Medical și este de mirare că cea-ce îi se refuzase în Muntenia, a obținut puțin mai târziu în Moldova, unde regulamentul liberei practice era acelaș. Apoi în Iași se află un dentist oficial, J. Löffler, cu diplomă din Pesta, venit încă din 1829 și alți doi titrați, unul tot din Pesta, Albert Reiner care practica de la 1838 și altul din Viena, Alois Novotni, de la 1847³¹⁾.

Este însă foarte probabil că concurența nu era prea mare, mai ales cu sistemul practicei ambulante, pe care par a'l fi obicinuit și dentiștii cu școală. Cel puțin despre Löffler, știm că, deși din 1835 funcționa cu salariu din cassa publică, se repezea câte odată și pe la Brașov în

31) Cf.: Monitorul Oficial, 1862, No. 79.

căutare de clienți. Dovada o aflăm în „Siebenbürger Wochenblatt, No. 33 din 1838:

ANUNCIU DENTISTIC.

Mulțumind pentru încrederea ce mi s'a acordat pân'acum, previn onoratul public că mai stau scurt timp aici și mă ofer pentru ori-ce ajutoare dentistice, în special pusul dinților artificiali, executat după cele mai noi metode din Paris.

De la 8 la 12 și 2—5 în hotelul „La coroana de aur“ No. 1.

J. Löffler

Magistru în arta dentară din Pesta.

Se'nțelege că'n Brașov, la data aceea nu erau dentiști stabili, dar probabil nici nu se prea cerea, căci în cazul contrar Löffler nu s'ar fi aventurat prin Moldova ci rămânea acolo. Lumea mai cultă se căuta probabil cu medici și chirurși, cari nu lipseau, iar poporul alerga la câte un Achard, care'l atrăgea cu reclama gălăgioasă și gratuitatea prefăcută, speculându-l cu „doftoriile“ preparate de el.

În Sibiu situația era asemănătoare. Și acolo încercase a'și face o clientelă, unul ce pe urmă a găsit mai avantajos să se instaleze la Iași. Acesta era Albert Reiner care se întitula Magistru în chirurgie, obstetrică și stomatologie (Mund und Zahnheilkunde). La 18 Septembrie 1837 el anunța în „Siebenbürger Bote“, că șade în Sibiu „La ursul negru“ No. 1, că reconstitue dinții și vindecă toate bolile de gură. Înlocuește dinții cari lipsesc, câte unul sau mai mulți la un loc. Pune denturi întregi, reface cerul gurii și părți de nas, după noile metode descoperite de dentiștii francezi și englezi, cu materiale având culori la fel cu cele naturale (dinți de hipopotam, substanțe minerale inalterabile, etc.).

„Întreprinde și tratamentul ori-căror altor boale întâmplătoare și posedă un leac secret sigur în contra cancerului și ulcerelor de gambe cât de vechi“.

Nu trebuie să ne grăbim să-l judecăm după această din urmă îmbiere, asemenea mijloace de a momi publicul fiind generale și admise pe atunci.

Succesul totuși trebuie să fi fost cât se poate de slab, de oare-ce câte-va luni mai târziu, el era așezat în Iași. Aici în fine afacerile sale par a fi mers foarte bine. Într'adevăr, la 1850 el anunța că și a mutat locuința „în propria sa kasă, peste drum de Dr. Hristodol“³²⁾. Acuma numai vindeca ulcere și cancer, ci se îndeletnicia cu pusul dinților artificiali „de hippopotamu“ pe prețul de un galben bucata.

Se știe că colții a tot felul de pachidermi au fost preconizați chiar de Fauchard³³⁾ pentru fabricarea dinților artificiali. Dar în Iași, este puțin probabil ca să se fi întrebuintat altceva decât dinți de oae, chiar socotindu-se un galben unul, preț pe care de alt-fel nici nu'l putea răspunde decât boerimea.

În Sibiu și Brașov după Reiner și Löffler, n'au întârziat de a se ivi alți dentiști cari veneau și se duceau, reapărând periodic în unul din aceste două orașe, oprindu-se în fie-care un timp strict limitat, pe care avea grija de a-l face cunoscut cu mult înainte. Având o tehnică din ce în ce mai bogată'n mijloace, ei căutau să atragă clientela prin anunțuri în cari expuneau cu amănunte toate operațiile (în special proteze) pe cari le pot face, fără a o-mite de a menționa că metodele ca și materialele lor sunt de origină occidentală.

Așa a fost Friedrich Schwabe care se intitula „artist dentar“ (*Concessionirter Zahnkünstler*), apărut în Sibiu prin 1837, fără însă a se stabili aci definitiv de la început și obicinuind a se transporta odată pe an la Brașov, spre a scoate, pune sau plomba dinți și'n acel oraș, une-ori până la trei luni în șir. După aceea se'ntorcea la Sibiu, unde după 1845 era încetățenit, dar nici acolo nu poposea îndelung, după cum vedem dintr'un anunț al său dat în gazeta brașoveană³⁴⁾, prin care face cunoscut Sibiienilor că, pe la sfârșitul lunii curente va fi întors acasă, însă numai pe trei săptămâni, plecând apoi mai departe

32) „Gazeta de Moldavia“ 1850.

33) Loco cit.

34) „Siebenbürger Wochenblatt“, Brașov, 1845, No. 99.

pe un timp nehotărît. Nu știu ce alte locuri cutreera și nu este exclus ca, în călătoriile sale, să fi încercat norocul său și'n Principatele Dunărene.

Faptul că zece ani de-a rândul s'a întors la Brașov regulat în fie-care toamnă cea-ce el amintește într'un afiș frumos publicat în Sibiu și reprodus la Brașov, dovedește că'n acest oraș făcea afaceri bune.

În acelaș afiș pomenește o călătorie la Viena și Hannovera, de unde probabil se aproviziona cu materiale de proteză felurite, de cari arată că posedă neconținut un asortiment însemnat: „Dinți minerali transparenți americani, dinți minerali francezi și dinți naturali de animale“³⁵⁾.

Intr'un anunț precedent spunea că are un stoc de peste 2000 de dinți din smalțul cel mai frumos de toate nuanțele cari cu bună dreptate au căpătat numele de „dinți inalterabili“ precum și toate „mașinăriile“ necesare pentru așezarea dinților în orice caz de lipsă³⁶⁾. Era deci un tehnician de seama lui Reiner și Löffler. practica sa însemnând un progres considerabil față de aceea a unui scamator ca Așar.

Dintr'o mulțumire prin presă, pe care o adresa Schwabe publicului Brașovean cu ocazia plecării sale, în Decembrie 1845, aflăm că nu-i lipsea concurența unor „rivali nedemni“, probabil din categoria rupătorilor de dinți (*Zahnbrecher*), cari „din motive josnice“ urmăreau de a'l denigra, dar — zice el — „fără a-și fi atins nici pe departe scopul“³⁷⁾. Se poate însă ca aceia ce au încercat de a pune piedici practicei sale, să fi fost magistrii în chirurgie, cari puteau revendica exclusivitatea exercițiului dentistice și căroro „artistul dentar autorizat“ le făcea de sigur o concurență serioasă, grație protezei. Acest fapt pare a și fi dat unuia din ei ideea de a'l imita. Chiar în 1847, când Schwabe practica'n Brașov pentru a zecea oară apare pe scena publicității un concurent de temut

35) Ibidem, 1847, No. 64.

36) Ibidem, 1845, No. 99.

37) Ibidem, No. 102.

pentru el, în persoana lui Simon Gottlieb Römer, chirurgul oraşului.

Römer era fiul unui giuvaergiu din Braşov, care în loc de a urma pe tatăl său în meseria sa, se făcuse farmacist. Apoi studiase chirurgia în Viena şi de la 1821 practica în oraşul său natal. La 1843 obţinuse titlul de chirurg-primar al oraşului şi districtului³⁸). Văzând de sigur, că Schwabe câştigă de câte ori venea bani buni cu protezele dentare, s'a gândit în cele din urmă ca să aducă din Viena pe un frate al său, August aflat acolo de mai mulţi ani ca giuvaergiu spre a lucra cu el dentistica.

Intr'un anunţ datat 9 Sept. 1847, aduce la cunoştinţa „înaltei nobilimi ca şi a restului onoratului distins public braşovean“ această hotărâre a sa, arătând că după sfatul ce'i a dat, fratele său s'a pregătit în cele mai de seamă ateliere dentare, pentru a face ori-ce lucrări, ca „aşezare de dinţi artificiali izolaţi sau în denturi întregi“. Important este că noul „artist dentar“ vine cu intenţia de a fi stabil în Braşov şi că fratele său promite a-i da tot concursul medical, spre a putea face faţă la orice nevoie urgentă. Ast-fel — zice el — se va pune capăt neplăcutei aşteptări a sosirii vre-unui specialist în localitate³⁹).

Este evident că acela care urma să practice dentistica, de fapt era chiar Simon Römer, pe când fratelui său August îi era rezervată exclusiv partea mecanică. În acest chip exerciţiul artei dentare trecea în mâinile unor specialişti titraţi, şi'n oraşele de peste munţi.

Pentru a reveni la A c h a r d, nu trebuie să trecem cu vederea că se poate prea bine ca'n intervalul de timp de la 1845 până la 1850, el să fi obţinut vre-un certificat într'o şcoală specială, care nu va fi fost prea exigentă în privinţa şcolarităţii, nici a taxei percepute. Precedente sunt cunoscute chiar pentru titlul de doctor. Ast-fel s'ar explica de ce n'a întâmpinat nici-o piedică din partea nimănui, când a creat în Iaşi un cabinet în regulă, pe

38) E d. G u s b e t h. Zur Geschichte der Sanitäts-Verhältnisse in Kronstadt, Braşov, 1884.

39) „Siebenbürger Wochenblatt“, Braşov, 1847, No. 76.

care avea să-l moștenească un alt francez, Charles Casabon, venit în Iași la 1853 și intrat în tovărășia lui Achard. Când și cum a murit acesta, nu știm. Dar la 1855 apare în gazeta „Zimbrul“ următorul anunț:

D. ȘARL KAZABONU

Hirurg mehanic și dentist. Urmaș D. F. Așard. În Iași

Ku onoru înkunoștiințază pe D. D. Boeri și îndeobște pe toți lokuitorii Kapitaliei și a provinciei, kă dupre examenile la kare el s'au supus înaintea onoratei Komisii Medikale din Iași, au kăpătat învoirea de a kontinua Institutul Odontoteknik a răposatului D. F. Așar, a kăruea el era konlukurător, unde ka și mai înainte se vor găsi toate ce atârnă de a lui artă.

Drept aceia el va vizita pe akasă persoanele ce vor bine-voi al kema, și kutează a krede kă zelul său, a lui esakteță și temelnice kunoștințe în a sa artă, neintârziat li vor kăstiga înkrederea de kare se bucurase propășitorul său.

Dorind pe lângă aceasta a fi folositor și klasei neinstărite a societăței. el înkunoștiințază pe onor. Publik, kă va da, în toate zilele, konsultații gratis de la 8—10 oare dimineața, în a sa lokuință ce este tot aceia, ce avea D. Așard, adekă în dosul șkoalei de arte și aproape de piața kabinetului Istorio-Naturalu.

Acest „institut“ a funcționat până pe la 1862 sau 1863.

Este evident că lumea se deprinsese să-și îngrijească dinții, boerii chiar în casele lor, după cum consultau și pe medici, iar alți pacienți în „Institut“, unde noul artist, după excelentul obicei al predecesorului său, urma să dea și ajutor gratuit celor lipsiți de mijloace.

Vânzarea tincturelor și elixirurilor, de acum trece în mâna negustorilor, la un loc cu alte produse igienice și de toaletă, al căror uz tindea să se lățească. O sumă de anunțuri încep să apară în presă, lăudând „vestite ape“ contra durerii de dinți, pentru împuternicirea gingiilor, prafuri de dinți englezești etc. „produkt al științei medikale... de acelea ce se întrebuițează în toată Europa... nu numai nesupărătoare, ba mai ku seamă adukătoare de netăgăduită folosință“⁴⁰⁾. Toate aceste articole se află la un depozit care, din când în când, își face cunoscută schimbarea adresei.

Dorința de ași conserva măselele s'a răspândit de la o vreme în așa fel încât dentiștii din capitală au gă-

40) „Zimbrul“ 1855, No. 57.

sit avantajiu în schimbarea reședinței de aici cu câte un alt oraș sau târg. Ast-fel la 1855, Iosif Löffler, ajuns „Comisu Lefleru“ și întitulându-se „Doktoru de dinți“ înștiințează „Doritorii ce voru avea trebuință de operațiunile și medikamentele sale dintistice“ că se află așezat la Roman în casele D-lui Sărdarului Andronache⁴¹).

În București încep să apară dentiști titrați de abia la 1846. Ca și cei din Iași, unii din ei, erau magistrii în chirurgie specializați. Alții erau mecanici-dentiști și și-au limitat practica exclusiv la arta dentară. Ast-fel a fost Maximilian Burghardt, venit din Pesta la 1846 și David Lempart venit din Viena la 1847⁴²).

Burghardt venise în tinerețea sa în București ca lucrător pieptănar și giuvaergiu. S'a îndeletnicit cu cel d'întâi din aceste meșteșuguri până la 1845, când tovarășul său, Fr. Hoetsch a deschis o prăvălie, iar el s'a dus la Pesta și și a luat un atestat de dentist⁴³).

Au mai venit câți-va și după 1850, atât în Muntenia cât și în Moldova, stabilindu-se fie în capitale fie în câte-va alte orașe, ca Andrei Lauterbach (din Sibiu) la Craiova (1857) și Iosif Finkelstein (din Berlin) la Brăila (1860). Nu erau însă, la Unirea principatelor mai mult de zece dentiști cu drept de liberă practică în toată țara și mult timp a persistat această stare.

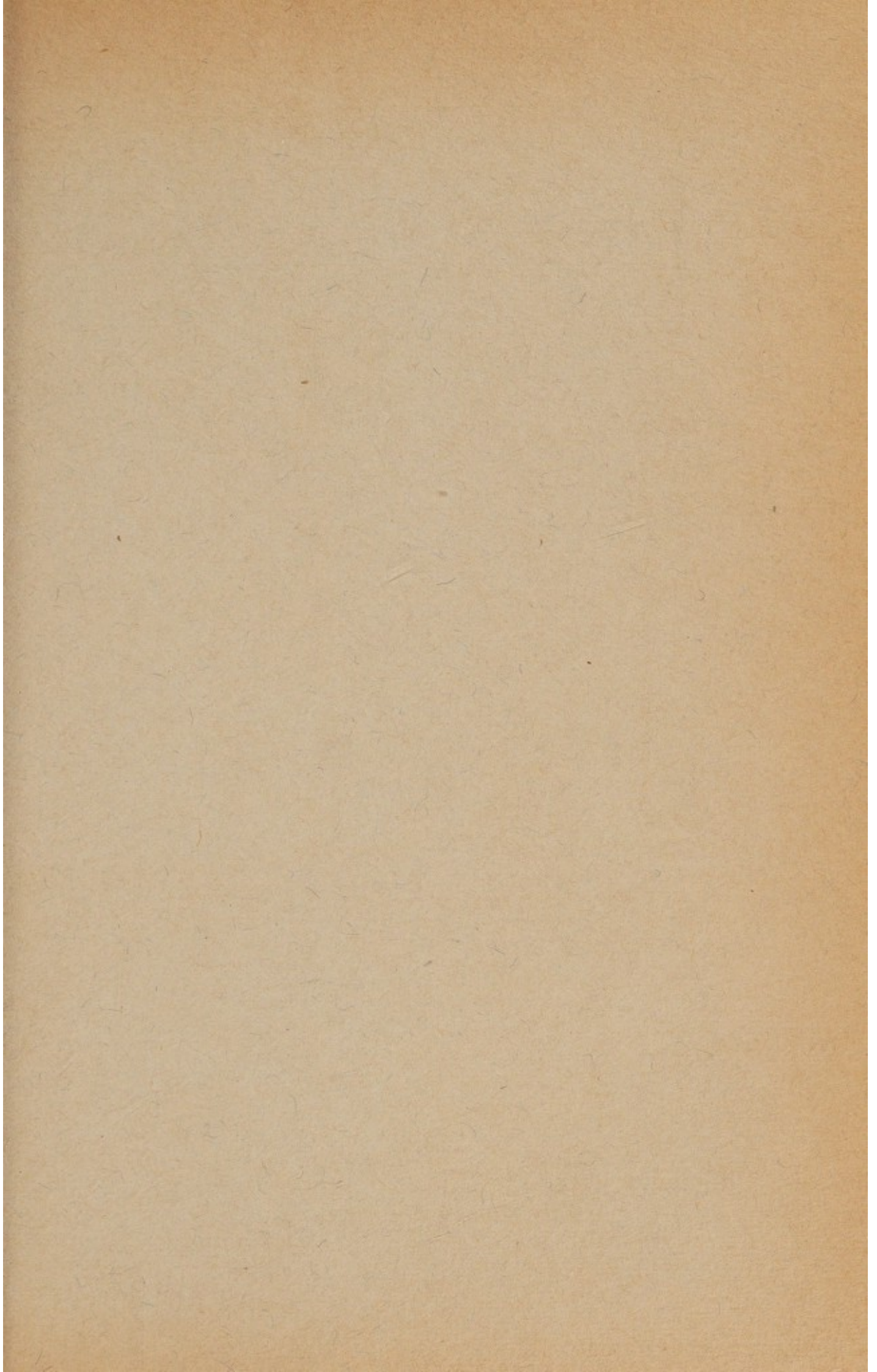
Cererea sporind repede în public, s'au mai introdus, după pionerii profesiei sus-numiți, și elemente nechemate, cu titluri mai mult sau mai puțin dubioase, cărora totuși împrejurarile le au asigurat succes deplin în afaceri. Chiar înainte de a fi cerut autorizația legală de a le întreprinde, sau după-ce, nu se știe cum, au reușit s'o obțină. Aceasta seamănă grozav cu stări repetite cu mult ulterior, dar ne introduce în istoria actualității și de aceasta n'avem a ne ocupa în studiul de față.

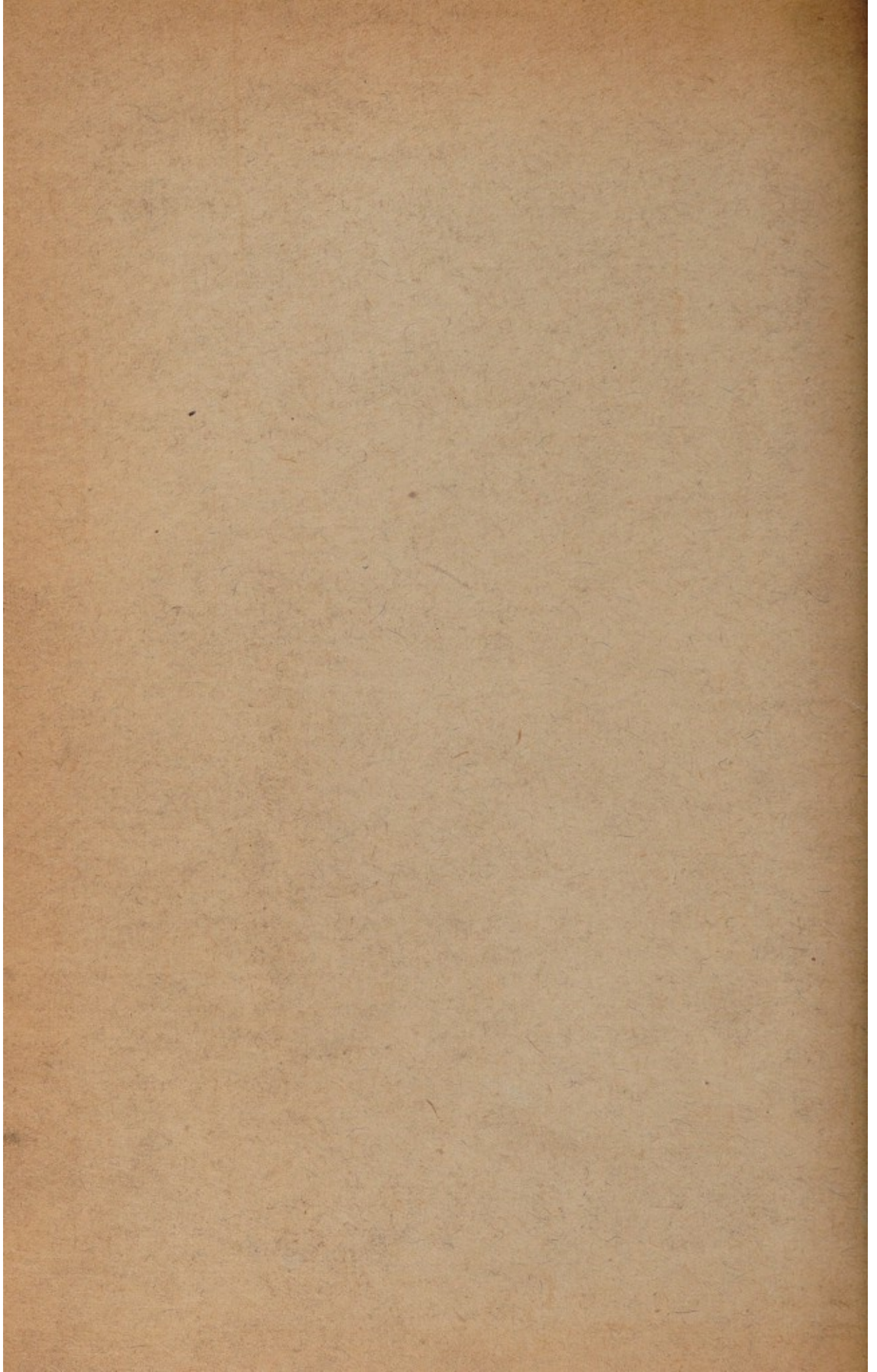
41) Ibid., No. 45.

42) „Monitorul Oficial“ 1861, No. 218.

43) E. Fischer. Vortrag über die Gesch. der evang. Gemeinde in Bukarest. Buk. 1898. — Cf. și Rosseti. Dicț. Contemp.

**REVISTA
ȘTIINȚELOR MEDICALE**

EXTRAS
No. 2 — Februarie 1935

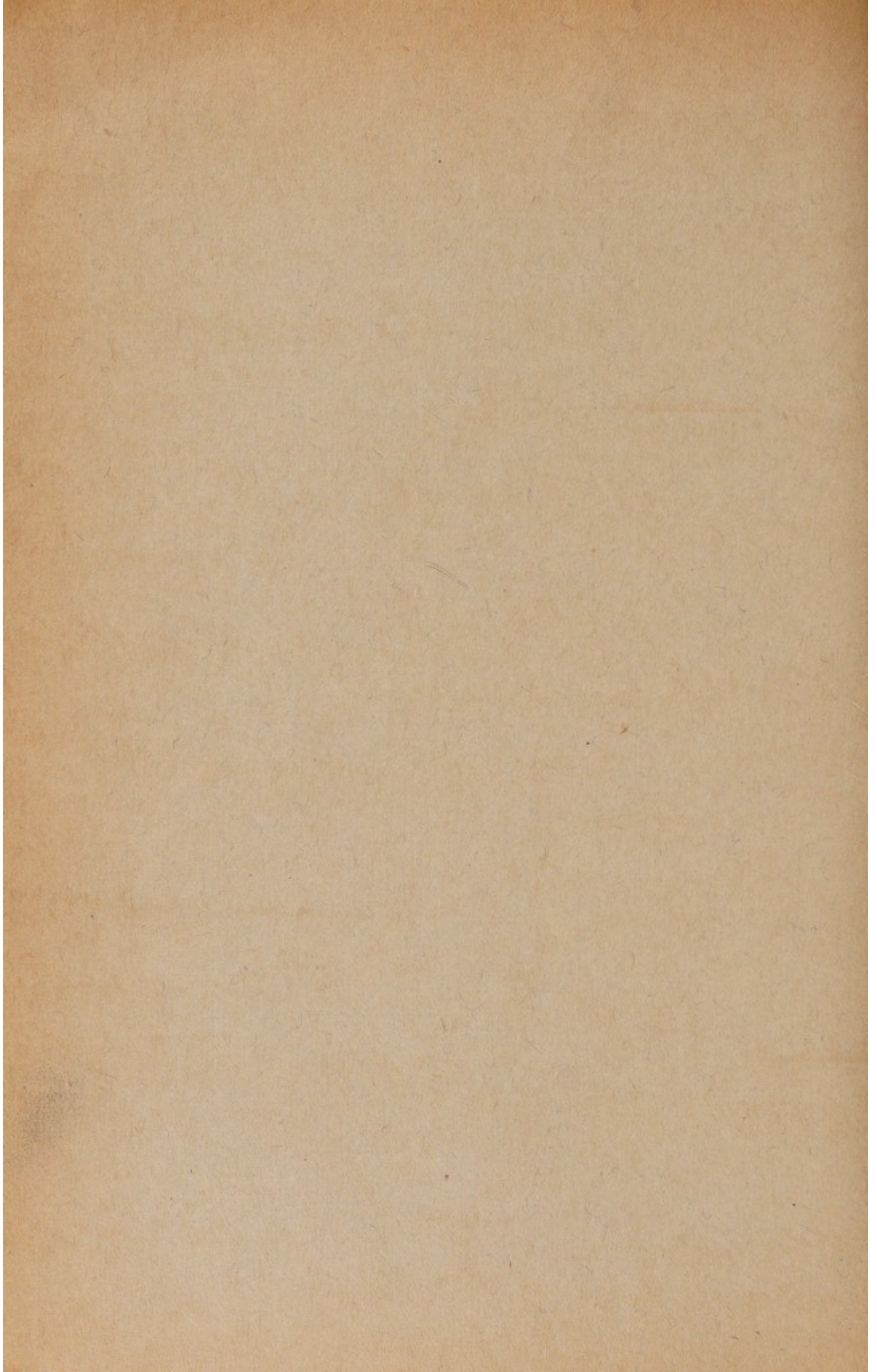
Dr. G. Z. PETRESCU

ISTORIA MICROSCOPULUI

**TIP. „CULTURA”
BUCUREȘTI
1935**

**REVISTA
ȘTIINȚELOR MEDICALE**

EXTRAS

No. 2 — Februarie 1935

ISTORIA MICROSCOPULUI

Dr. G. Z. PETRESCU

ISTORIA MICROSCOPULUI

**TIP. „CULTURA”
BUCUREȘTI
1935**

REVISTA
STINTELOR MEDICALE

EXTRAS
No. 1 - February 1900

DR. G. V. PETRESCU

ISTORIA MICROSCOPULUI

DR. G. V. PETRESCU
REVISTA
1900

ISTORIA MICROSCOPULUI

Cu toate că microscopul a fost, pentru știință în general și mai cu deosebire pentru științele medicale, una din achizițiile lor capitale, ca un puternic mijloc de investigații, ce le-a permis a face progrese neasemănat mai repezi decât cele dinaintea invenției lui, suntem siliți, cercetând împrejurările în cari ea a avut loc, să constatăm că această invențiune n'a fost, după cum s'ar fi putut crede, rezultatul unor străduințe ad-hoc, venit la timp, pentru a umple un gol ce s'ar fi simțit. Intr'adevăr, pe tărâmul încă virgin al celor ce nu se pot vedea cu ochiul liber, din cauza micimii lor, pe care l'a inaugurat minunatul instrument, oamenii de știință se mulțumise secole întregi și se mulțumeau încă cu speculațiile filosofice, pornite dela câte-va ipoteze pe cari din vechi, tradiția le păstra mai mult sau mai puțin nealterate.

Până târziu (secolul XVI), în toată lumea cărturarilor, legile organizației erau formulate *a priori*, sprijinindu-se pe judecata aparențelor.

Totuși n'a fost astfel în toate direcțiunile, și'n ce privește domeniul lucrurilor văzute, ușurința de a înregistra mereu noi fapte de observație, suscita pentru acesta o atracție covârșitoare în sânul cercetătorilor, cari de aceea îl răscoleau cu o râvnă neobosită, creându-și uneltele necesare și, mult timp, nici nu se gândiră la mijloace de a ridica vâlul ce dela un loc sta întins în fața privirei lor. Dar dacă n'au căutat cu tot dinadinsul asemenea mijloace, întâmplarea a făcut ca să le găsească fără a părăsi calea cea de mult bătută.

Alcătuirea unui instrument apropiat studiului celor mai mărunte amănunte ale corpurilor fiind ca și a multor alte aparate de fizică, strâns legată, în prima linie, de dezvoltarea suficientă a unor arte și meserii corespunzătoare, neputând decât să urmeze firește unei mai desăvârșite producții de sticlă turnată sau suflată, nu este de mirare că fabricația microscopului a succedat după câțva timp aceleia a ochianului astronomic, ba chiar a decurs direct din acesta. A fost dar o neașteptată trăsătură de geniu, ce a adus aplicarea unor mijloace pe cari, de mult, cercetătorii naturii le aveau la dispoziția lor.

Faptul este caracteristic pentru evoluția minții omenești, dovădind că omul dintru'nceput a năzuit mai aprig la cunoașterea amănunțită a celor mai depărtate, decât la a celor mai aproape de el, sau chiar a țărânei din care, după credință, era plăsmuit. Ochianul, incontestabil, era o uneltă pe cari mulți o dorise și o aștepta; pentru care mulți își au chinuit creerul și au muncit o viață întreagă.

Din timpurile cele mai vechi, filosofii au cultivat astronomia cu ardoare, Anaxagora, Platon, Pitagora au admirat-o ca pe o știință plină de minuni și au propovăduit studiul ei ca cea mai nobilă ocupație a spiritului. Pentru înțelepți ca și pentru poeți, în priveștiștea atrăgătoare a boltei înstelate se oglindeau toate frumusețile lumii și, omul robit de acest spectacol, nu putea decât să-și îmbunătățească mintea și inima. Pentru acest scop li se părea că și este făcut. N'a zis oare Ovidiu (în „Metamorfoze“ I. 13)?:

*Os homini sublime dedit, coelumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.*

Dar nu cereau acele firi alese, ca masele să-i aprobedin simplă aplecare la contemplație sau din dorința de a-și stăpâni patimile. Ei se siliră să-și justifice predilecțiunea pentru studiul astronomiei, dovădind scopul ei utilitarist; arătând anume dependența în care se aflau față de cunoștințele dobândite pe acest țărâm, toate îndeletnicirile omenești, dela agricultură până la navigație, cari dela îmbogățirea acelor cunoștințe își așteptau perfecțiunea.

Era desigur nesfârșită lumea pe care o cercetau filosofii și, dela cât mai întinsa ei descoperire, de-aceia așteptau totul. Dar o lume tot așa de nețărămurită, dela studiul căreia nu știau cât de mult pot câștiga, de oare-ce pentru ei a rămas cu totul închisă, lumea micimilor materiale, a datorat cheia care a deschis-o tot străduinței generațiilor ce le-au urmat, de a se apropia cât mai mult de obiectul cercetărilor lor. Cheia aceasta a fost microscopul. Astronomia care studiază universul sideral a avut deci ca cea mai de preț consecință descoperirea universului structural și cea-ce a fost ea pentru îndeletnicirile umane în genere, a devenit micrografia pentru toate științele naturale și aplicațiile lor. În special pentru medicină, microscopul s'a arătat cu timpul a fi cea-ce s. ex. pentru navigație sunt ochianul, barometrul și busola reunite.

Despre cele mai vechi descoperiri ale omului, întrucât privește mai ales momentul când au început a fi folosite, n'avem bine-înțeles nici un fel de date. Cert însă este că așa zisele elemente i-au servit în diverse circumstanțe și sub forme oarecum adaptabile unui anume scop, ca cele mai simple aparate, în primul rând uzuale și 'n al doilea experimentale. Astfel apa liniștită a fost, grație reflecțiunii ce se produce la suprafața ei, prima oglindă în care omul și-a văzut chipul, iar datorită refracțiunii razelor ce o pătrund, acela care s'a uitat prin

picături de rouă, n'a putut să nu-și dea seamă foarte curând că vede unele lucruri ce nu le zărea altfel. Iată dar care a fost prima lentilă.

N'au fost desigur puține, nici neînsemnate, observațiunile pe cari omul le-a făcut cu acest instrument rudimentar, până a-și procura prin ingeniositate și forțele sale, altele poate mai lesnicioase de mînuit, dar multă vreme departe de perfecțiunea lui. Și cât de deprinși erau cercetătorii de mai târziu, de a se servi de însușirea amplificatoare a sferelor de apă, dovedește faptul că, încă mult timp după ce au descoperit această proprietate și la alte medii străvezii, în special solide, au continuat a întrebuița apa sub forma de picătură, sau conținută în recipiente globuloase și transparente, spre a concentra razele lor vizuale asupra mărunțimilor cu cari voiau să facă o mai de aproape cunoștință.

Prima aplicație practică pe care au avut-o asemenea globuri cu apă nici nu pare a fi fost decât concentrarea razelor calorice ale soarelui asupra materialelor ce se puteau aprinde astfel. Faptul semnalat de Pliniu în „Istoria Naturală“ (Lib. XXXVI, LXVII): *Quum addita aqua vitreae pilae (obsidianum) Sole adevrso, in tantum excandescant, ut vestes exurant*, fără îndoială a fost o observație foarte veche. Ne-o spune călugărul Marbode (1035—1123)¹⁾ cum că în antichitate se aprindea focul cu acest mijloc.

Nu este exclus ca, între întrebuințarea sferelor de sticlă cu apă ca lentile convergente și invențiunea termometrului, să existe o strânsă legătură și faptul este cu atât mai probabil cu cât realizarea aparatului măsurător de căldură în forma sa cea mai primitivă este contemporană cu aceea a primelor aparate de dioptrică.

Chiar când topirea și turnarea silicaților fu destul de dezvoltată pentru a permite a se da acestor materii toate formele voite, s'a aplicat experiența căpătată în dioptrică prin studiul refracțiunii picăturilor de apă. S'au formulat atunci legi pentru lentilele sferice, cari au fost rezultatele cercetărilor comparative asupra drumului razelor vizuale prin apă și prin sticlă.

Dacă mai înainte de fabricarea sticlei s'a cunoscut refracțiunea unor cristale sau pietre prețioase, aceasta are puțină importanță pentru istorie, de oare-ce cristalele cari să prezinte întâmplător o suprafață sferică, chiar redusă, nu pot fi decât cu totul excepționale și cioplirea lor cu forme regulate nu s'a realizat decât cu mult după fasonarea sticlei. De aceea și este puțin verosimilă legenda ciobului de smaragd, pe care Nerone și l-ar fi înfipt în colțul ochiului, la spectacole și fasturi publice, *fiindcă era miop*. Dar pe vremea aceea — aflăm tot dela Pliniu — sticlăria de artă era în floare la Roma.

1) Născut dintr'o familie ilustră din Anjou, a fost sfințit episcop la Reims în 1095. A lăsat mai multe scrieri, între cari și o enciclopedie în zece părți (*Dix Chapitres*).

În tot cazul, pentru mărirea unor obiecte mici de examinat, sticla s'a întrebuințat întâi suflată în formă de sferă sau poate și segmente de sferă ce se umpleau cu apă și atunci când din ea s'au turnat primele lupe, acestea în imitația celor de apă, de mult timp uzitate, au fost simple picături de sticlă. Și nu este de mirare, de oare-ce era mai ușor de turnat picături curate și omogene decât globuri mari cu astfel de calități. Apoi interesul era ca să se obție linți cât mai puternice, deci cu rază de curbură mică față de suprafață.

Cea d'întâi lentilă convergentă de sticlă a servit de sigar și ea la aprinsul focului, de unde i-a rămas numele de *vitrum causticum* și, mai târziu, *verre ardent*, sub care până în secolul XIX-lea era cunoscută lupa. Dacă ar fi să credem pe Pindare, Orfeu într'una din poeziile ce i s'au atribuit, pomenește de această minune. Dar ne este de ajuns mărturia liricului grec, despre vechimea procedurii, fără a ne mai ocupa de intervenția semizeului.

Dacă până la Salvino degli Armati, căruia i se atribue ideea de a da sticlelor turnate forma lenticulară spre a face cu ele ochelari (1285),²⁾ s'au întrebuințat în scop optic și alte feluri, nu posedăm nici un document care să ne lumineze. Este însă cert că secolul al treisprezecelea a văzut primele încercări, de altfel destul de curând reușite, de a se îndestula ochiul în turburările refracției. Literatura nu întârziează de a înregistra aplicația practică a acestui succes, sub forma așa ziselor *bezicle*, a căror primă mențiune se pare a fi fost dată de autorul german Heinrich v. Meiszen zu Frauenlob (1250—1318)³⁾ și cari nu se deosebeau mai de loc de ochelarii noștri de astăzi. Știm în orice caz că, tot pe la sfârșitul secolului al XIII-lea, teoria vederii era destul de înaintată și că Roger Bacon o cunoștea, cât și anatomia ochiului, când a formulat teoria linților și a microscopului simplu.

*
**

Întru cât privește această din urmă uneltă minunată, este exclus ca în cuvintele filosofului Seneca: „*Poma per vitrum aspicientibus multo majora sunt*“⁴⁾, să se afle pomenit altceva decât un clopot de sticlă groasă cu o rază mică. De sigur microscopul simplu, numit mai comun *lupa*, n'a existat înainte de ochelari. Dar dela sticlele acestora, pornind fabricația unora din ce în ce mai mici și mai bombate, pentru a se examina cu ele obiecte de tot mărunte, s'a ajuns cu timpul la dimensiuni extrem de reduse, asociate cu o

2) Tiraboschi. Istoria literat. ital. Vol. IV. S'a mai atribuit și dominicanului Alexandru de Spina, mort la 1313.

3) Bayle. Dictionnaire historique et critique. Rotterdam, 1697. Unii scriitori atribue prima mențiune poetului Miszner, pe la 1270.

4) Seneca. Chestiuni naturale (către Luciliu), Cartea I, 3.

putere suficientă pentru o întrebuințare cât se poate de rodnică. Cele mai mari descoperiri în biologie în secolul al XVII-lea, au fost făcute cu segmentele unor infime globulețe de sticlă, strânse între două orificii corespunzătoare ale unor foi de metal alipite. Așa au fost lucrările lui Malpighi, în special, cele ce privesc circulația (1661).

Bine înțeles a trebuit un timp apreciabil pentru ca să se ajungă la o suficientă desăvârșire a acestui soi de lentile. Cei mai mulți cercetători au întreprins de a-și lucra singuri microscopul, spre a le face cât le doreau de bune și au contribuit astfel la perfecționarea aparatului. Dela picăturile de sticlă la lentile șlefuite, trecerea a fost atât de repede, încât chiar unii autori dela începutul secolului XVII, ca de ex. naturalistul englez Baker⁵⁾, scriau că n'au văzut nici un microscop cu sferulă de sticlă ca obiectiv, ci numai cu lentile biconvexe.

Savantul care a adus microscopului simplu cele mai însemnate îmbunătățiri optice, a fost Anton van Leeuwenhoek (1632—1723). În studiile sale asupra țesuturilor, el pare a fi întrebuințat cele mai puternice aparate de pe vremuri. A șlefuit 419 lentile și a confecționat 247 microscopie simple, din cari un număr s'a conservat până astăzi în Olanda și Anglia. Un mare progres în microscopie datorit lui Leeuwenhoek a fost luminarea obiectelor de examinat cu o oglindă concavă. A întrebuințat și micrometrul compus din grăunțe de nisip fin, din care număra un oare care număr pe o lungime de un deget, apoi compara obiectul cu unul din grăunțe⁶⁾.

Combinarea a două lentile, care a dus la construcția telescopului și apoi la descoperirea microscopului compus, a fost ceva întâmplător, astfel că nu este de mirare ca ea să se fi ivit de odată în două locuri, în Italia și Olanda.

Teoria a fost expusă de Kepler în „Dioptrica“ sa din 1611, dar el ca teoretician n'o aplicase. În schimb alt astronom, ilustrul Galileu, după mărturia discipolului său, scoțianul John Woderborn, avusese încă din 1610 ideea de a-și transforma luneta stelară în microscop și făcuse cu acesta oarecari observațiuni. Adevăratul microscop n'a fost însă această uneltă lungă ci unul mult mai ușor de mănuit, din două lentile biconvexe fixate la capetele unui tub

5) Henry Baker, F. R. S. The Microscope made easy. London, 1744.

6) Jacques Jurin, secretarul Societății de științe din Londra, inventase pe la mijlocul secolului al XVIII-lea un micrometru, tăind dintr'un firicel de argint particule mult mai mici decât grăunțele de nisip ale lui Leeuwenhoek. Acesta pare a nu se fi servit de invenția lui Jurin. Dela 1680 toți naturalistii din Londra întrebuințau micrometrul la microscopul lor. Tot atunci a apărut micrometrul de ațe.

destul de scurt. Într-o lucrare intitulată: „Novum caelestium terrestriumque rerum observationes“, apărută la 1646, jezuitul Francesco Fontana scria că el ar fi inventat un asemenea aparat la 1618 fără a-l fi făcut cunoscut imediat. Credința în Italia rămase că inventatorul microscopului a fost Galileu.

În Olanda, combinarea lentilelor a fost aflată, după legendă, de ucenicul unui fabricant de ochelari din Leyda, Jacob Metsu. Dar medicul savant francez Pierre Borel, mort în 1689, care văzuse la Londra o lunetă fabricată de Zacharia Jansen din Middelburg, scria (în „De vero telescopii inventore“) că acest optician și cu tatăl său J. Mertens, după chiar mărturia în scris dată lui de Gulielm Boreel, ministrul Olandei care-i cunoștea prea bine, erau inventatori ai ochianelor atât lungi cât și scurte încă dela începutul secolului. Dar pe vremea lui Borel se numeau ochiane lungi telescoapele și ochiane scurte microscapele, pe când, la începutul aceluși secol este probabil că ochianele zise scurte erau tot telescoapele însă portative. Confuzia a fost a lui G. Boreel.

Unul din telescoapele fabricate de cei doi Olandezi, ajuns la Londra în mâinile lui Cornelis van Drebbel, fizician și mecanic distins a sugerat acestuia construcția unui microscop, între 1618 și 1621. Tot el i-a adus apoi succesiv diferite îmbunătățiri și a creat mai multe tipuri, contribuind mult la răspândirea aparatului chiar și în Italia. La 1622, o rudă a lui Drebbel aduse la Roma unul din acele microscape, dar nimeni nu știu să se servească de el, ceea ce dovedește că era cu totul deosebit de ale lui Galileu și Fontana. Acesta din urmă văzu în 1625 microscapele noi la Roma, când Francesco Stellati din Academia Linceilor făcu cu ele cercetări minuțioase asupra albinelor, publicate în același an⁷⁾.

La construirea microscopelor compuse se prezintau două dificultăți: Fabricarea unor lentile cu un maximum de putere și un minimum de aberație. Apoi montarea acestor linți pe tuburi în așa fel ca să fie bine centrate.

Robert Hooke (1635—1702), anatomist și mare artist, fost secretar al Societății de științe din Londra, inventase o mașină de șlefuit lentile și le fabrica și el singur. Microscopul său era *compus*, alunecând dealungul unei coloane și se putea învârti în jurul axei. Era așezat vertical, nu numai pentru ușurința observației, dar și fiindcă Hooke utiliza numai luminatul direct. Acest aparat în general nu mărea decât de 160 ori diametrul obiectelor și avea obiectivul fix, făcut dintr-o simplă lentilă însă din sticla cea mai curată. A fost mult întrebuințat în Londra în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

La 1679 într-o „Incercare de dioptrică“ publicată la Leyda, Nicolae Hartsoeker (1656—1725), profesor la Amsterdam și

7) Gerland. Geschichte der Physik. München u. Berlin, 1913.

aprig concurent al lui *Leeuwenhoek* în microscopie, se lăuda a fi perfecționat el microscopul fără a ști de lucrările lui *Hooke*. De fapt el se servea de un microscop construit de maestrul său *Christian Huyghens* (1629—1695), geometru, fizician și astronom însemnat, care a fabricat cele mai bune obiective de pe vremea sa, atât pentru microscop cât și pentru telescop și oculare cum se mai fac și astăzi. Apoi s'a folosit și de ideea mecanicului *Eustachio Divini*, de a înlocui una din lințile biconvexe (din ocular), cu două plan convexe alipite, obținând astfel o imagine nedeformată. Amplificarea obținută n'a întrecut însă 41—143 diametre și sticlele erau cât podul palmei de mari, cea-ce prezinta mari inconveniente. Se urmărea pe atunci mai mult claritatea imaginii decât măririi considerabile.

Odată cu micșorarea obiectivului s'au putut reduce dimensiunile extraordinare ale ocularului și aparatele au și devenit mai puternice. O mare îmbunătățire în această privință au fost microscopul cu trei lentile ca al lui *Monconis* descrise de *Millet-Dechales*⁸⁾. A treia lentilă, așezată între ocular și obiectiv avea de efect lărgirea câmpului de observație.

După aceea progresele n'au mai fost prea repezi. Deabia la 1780 s'au fabricat și introdus în uz de către *Euler* (1734—1800), profesor de fizică la Petersburg, lentilele acromatice, generalizate de *Frauenhofer* din München după 1816 și apoi aduse la perfecțiunea de mai târziu de *Amici*, *Chevalier*, *Pritchard*, *Plössl*, *Schieck*, *Oberhäuser* și alții⁹⁾.

Acela dintre anatomistii secolului al XVIII-lea, care, lucrând cu microscopul, a reușit a aduce atât observațiile sale cât și aparatul la cel mai înalt grad de perfecție a fost — scrie *Sprengel*¹⁰⁾ — *J. N. Lieberkühn*, profesor la Berlin (1711—1746). *Haller* în fiziologia sa vorbește și el de arta lui *Lieberkühn* în fabricația microscopelor. El a inventat microscopul solar, cu care demonstra circulația, de care la începutul secolului al XVIII-lea încă se mai îndoiau unii, și un alt microscop pentru corpuri opace, pe cari le lumina cu o oglindă concavă în mijlocul căreia era o proeminență de sticlă lucioasă, ale cărei reflecțiuni se concentrau pe obiect. Aceste microscopul introduse în Anglia în 1738, fură fabricate mai departe de *Cuff*, constructor din Londra și fură cu mult superioare micros-

8) *Dechales*, Claude François. *Mundus mathematicus*, 4 vol. fol. Lyon 1690.

9) *J. Vogel*. *Anleitung zum Gebrauche des Mikroskops*. Leipzig, 1841.

10) *Kurt Sprengel*. *Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde*, Halle, 1792—1803.

coapelor catadioptrice inventate în 1739 de Barker. În acestea oglinda concavă ajută la amplificarea obiectelor de examinat.

Dar nu numai naturaliștii și anumiștii au lucrat la perfecționarea aparatelor. Și Newton, ilustrul astronom, încearcă pe la 1672 să construiască un microscop al său, după cum își construise și luneta lunară. El trimise la Oldenburg un desen bun din care nu lipsea decât o oglindă concavă. Spre a spori acuitatea optică, recomandă lăminatul direct¹¹⁾. Aceasta este, pare-se, aparatul pe care profesorul florentin Amici a încercat în 1821 să-l perfecționeze și să-l introducă pe o scară mai întinsă¹²⁾.

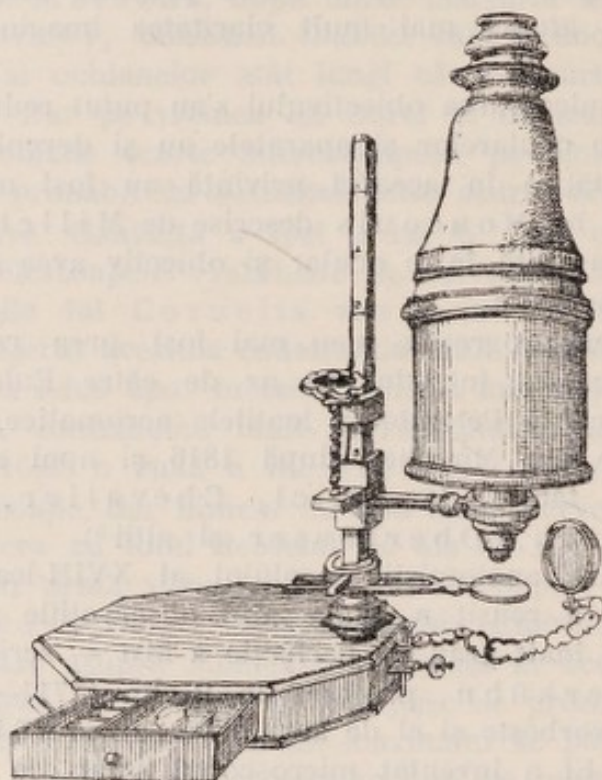

Fig. 1.

În construcția tuburilor era de observat ca, prin greutatea lor, să nu devie de o mânăuire anevoioasă. Tot deodată trebuia ca să fie destul de rezistente pentru a nu se suci sau încovoia pe axul lor, stricând paralelismul lentilelor. De aceea, după lungimea lor, materialele din cari se fabricau erau diverse: Tuburile scurte erau din tablă de fier cositorită. Tuburile lungi se făceau din suluri de carton negru și, ca și lunetele de astăzi, erau compuse din mai multe bucăți intrând unele într'altele. Ele prezintă neajunsul că, pe umezeală,

11) Barker. Sir Isaac Newton's life. (Trad. Goldberg), Berlin, 1833.

12) Annales de Chimie et de Physique, 1821, Vol. XVII.

se umflau și nu mai alunecau așa că nu se mai putea trage tubul la lungimea voită, sau cel puțin foarte greu. Pe uscăciune însă pereții bucăților de tub nu se mai atingeau pe toată suprafața lor și tubul întreg se deforma, descentrând lentilele. De aceea Chr. Wolf¹³⁾ recomanda tuburile de pergament întins pe inele subțiri de lemn de fag, vâpsite pe dinăuntru cu negru, capetele lunetei fiind închise cu cilindrii de lemn mai tare în cari se fixau lentilele. Hevelius prefera tuburi de lemn, compuse din nu prea multe bucăți, ca singur mijloc de a nu se strica paralelismul lentilelor. Pentru a aluneca tuburile bine, se ungeau cu puțin săpun de Veneția.

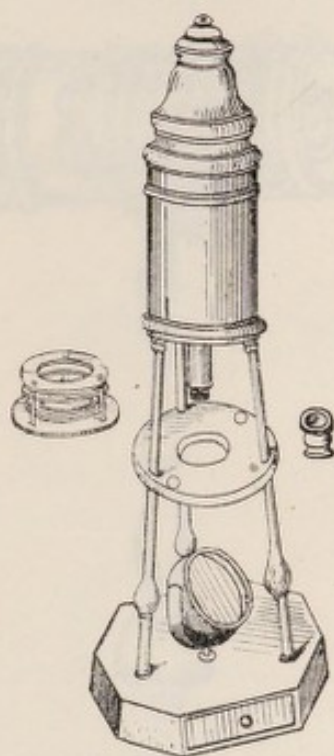

Fig. 2.

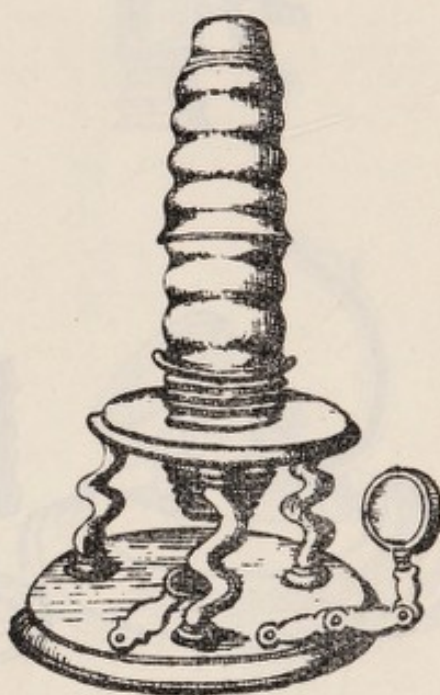

Fig. 3.

Toate tuburile de pergament și lemn erau confecționate din părți încheiate cu un clei de făină fiartă și îngroșată pe foc, așa că nu puteau fi foarte rezistente. Curând însă au apărut tuburile de alamă, cari au permis dispozitive pentru mânuirea cu înlesnire și precizie. Unul din cele mai vechi este aparatul lui Marshal (Fig. 1), imitând pe al lui Hooke.

Giuseppe Campani din Roma, constructor iscusit care trăia încă pe la 1678¹⁴⁾ și era frate cu abatele Matei Campani, ilustru șlefuitor de lentile, a perfecționat forma microscopului, prin aceea că prevăzu fața exterioară a cilindrului de metal cu un ghevint

13) Christian Wolf. *Elementa Matheseos Universae*, T. 3, Halae 1715.

14) De Feller. *Biographie Universelle*. Paris 1841.

fin strâns într'un inel cu trei raze, terminându-se în unghi cu trei picioare înfipte într'o tăblie. O ușoară rotație a tubului în jurul axei, permitea punerea la punct a obiectului de examinat. Acest stativ a fost adoptat de Culpeper și Scarlet în modificarea pe care au adus-o marelui microscop al lui Marshal (Fig. 2). S'a aplicat de altfel și la modele mai simple (Fig. 3). Cel mai simplu însă, dela începutul secolului al XVIII-lea era acela cu picior spiral, pe care se învârtea un inel purtând tubul în așa mod încât confruntă obiectivul cu vârful șurubului — suport, pe care se așezau obiectele de cercetat (Fig. 4). Atât acesta cât și cel precedent erau microscopae cu trei lentile, din tipul ce se numea „anglican“¹⁵⁾.

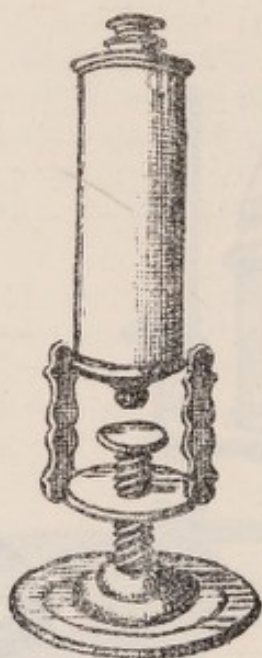

Fig. 4.

Stativetele cele mai comune astăzi sunt toate derivate din acela al lui Oberhäuser perfecționat de Hartnack. Progresul cel mare față de formele ce le-am reprezentat aci, l'a constituit șurubul micrometric pentru punerea la punct.

Cu toate îmbunătățirile ce i s'au adus de timpuriu, microscopul compus era departe de a fi așa întrebuințat ca cel simplu. Cu acesta se făcuse cum am mai spus și se făceau de altfel, încă și la începutul secolului al XIX-lea, cele mai frumoase studii anatomice și descoperiri. Dată fiind faima observațiilor făcute de Leeuwenhoek numai cu o picătură de sticlă de formă lenticulară, fixată într'o montură de aramă sau de argint ușor de mănuit, numeroși cercetători căutară a perfecționa microscopul simplu și au ajuns la forma de lupă mon-

15) Chr. Wolf. Op. cit. p. 299.

tată, fie în genul unui microscop de buzunar (Wilson, Fig. 5) fie în genul microscopului lui Hooke, ușor modificat (Fig. 6).

Hartsoeker, ca și Wilson i-a dat forma aparatului lui Campani. Stephen Gray († 1736) încercă să înlocuiască picătura de sticlă cu picături de apă cari se introduc cu o sârmă lățită la cap, sau cu un tub fin, în orificiul din centrul unui disc vertical montat astfel că în fața sa se pot fixa, la distanță variabilă, în vârful unui ac, obiectele supuse cercetării (Fig. 7). În fine J. von Muschenbroek și Leutmann (1667—1736) fabricară aparate fru-

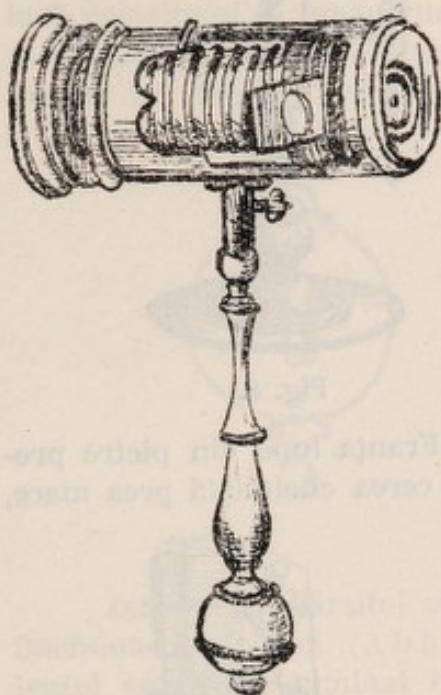

Fig. 5.

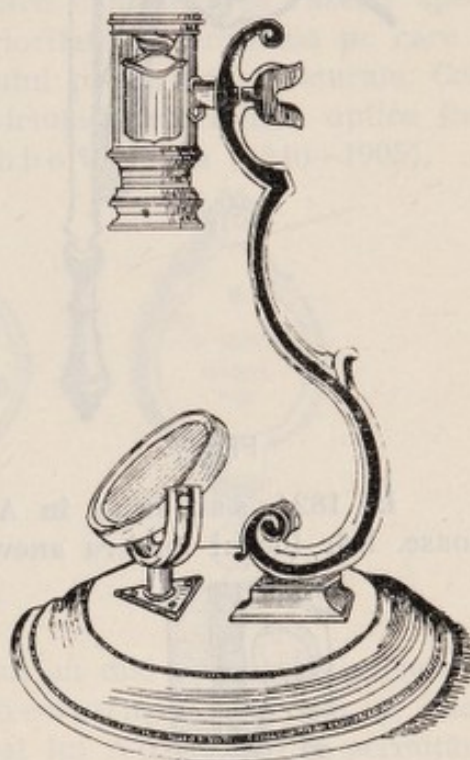

Fig. 6.

moase cu dispozitive ingenioase și diafragme¹⁶⁾ (Fig. 8—9) iar clericul Godfred Teuber, cea mai simplă montură în care însă diafragmele nu sunt omise (Fig. 10). Acest accesoriu al lentilelor era cu totul indispensabil, mai mult pe atunci ca mai târziu. Diafragma iris, zisă „œil-de-chat“ fusese inventată de abatele Kircher tot în secolul al XVII-lea.

Se găsisse, încă din 1734 mijlocul de a obține acromatismul lentilelor,¹⁷⁾ dar din cauza greutateilor în construcția obiectivelor,

16) Gerland & Traumüller. *Gesch. der physikalischen Experimentierkunst*, Leipzig 1899.

17) Inventator pare a fi fost Jean Dollond cu fiii săi, opticieni renumiți din Londra, care nu aplicară ei înșiși metoda lor decât la telescop (1758).

întrebuințarea procedurii dubletelor întârziă încă un timp. De abia în 1823, Vincent și Chevalier au construit primul microscop acromatic.

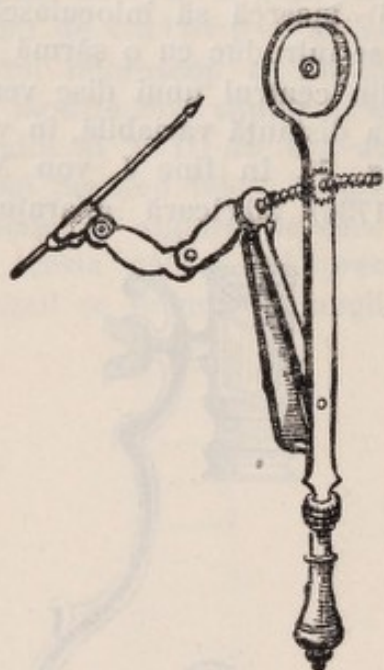

Fig. 7.

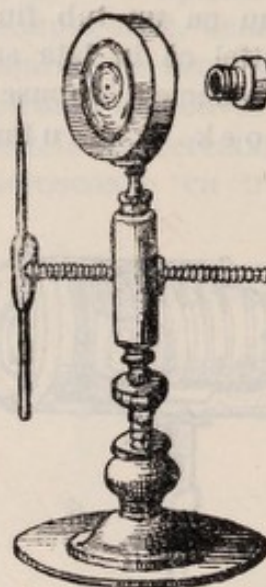

Fig. 8.

În 1824, s'au făcut în Anglia și în Franța lupe din pietre prețioase. Dar lucrul lor era anevoios așa că cerea cheltuială prea mare,

Fig. 9.

Apoi avantajul a devenit nul, odată cu perfecționarea compoziției sticlei speciale pentru lentile (Flint și Crown), cea ce s'a realizat de

îndată ce construcția microscopelor a încăput pe mâna unor fabricanți speciali și a fost opera secolului al XIX-lea, în care construcția aparatelor s'a desăvârșit în toate privințele.

Picăturile de sticlă au fost înlocuite cu totul de lentile dispuse în sisteme achromatice. Apoi s'a înmulțit numărul linților din obiective pentru a le spori amplificarea și s'au combinat astfel încât corecțiunea aberațiilor este suficientă, ne mai fiind nevoie ca ocularul să opereze vre-o corecțiune.

După obiective achromatice s'au făcut apochromatice (1886)¹⁸⁾, cari au întrunit condițiile prielnice pentru concentrarea razelor spectrului în acelaș focar și deci au superioritate în curățenia pe care o lasă coloritului și amănuntelor desemnului preparatelor naturale. Cele mai mari îmbunătățiri s'au făcut în virtutea principiilor optice formulate în 1868 de profesorul E. K. Abbe din Iena (1840—1905).

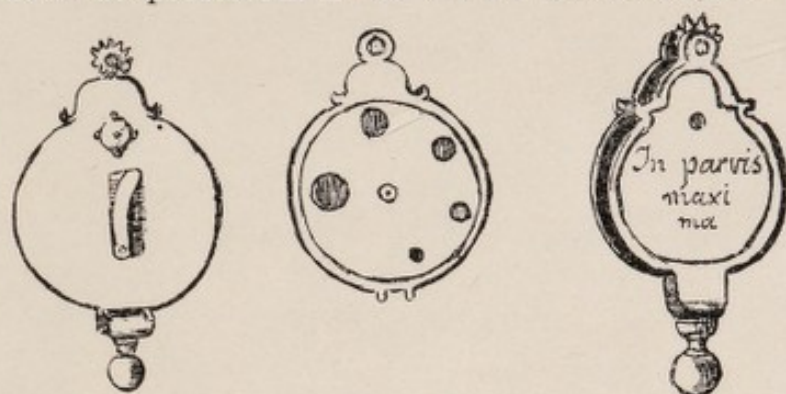

Fig. 10.

Înainte de sfârșitul secolului trecut au mai apărut obiectivele cu imersiune omogenă (Abbe și Stephenson)¹⁹⁾, precum și excelentul aparat de luminat condensator al lui Abbe (1873), permițând observațiunile cele mai delicate prin transparentă, cu ajutorul unui sistem de lentile având distanță focală foarte scurtă și concentrând asupra obiectului un con luminos cu foarte mare deschidere, reflectat de o oglindă plană sau concavă. Condensatorul a făcut cu puțință întrebuințarea de sisteme, cari, în combinațiile obiectivelor cu imersiune omogenă cu oculare anume, au ajuns la amplificării de 3000 diametre cu o claritate foarte mulțumitoare. Astfel s'a prezentat microscopul în pragul secolului XX.

Amănunte și accesorii s'au mai adăugat de atunci și s'au și modificat în multe feluri. Astăzi încă, oricât de perfecte par aparatele de cari ne servim, este sigur că îmbunătățiri nu vor lipsi de a li se mai aduce cu timpul.

18) Czapski. Theorie der Optischen Instrumente nach Abbe. Breslau 1893.

19) Prima idee a imersiunii a fost a lui Amici.

...aşa cum se vede din desenul însoțitor, în care s-a arătat
...într-un mod mai detaliat, în ceea ce privește
...de construcție a acestor aparate.

În ceea ce privește aparatul în discuție, trebuie să
...într-un mod mai detaliat, în ceea ce privește
...de construcție a acestor aparate.

...într-un mod mai detaliat, în ceea ce privește
...de construcție a acestor aparate.

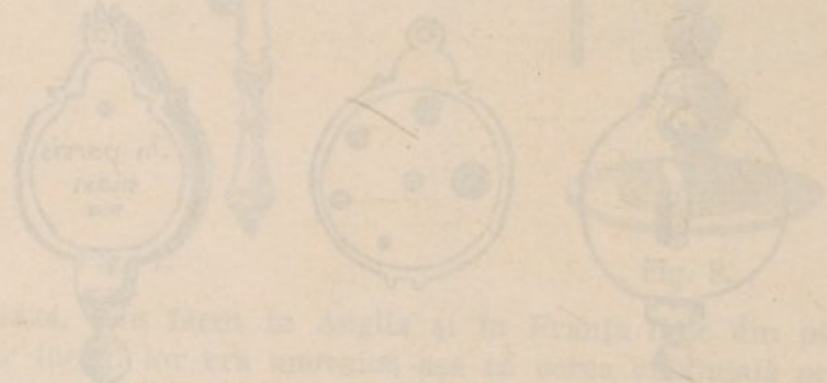

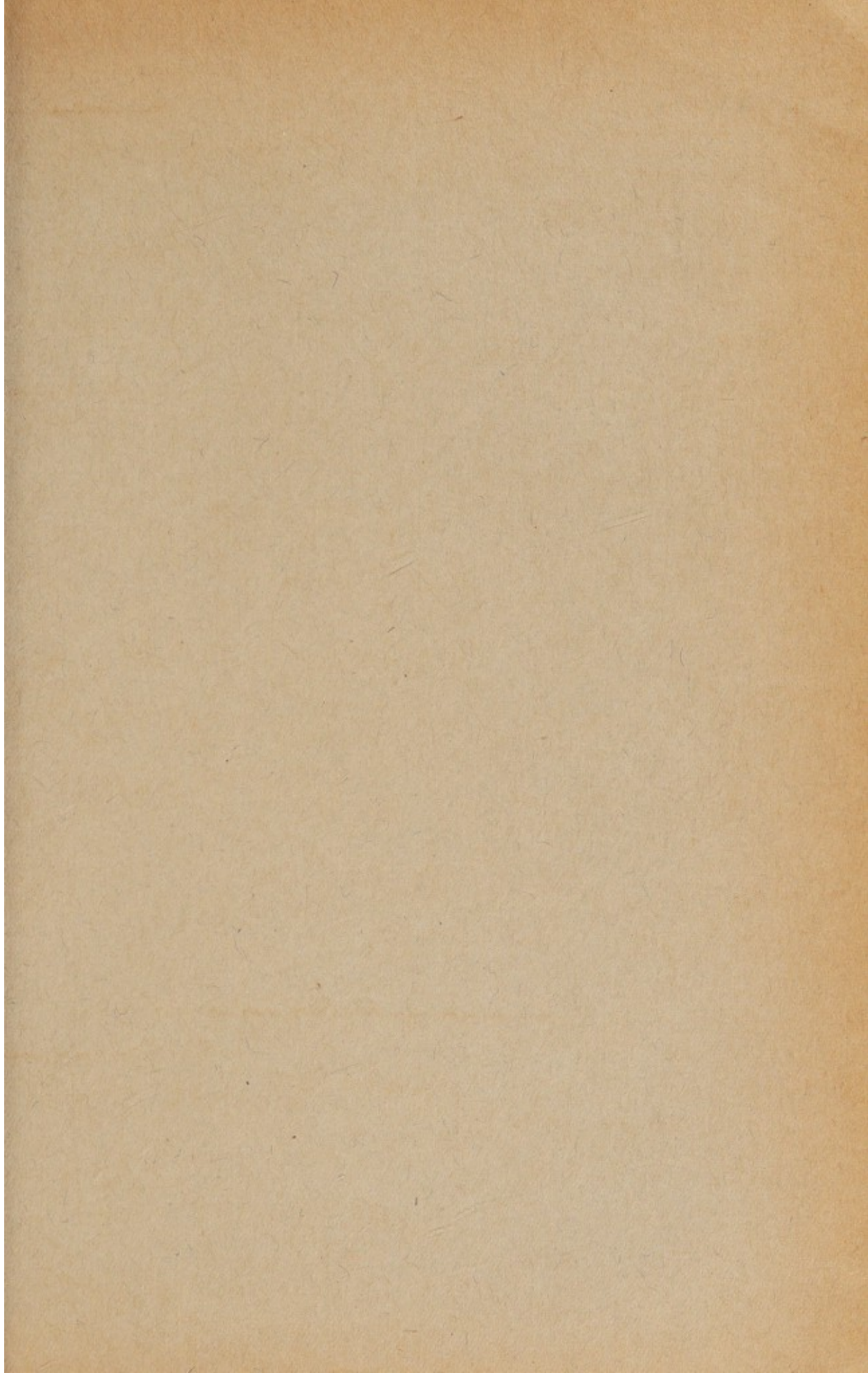
Fig. 10.

...într-un mod mai detaliat, în ceea ce privește
...de construcție a acestor aparate.

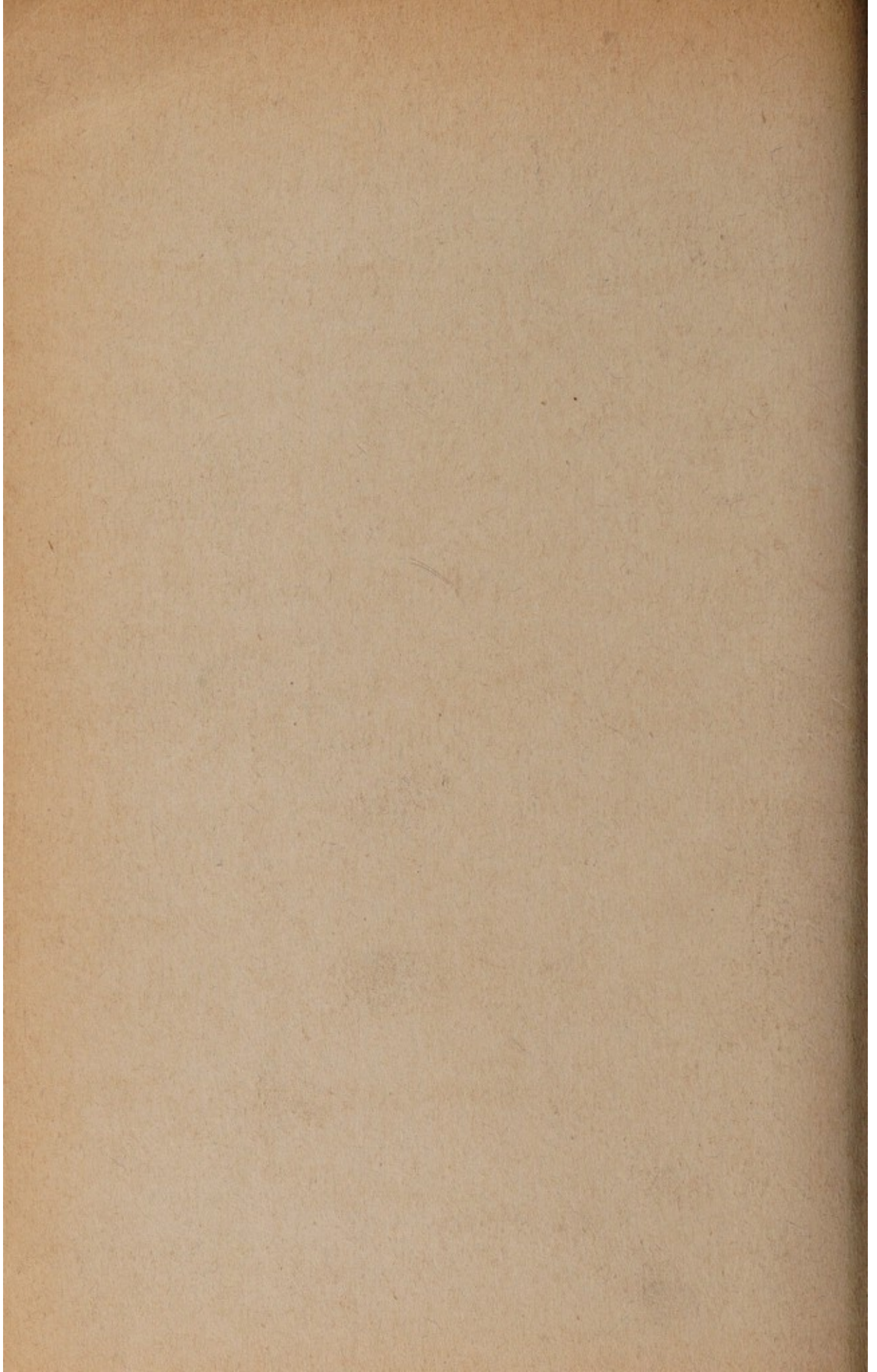
...într-un mod mai detaliat, în ceea ce privește
...de construcție a acestor aparate.

18) Exemplu: Teorie și aplicații în mecanica
...într-un mod mai detaliat, în ceea ce privește
...de construcție a acestor aparate.

19) Exemplu: Teorie și aplicații în mecanica
...într-un mod mai detaliat, în ceea ce privește
...de construcție a acestor aparate.

Dr. G. Z. PETRESCU

DIN ISTORIA PATOLOGIEI

CUM A EVOLUAT INȚELESUL NUMELUI FEBRĂ
IN DECURSUL VEACURILOR

Extras din „Revista științelor medicale”, No. 7, Iulie 1935

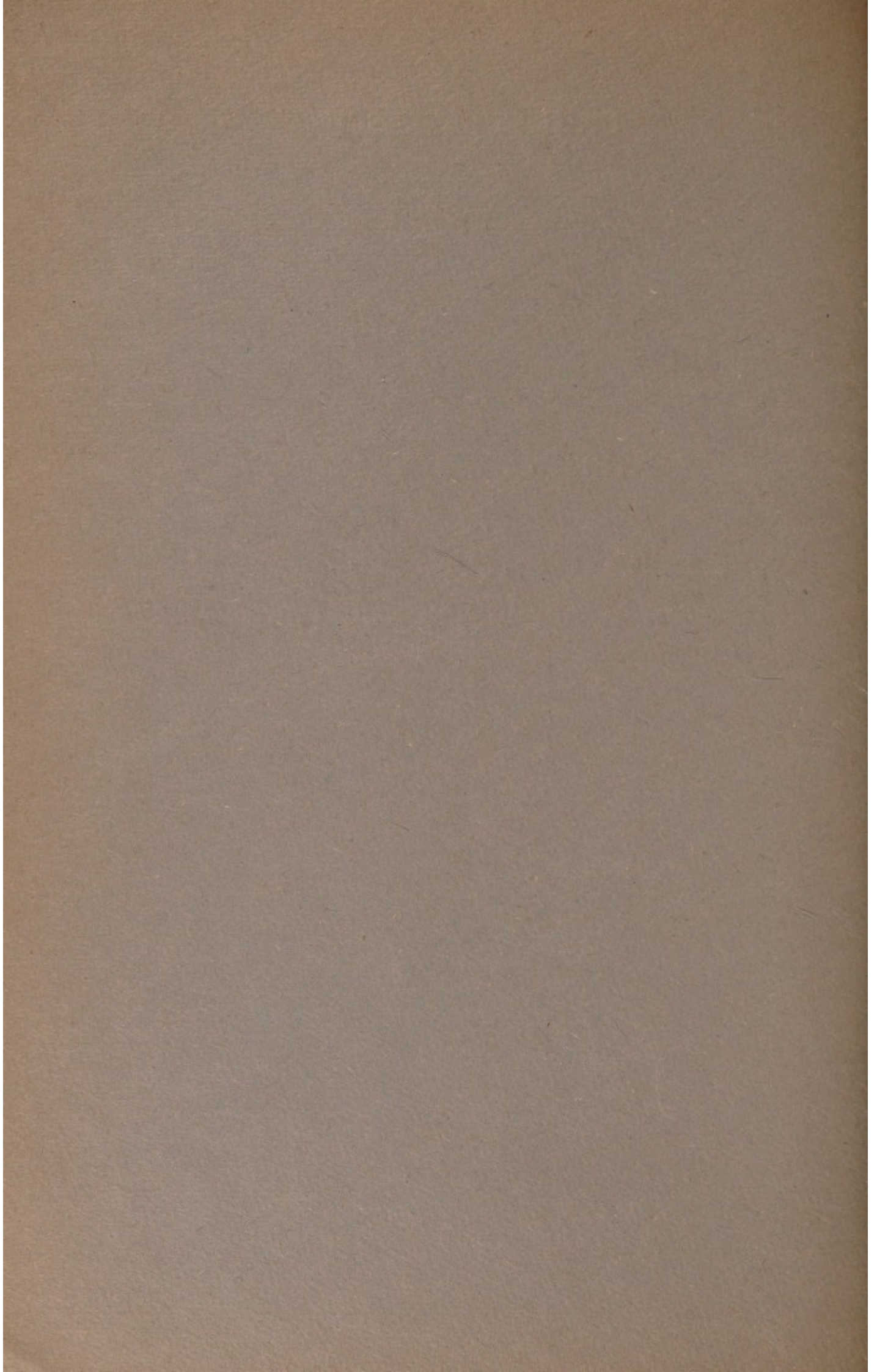

BUCUREȘTI

Tipografia „CULTURA, Câmpineanu, 15

1 9 3 5

Dr. G. Z. PETRESCU

DIN ISTORIA PATOLOGIEI

CUM A EVOLUAT INȚELESUL NUMELUI FEBRĂ
IN DECURSUL VEACURILOR

Extras din „Revista științelor medicale“, No. 7, Iulie 1935

BUCUREȘTI

Tipografia „CULTURA, Câmpineanu, 15

1 9 3 5

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 311

LECTURE 1

1997

PHYSICS 311

DIN ISTORIA PATOLOGIEI

CUM A EVOLUAT ÎNȚELESUL NUMELUI *FEBRA* IN DECURSUL VEACURILOR

Încă din timpuri preippocratice, căldura neobicinuită a trupului s'a numit pirexie (πύρεξις, πυρετός, de la πῦρ, foc) febră (*febris*, dela *fervere*, a clocoti) și după cum era firesc într'o patologie dominată de doctrina celor patru humori cardinale, în care calitățile fizice — tot patru — ale acestora jucau rolul de cauze iar nu de efecte, denumiri ca acestea, cari luau în considerație pe una din acele calități, trebuiau să aibă o accepție îndoită. Prin ele, în adevăr, se 'nțelegea atât starea anormală zisă „febrilă“ pe care o caracterizează, ca manifestăție aproape unică, ipertermia, cât și procese complexe în cari ea, deși nu apărea decât ca un epifenomen, domina totuși scena în așa mod, încât orice alte dezordini concomitente erau socotite sub directa sa atârnare.

Mai târziu, clinica acumulând observații de amănunte, înțelesul cuvântului s'a înstrăinat cu totul de prima imagine patologică, de ceea ce numim astăzi *symptom*, stăpânit fiind exclusiv de a doua, încât prin termenul „febră“ se înțelegea un întreg grup de boli, al căror prim caracter comun era urcarea temperaturii peste cea obicinuită. Astfel noțiunea aceasta căpăta o valoare considerabilă: simptomul era deadreptul boala, deci în credința de atunci, o *entitate*, iar studiul naturei intime a fenomenului ce se traducea prin căldura nemoderată, țintea să rezolve chiar chestiunea patogeniei complexului morbid din care făcea parte.

Cu toate că, incontestabil, concepția despre semnificația și cauzele febrei a manifestat în evoluția ei influența hotărâtoare a ideilor dominante ale sistemelor medicale din epoce succesive, ea n'a suferit curând prefaceri radicale, întrucât, invariabil s'a sprijinit numai pe semnul principal al tulburării care, în lipsa unor cunoștințe serioase de fiziologie și patologie generală, apărea ca un factor de sine stătător, în oarecare măsură personificabil și singur suficient pentru a explica atâtea stări de boală.

Numeroasele ipoteze cari pe rând s'au formulat în privința naturii febrei, s'au mărginit peste douăzeci de secole la speculații humorale, fără pătrundere metodică a dezordinilor organice ușor de bănuț în mijlocul cărora ea se ivește. Confuzia era suverană. Ippocrat, departe de a face dela început lumină în chestiune, a contribuit la încălcarea ei. El ne-a lăsat descrieri cu mare lux de amănunte ale diferitelor forme de febră, împrăștiate în mai toate părțile operei sale. Dar această operă este destul de descusută și nicăeri părintele medicinei clinice nu dă un rezumat sistematizator al ideilor sale generale. Nu aflăm la el, după cum scria și eruditul Littré, nici o teorie complectă a mecanismului procesului febril. În schimb modul său de a interpreta unele fapte este demn de luat aminte, întrucât nu poate fi respins nici astăzi.

A cuprinde aceste date într'o vastă sinteză, la un loc cu vederile adeptilor de mai târziu ai umorismului ippocratic, așa cum a făcut-o foarte meșteșugit G. Sticker¹⁾, este a risca de a privi lucrurile prin prizma unui sistem teleologic modern, pe când naturismul antic nu urmărea decât simpla explicare a fenomenelor vitale, cu străduința de a potrivi principii generale la fiecare caz particular. Ideia conducătoare rămânea pasivitatea absolută a organismului, atât față de acțiunea neîncetată a forțelor naturale, pe cari le repre-

1) Fieber und Entzündung bei den Hippokratiken. *Südhoff's Archiv*, B-d 20 p. 150; Bd. 22, p. 313, 361; Bd. 23, p. 40.

Acest studiu este în realitate o expunere foarte savantă, dar neliterală și cu comentarii nu absolut obiective, a liniilor mari ale patologiei ippocratice aproape întregi.

zintă cele patru calități sensibile ale materiei în combinațiile lor două câte două, cât și față de intervenția accidentală în exces a unora din ele.

Este mai prudent să examinăm părerile autorilor deosebit, în ordinea succesiunii lor, arătând numai potrivirile sau nepotrivirile lor.

Definiția lui Ippocrat este simplistă, ca și cum numele fenomenului ar fi o definiție suficientă: „Firea febrei este o diferență de căldură“, adică un adaus la căldura normală, „înnăscută“.

În ipertermie însăși el nu vede chiar boala, ci numai un semn de tulburări la cari organismul, neapărat, se împotrivește după putință. Cea mai bună dovadă de lupta ce o duce pentru a se apăra de stricăciune, este istovirea puterii care se observă dela început în toate febrele mai urcate. Dar în această luptă nu vede la dreptul o tendință și nu-i atribuie economiei vreun scop. Avem a face cu un conflict între forța vitală și un factor fizic perturbator. Rezistența și eventualul triumf al celei dintâi este condiționată de dezvoltarea ei prealabilă.

Apoi, când părintele medicinei zice că tulburarea caloricității este „germenul“ febrei, nu înțelege prin aceasta cauza lor, ci numai debutul lor comun, iar sporul de căldură este datorit pentru el unui proces oarecum analog cu ceea ce se petrece în digestia stomacală, în fermentația drojdiei și în putrefacția gunoiului. Acest proces este coctiunea împinsă până la aprindere (flogoza). Urmările sale firești, într'un organism care nu sucombă, sunt criza sau metastazele, asigurând evacuarea sau neutralizarea materiilor corupte. Ele intervin, la momente ce se pot mai mult sau mai puțin fixa dinnainte²⁾, ca simplă fază finală a întregului proces morbid, iar nu ca o operație activă a părților trupului, a cărui forță vitală servește numai a-l face să dăinuiască până ce ciclul fatal s'a îndeplinit.

Ca forme de febre felurite, Ippocrat descria:³⁾

2) Zilele critice, Cap. XI și Aforismele, *passim*.

3) Epidem. I, III. Aforisme *passim*.

Febrele supraacute (οξύταται) cari ajung la o soluție în patru zile.

Febrele acute scurte (ὀξείαι) cari se hotărăsc dela ziua a 1-a la a 20-a.

Febrele îndelungate (μακροί) cu durată de 34, 40 sau 60 zile.

Toate acelea cari țin mai mult ca două săptămâni fără nici o întrerupere, el le numește continue (συνεχέαι). Acestora le opune febrele intermitente (διαλείποντες) în cari zile de fierbințeală, alternează cu zile de răcoreală. Mai sunt și continue cu întreruperi de diferite lungimi; recurente, (συνεχέαι περιόδικοι).

Febre neregulate (πλανήται) numește pe acelea cari au un mers în afară de orice ordine termică.

În primele două grupe intrau desigur afecțiunile organice inflamatorii și un număr de boli infecțioase acute. În al treilea, pe lângă acestea, făcea loc, — neapărat — și febrilor palustre, afară de terța, pe care o așeza printre febrele scurte.

Sediul tulburării sunt, după doctrina ippocratică, numai umorile, fie acumulate, fie în exces⁴). „Cele mai multe febre provin din bilă, din flegmă și din sânge, căci acestea sunt umorile cele mai calde“⁵). Din apă nu se naște febră, nici foarte mare, nici îndelungată, de oarece apa nu oferă focului un aliment bun. Cu această teorie este de acord și Platon.

De fapt, flegma, în spiritul strict al humorismului fiziologic, era socotită a avea însușirile: *umedă* și *rece*, ca apa. Din înglobarea ei aici, printre humorile în cari apare ipertermia, trebuie să înțelegem că și ea este susceptibilă de aprindere, în caz de acumulare în vreo parte a corpului. Avem dovada în explicația ce ne-o dă Ippocrat, în aceeași carte, despre debutul procesului și ne putem da seama totdeodată că, ideia de care este condus maestrul antic, este aceea a unei flegmazii locale (flegmon), dela care ar purcede

4) Platon mai punea și condiția ca ele să fie acrite (Timeul).

5) Despre morbi, cartea IV-a.

ipertermia corpului întreg: „Dacă însă s'a produs căldură, se 'nfierbântă pe deasupra și restul corpului și din aceasta se naște febra“.

Cea mai hotărâtă părere în materie se află la Erasistrat (sec. III a. Chr.): „Febra este un simptom al inflamației“. Cât despre acest din urmă fenomen, ilustrul Alexandrin îl explică, prin pătrunderea sângelui în vreo arteră din care a evadat pneuma. Prin urmare umoarea în joc este sângele, în afară de orice alterație a sa, sau chiar de exces (pletoră).

În aforismul lui Asclepiade (sec. I a. Chr.): „Cel mai bun remediu al febrei este însăși febra“⁶⁾, putem vedea expresia frustră a noțiunii de *reacție* sau proces de apărare al organismului, cu desnodământul său neapărat critic. De această teorie Ippocrat se apropiase și el când scria fără explicație că febra quartă apără de alte boli mai grave și vindecă de convulsii, tetanus, dureri hepatice, etc.⁷⁾. Cels o admitea în parte, căci și el considera unele febre ca vindecătoare⁸⁾. Se declara însă adversar al părerii lui Erasistrat⁹⁾. Trebuie notat că Cels, care este prolix în clinică și terapeutică, nu caută prea mult să aprofundeze patogenia febrilor.

Nici din scrierile lui Galen nu dobândim alte vederi.

Firea febrei, după acest umorist prin excelență, nu este altceva decât „sporul nemoderat al căldurii în cord și pornind de aci în tot corpul“. Este o căldură *străină* adăugată la căldura naturală, (înnăscută). Nu poate exista febră decât dacă s'a înfierbântat cordul. Această noțiune, destul de neînțeleasă dacă ne gândim că autorul nu cunoștea circulația¹⁰⁾, este tot mecanismul ipertermiei, cum îl concepea el.

6) Cels, De re medica, III, 4.

7) Despre epidemii I, 7. Aforismele, 178, 240, etc. Înțelesul acestui aforismu era acesta: Boli cu caracter de cronicitate se vindecă mai curând când sunt febrile, căci atunci intră în rândul bolilor acute și sunt supuse regimului zilelor critice.

8) Loco cit. III, 3.

9) Ibidem, III, 10.

10) Despre metoda terapeutică (Către Glaucon), Lib. I, Cap. II—V. Galen atribuia cordului o „facultate sfigmică“ destinată a-l răcori mereu, acest organ fiind isvorul căldurii naturale.

„Negreșit — ne spune — printre bolile cari se nasc din intemperie este și febra⁽¹¹⁾, fără a da cuvântului „intemperie“ alt înțeles decât pe acela de *conflict* între calități fizice opuse, sau de *exces* al uneia din cele patru cardinale, în speță căldura, în orice parte a corpului s'ar întâmpla.

Dar etiologia lui Galen nu se oprește aci. Ca și pentru alte stări patologice, în primul rând al cauzelor febrei, așeza cacochimia sau alterația materiilor, putând merge până la putriditate. Condițiile în cari se ivește aceasta sunt căldura umedă și lipsa de aerăție. De altfel orice hipertermie el o atribuia putridității, ceea ce i-a și atras acuzația că vede putregai pretutindeni. Numai sângele nu este cauză de febră când putrezește, căci în acest caz el se face bilă.

„Dintre febre, scrie în altă parte a operilor sale⁽¹²⁾, unele derivă din flegmazii și nu sunt decât simptome dependente de părțile inflamate, altele provin din umori și nu sunt simptome ci chiar boale“. Pe când celor din prima categorie li se dă câte un nume după organul atins (frenesie, peripneumonie, pleurezie, etc.), cele din a doua sunt adevărate febre. Insomnia dă adesea o febră simplă, tot astfel și răceala și zăduful.

Despre febrele cele mai simple, pe cari Ippocrat le numea *efemere*, Galen zice că „se ivesc după oboseală, exces de băutură, mânie, tristețe, emoții vii și griji cari agită spiritul. Aceluiaș gen aparțin și febrele cari urmează după un bubon, dar nu cele cari se arată în afară de leziuni evidente. Acestea sunt de natură suspectă și neliniștitoare“.

Știa că unele boli febrile sunt contagioase, de aceea și recomanda părăsirea locului unde ele se ivesc epidemic.

Definiția stării febrile pe care ne-o dă este mai desăvârșită, prin aceea că precizează temperatura ce poate fi luată drept febră: Aceea care „supără pe om și atinge funcțiunile“.

În privința împărțirii febrei, Galen nu se depăr-

11) Despre tratamentul bolilor, Lib. VIII.

12) Folosul părților corpului, VI, 2 și Despre facultățile naturale I, 4.

tează decât puțin de calea însemnată de Ippocrat. O primă împărțire a sa este aceea în febre *simple* și *compuse*, cele dintâi putând fi regulate sau neregulate.

Toate febrele pe cari le înglobează în rubrica celor regulate, le aflăm și'n cele trei categorii dintâi ale lui Ippocrat, cu deosebire că pe când acest din urmă maestru le clasează numai după durată, Galen ia 'n considerație și oscilațiile termice. Formele atipice sunt aceleași la unul ca și la celălalt.

Cât despre febrele compuse, ele nu sunt decât o asociație sau un amestec de două sau mai multe forme simple, întâmplate concomitent la acelaș bolnav.

Este destul de greu ca să se traducă toate tipurile clinice descrise, de altfel foarte minuțios, de Galen, prin de numiri cari să intre în cadrul nosologiei de astăzi. Unele însă pot fi identificate, ca și la Ippocrat, fără nici un dubiu. Astfel, printre febrele acute și arzătoare, infecțiuni ca pesta, variola, dalacul, tifosul exantematic și febra recurentă. Alte boli infecțioase, în special cele cu localizație unică le găsim etichetate ca febră continentă (*σύννοχος πυρετός*), adică având un singur paroxism dela început până la sfârșit. Deosibește una de alta, cum facem și astăzi, după repiziunea perioadelor de augment și de scădere, apoi bine înțeles după lungimea celei de fastigium. Intre acestea recunoaștem pneumonia, meningita cerebro-spinală și febra tifoidă.

Grupul febrei intermitente corespunde întocmai formelor clinice obicinuite ale paludismului nostru. Numai forma continuă rămâne pentru Galen o boală cu totul deosebită (*συνεχής πυρετός*).

Contemporanul lui Galen, Alexandru din Afrodisia, în scrierea sa *περί πυρετών* (II, I), se exprima și el lămurit în privința modului cum rezultă febra din fermentație sau din putrefacție.

O concepție mai profundă pare a fi avut Palladiu, Sofistul din Alexandria (sec. V d. Chr.), pentru care cauza febrei este o *materie pyretogenă* rezultând din alterații umorale și adusă de sânge în cord, unde dă naștere *thermaziei* (căldura nenaturală). Aceasta se răspândește prin artere în

tot corpul. În febra intermitentă — crede el — accesele corespund cu apariția în sânge a materiei pyretogene, iar intervalele cu depozitarea ei periodică în muschi. În contra ideii lui Galen, Palladiu atribuie unele febre (cele mai grave) putrefacției sângelui în vase.

Un secol mai târziu, Alexandru Trallianul expune aceeași concepție etiologică, cu deosebirea că materia pyretogenă, după el, numai în febrele continue se află în vase, iar în intermitente ea este în afară de ele¹³). Apoi stabilește cauzele a două feluri de febră quartă. Una s'ar datoră unei uscăciuni excesive a bilei, iar a doua numai atrabilei. Sediul acestei a doua forme nu este în vase ci în splină. Puțin înaintea lui Alexandru, Aetiu din Amida scria și el despre un principiu febrific provenind din bilă și din flegmă, cari s'au descompus.

După Paul de Egina (sec. VII d. Chr.), febra provine din înfierbântarea corpului, dar și din răceală, supărare, durere, excitație. Este vorba totuși de febra *symptom*, pe care o leagă întotdeauna de inflamație, putriditatea umorilor, sau gangrenă, astfel că împrejurările de mai sus pot fi cel mult cauze ocazionale. Febra, ca debut de boală, fie aceasta cât de insidioasă, este ipertermia care silește pe pacient să se culce în pat.

În privința febrei ca boală, P. de Egina admite o predispoziție specială, anume a acelorale ale căror eliminări nu sunt evaporabile, ci conțin concrețiuni sau sguri. Sunt aceia cari au temperament cald și uscat, datorit bilei (gutosi, cholesterinemici?). Mișcările bilei sunt de altfel pentru el, mecanismul generator al unei singure forme de febră, terța, pe când febra quartă depinde de flegmă și atrabilă, forma continuă, de sângele alterat sau de excesul de flegmă sticloasă fără putriditate, iar cea cotidiană, de aceeași umoare, dar putredă în toată substanța ei.

Arabii mai vechi nu s'au depărtat mult de principiile galenice. Joannitius (sec. IX) numește și el febra: „*Calor*

13) Această părere a fost emisă și de către Ahrun din Alexandria în sec. VII, cu adaosul că semnul diagnostic al unor asemenea febre este fiorul inițial.

praeter naturam procedens de corde per arterias in totum corpus“. Rhazes însă făcea o deosebire între căldura febrilă și ipertermia care încă nu este propriu-zis, febră și care se poate observa și'n beție. Nici nu trebuie să se confunde — scria acest mare clinician — căldura simptomatică cu aceea care este chiar esența unei maladii (ca în febre). Pentru el, putriditatea umorilor nu este cauză de febră ci este o complicație. Printre cauze enumeră, prezența unor cruzimi în stomac, astuparea porilor în organele digestiei, excesul de bilă, ulcerarea rinichilor, etc. În privința efectului salutar al febrei, el se arată sceptic, întrucât nu i se pare că ea însemnează la dreptul o criză, ci o privește numai ca un indiciu că organismul se apără.

Avicena (sec. XI) dă cea mai mare importanță alterațiilor umorale în geneza febrei intermitente, respingând părerea lui Galen în privința prefacerii neapărate a sângelui în bilă. El descrie febra inflamatorie continuă datorită numai sângelui, care era necunoscută ilustrului medic grec și a fost denumită în lumea medicală modernă: „synocha plethorica“. Pentru mecanismul ipertermiei adoptă însă explicația lui Galen intactă. Pe aceasta de altfel n'o modifică puțin decât Averrhoes din Cordova (sec. XII), definind starea febrilă „O căldură compusă din cea naturală a corpului, la care s'a adăugat o căldură *putridă exterioară*“. Este probabil că prin aceasta din urmă, înțelegea căldura pe care medicii byzantini, după Alexandru Trallianul, o socoteau provenită *din afară de vase*, cel puțin în unele febre.

Mesue cel tânăr, elev al lui Avicena, adoptase vederile acestuia. Putriditatea umorilor juca și la el rolul principal (cauză esențială) în patogenia febrei, iar printre cauzele ocazionale enumera: tulburări sufletești, bucurie, tristețe, frică, oboseală, apoi frigul sau căldura ambiantă, veghea, inaniția, durerea, constipația și'n fine apostemele (abcese și alte tumori inflamatorii), toate provocând febra efemeră (simptomatică). Singură synocha este datorită aprinderii sângelui, fără putriditate.

În secolul XIII, Farrago adaugă un nou fenomen la cele considerate până la el ca producătoare de febră. Ceea ce crede el a fi cauza proximă a febrei intermitente, este

viscozitatea sângelui arterial, după contracțiuni mai repezi și mai puternice ale cordului, apoi slăbirea acelu organ supraîncărcat. În alte puncte ale ei, doctrina lui Farrago este chiar aceea a lui Ippocrat¹⁴⁾.

O noțiune neformulată până atunci mai vedem găsin-du-și expresia pe la sfârșitul secolului XV și anume în opera lui Sa'vona'rola¹⁵⁾. Acest admirator și emul al lui Avicena enumerând cauzele febrei în general, conform doctrinei galeno-arabiste, menționează ca eficientă în calefacție „extratemperamentul“, conservația căldurii străine adaoase la cea naturală. „*Conservans sive custodiens est omne illud, quod prohibet ejus resolutionem sive extinctionem*“. Lipsa de rezoluție însă se poate ivi în diferite împrejurări, în legătură cu alterații umorale cantitative sau calitative. Lucrul se întâmplă uneori datorit constricțiunii porilor și împiedecării transpirației, din întâmplarea răcelii extrinseci sau intrinseci.

În rezumat, putem reține așa dar din toate părerile expuse mai sus câteva noțiuni pozitive cari rămân în picioare în decursul secolelor, din antichitate și până în epoca renașterii medicinei, pentru a figura cu diferite aspecte și valori, chiar în teoriile moderne, cum vom vedea mai jos. Sunt acestea: noțiunea rolului sângelui (pletoră, viscozitate, putriditate), aceea a materiei pyretogene și aceea a reacției de apărare. Este foarte evident că după această patogenie umorală și metodistă, procesele morbide pe cari le desvăluie o stare generală de hipertermie nu erau așezate în primul plan al tabloului clinic, ci se subordonau fenomenului pyrexie, care ca o tulburare *totius substantiae*, univocă din punct de vedere calitativ, trecea drept dezordine de bază și, fiind caracterul comun al mai multor boale, constituia rațiunea grupării acestora într'o aceeași categorie: febrele esențiale.

Semeiologia, ca singur criteriu al unei clasificări naive, a stabilit apoi diviziunile grupului, fie după un presupus a-

14) J. Allen. Synopsis Universae medicinae practicae. Amsterdam 1729.

15) J. Mich. Savonarolae. Practica canonica de febribus. Venetiis 1498.

gent patogen (febre bilioase, mucoase, putride, etc.), fie după caracterul special și tendința bolii (febre pernicioase, maligne, ataxice, adynamice), fie în fine după mersul ei (febre efemere, intermitente, continue, etc.). În nici un caz nu s'au luat în considerație, nici noțiunea de contagiune, nici unele epifenomene cari traduc partea cea mai activă pe care o iau anumite reacțiuni organice, la apariția și evoluția procesului general de apărare.

*
**

Teoriile antice și medievale, cu toată confuzia ce domnește în ele, nu-și pierd răsunetul nici la renașterea medicinei. Le găsim aproape neschimbate în mai toate scrierile secolului al XVI-lea. Fernel (1497—1558), unul din reformatorii patologiei, profesa o pyretologie prea puțin diferită de a lui Galen¹⁶⁾. Tot astfel contimporanul său german, Johann Lange (1485—1565), umanist și comentator de seamă, abundă în vederile părinților medicinei grecești¹⁷⁾. Credincios principiilor acestora, el expune printre teoriile antice cari tind să explice nașterea febrei, ipoteza unei staze în unele vase mari și organe, ca ficatul și cordul; stază datorită refluxului unui sânge îngroșat în diferite împrejurări și care nu poate trece prin vase mici, întrucât ar fi astupate de umori crude și viscoase. Sângele cu spiritele grămadite în unele locuri, lasă altele lipsite de căldură, ceea ce dă fiorii. De altfel toate manifestațiile morbide însoțitoare se datoresc acelorași acumulări de sânge în viscere.

Când umorile aflate în vase sunt lipsite de putriditate, orice cauze ocazionale nu pot provoca decât forma efemeră. În cazul contrar vor apare febre putride. Putriditatea însă se întâmplă în vine din astuparea lor prin infarctul ce-l pot constitui umori încetinite, îngroșate și'n cantitate mare, la care se adaugă și supresiunea evaporației, afară de cazul

16) J. Fernel. Medicina universa.

17) J. Langii Lembergii. Epistolarum medicinalium volumen tripartitum... Francofurti, 1589. Lib. I Epist. XIX, XXI și Lib. II Epist. XXV.

de descărcare, așa cum se petrece în icter, când bila erupe prin porii vaselor, sau dacă se lasă îndată sânge până la pierderea cunoștinței.

Mai sunt, scrie Lange, și febre interpolate cu paroxisme cari revin, în legătură cu răspândirea umorilor putrescente în toată masa corpului, unde sunt digerate și reproducerea lor periodică în părțile organismului cari se găsesc într'o dispoziție vițioasă de lungă durată.

Cauza de care depinde lungimea perioadelor, el o află la Alexandru din Afrodiseia¹⁸⁾: „Cu cât rămâne mai puțină materie (excrementială) cu atât mai încet se întoarce accesul, care poate îmbrăca tipul quintan, septan sau nonan după cantitatea umoarei, căci astfel s'a orânduit de natură, ca sângele care nutrește corpurile noastre să fie mai mult și putrezind, să înflăcăreze febra continuă. Locul al doilea îl obține flegma, pentru că și aceasta poate hrăni corpul. Bila galbenă însă ocupă locul al treilea, de oarece din pricina iuțimii ei nu servește de loc ca aliment. Soarta atrabilei este a fi cea din urmă, stricăcioasă naturei, rozând membrele și omorându-le“.

Avem în teoria lui Johann Lange, o nouă interpretare a fenomenului pyrexie, cu ideia când și când reînviată a îngroșării sângelui, precum și o încercare de sistematizare a formelor clinice de febre, având la baza ei noțiuni de fiziologie în măsura mijloacelor timpului. Varietatea formelor de febră fiind după autor condiționată și de diferitele calități fizice ale mediului, în sensul doctrinei Ippocratice, diviziunea sa se folosește mai întâi de această noțiune etiologică. Simptomele însă aci intră 'n considerație ca simple efecte. Ele traduc stricăciuni interne desigur ipotetice, dar acestea sunt socotite a fi cauze determinante.

Pornind dela acestea, Lange a dat împărțirii sale aspectul unei clasificării cu criteriu patogen.

Paracels (1493—1541), prezintă o notă desigur originală dar lipsită de valoare pozitivă. El ne plimbă prin do-

18) Alexander Aphrodisaeus. De februm causis et differentiis. Basileae 1542.

meniul neînfrânatei sale fantezii, între „illiastru“ și „cagastru“ cele două seminte de boale, febra provenind din cea de a doua datorită corupției. Dar, ca orice boală, febra este totdeodată un rezultat al influențelor cosmice (cele cinci entități), asupra celor trei substanțe cari compun corpul: sarea, sulful și mercuriul.

Sulful fiind inflamabil, poate fi aprins de steaua fulgerătoare¹⁹⁾, steaua de vară. Această operație nevăzută a firmamentului se poate năpusti asupra oricărei părți a trupului și este în totul asemenea cu raza care pornită din cer, cade pe un arbore și-l consumă. Apoi în genere dela astre se aprind trupurile, cari altfel nici nu se îmbolnăvesc.

Urmând mai departe cu limbajul său metaforic, medicul-mag mai ne spune că fiorul inițial al febrei nu este decât analogul în microcosmu, al cutremurului în macrocosmu. Ipertermia și criza finală sunt ca și pentru umoriștii mai vechi, sforțări naturale de a expulza necurătenia rezultând din materia alterată, care se fixează în corp ca excrement și ca drojdie. În ce consta alterația sau corupția și în ce element apare, apoi în ce raport este ea cu influențele cosmice, nu aflăm destul de clar.

Putem reține din toate elucubrațiile lui Paracels, că răutatea splinei dă naștere la indurații, putrefacții, obstrucții, febre și alte asemenea desordini. Indubitabil, cu toată legătura nejustificată de cauză și efect ce o face între splină și febră, această noțiune este rezultatul observației exacte a participării în anumite cazuri, a splinei la procesul general de care atârnă și febra²⁰⁾.

Mai este de reținut și mențiunea febrei ca urmare a plăgilor²¹⁾, nu numai ca una din cele mai bine de 26 complicațiuni ale lor, ci încă sub forma de intermitentă (cotidiană sau terță) sau și de „causus“ (febră arzătoare), ca boli cari se declară cu ocazia rănirii și perzistă după cicatrizare. Au-

19) Probabil Sirius. Prin simbolul *Sulf*, Paracels desemnează puterea sau energia.

20) Ippocrat considera ipertrofia splinei ca o rămășiță de boală, în stare de a slei tot corpul (De locis in homine).

21) Grosse Wundartzney. Tract. I Lib. I. Cap. VI.

torul insistă asupra caracterului de febre adevărate (esențiale) ale acestor forme. *Ele nu fac parte din cortegiul afecțiunii locale* (plaga). În schimb febra-complicație de mai sus, el o atribuia numai nepriceperii unor confrăți ignoranți, ca și cum ar fi presimțit infecțiunea.

În cauză, ca în toate bolile, este întotdeauna „archeea” adică „spiritul vieții”, așa numitul „corp syderic” al omului, cu toate modificările sale aducătoare de rele și vindecările ce le operează prin forța sa proprie.

În această expresiune simbolică a Naturei însăși, găsim o traducere a înțelesului *maladie totius substantiae*.

Încă și după mijlocul aceluiași secol, doctrina galenică se află în plină dezvoltare. O frumoasă expunere a ei ne-o dă în vestitele sale *scholii*, Petrus Paulus Pereda din Valencia²²). Este o adevărată punere la punct critică a învățămintelor maestrului din Pergam. Astfel citim iarăși definiția: „*Febris est intemperies calida, in toto corpore, aut saltim pluribus, aut praecipuis partibus existens, et actionem laedens*”. Discutând apoi întrebarea dacă în febră căldura este uscată sau umedă, autorul spaniol se pronunță pentru părerea lui Galen. „*Respondeo, in febre semper esse siccitatem, quia, immoderata caliditas ex accidenti consumendo humidum, eam sibi adsciscit, haec tamen non est morbosa sicut neque ea quae est in homine bilioso*”. Și mai departe: „*Calorem humiditas obtundit, sicut siccitas acuit*”. Așa-dar uscăciunea nu este decât o consecință a hipertermiei, iar nu o calitate a cauzei ei formale și totuși intervine la rândul ei, cu efectul de a întărâta febra. Ceea ce în această intemperie se află vătămat mai înainte de orice, este „*instrumentum commune, nempe calidum innatum*”.

În privința formelor diferite, Pereda se exprimă astfel: Unele febre sunt esențiale, altele accidentale. Esențiale sunt de trei feluri, după calitatea căldurii, după mersul și după subiectul ei. După calitatea căldurii febrele se numesc mari sau mici. (Ippocrat zicea: arzătoare sau debile).

22) Petri Pauli Peredae, in M. I. Paschalii methodum curandi Scholia. Lugduni 1587.

După mers ele sunt domoale, increscente și întoarse. După materie ele se împart tot în trei feluri, unele cari se datoresc sporului de căldură în spirite (zilnice), altele în cari el este efectul alterației umorilor. (putride²³), în fine acelea provenite din înfierbântarea părților solide, comunicată umorilor și spiritelor (hectice).

Diferențele febrei zise accidentale provin dintr'un accident apropiat sau unul depărtat. Apropiat este aspectul pielei, a cărei culoare poate varia după umoarea care prisosește. Astfel pot fi roșiatică, palidă și lividă, după cum amintește și Ippocrat. Cele două dintâi dacă nu au culoarea foarte intensă nu sunt rele, pe când cele livide sunt întotdeauna rele, chiar când culoarea nu este prea intensă.

Din accidente îndepărtate încă provin diferențe, cum sunt: febra lungă sau scurtă, diurnă sau nocturnă, continuă sau intermitentă și altele asemeni.

Mai departe, în studiul febrei, synocha cu sau fără putreziciune, arzătoare (bilioase), intermitente (zilnice, trei feluri de terță și două de quartă), hectică și pestilențială, Pereda nu expune decât simptomatologia lor, sub influența scolastice în toată puterea ei. Din punct de vedere al patogeniei nu mai aflăm nimic nou dela el. Chiar și gruparea de o parte a febrei exantematice, el n'o face decât pe baza simptomelor.

O tendință de sistematizare mai judițioasă apare numai în lucrarea lui Fracastor despre contagii²⁴). Aceasta aruncând oarecare lumină asupra chestiunii nașterii unor febre, permite ca să se deosebescă de restul febrei esențiale, acelea cari se puteau socoti de natură contagioasă. Răsturnând economia simptomatologică, creațiunea acestei noi categorii, care deodată se vede a fi cea mai considerabilă, stabilea clasificarea febrei pe baze de etiologie. Fracastor le împărțise în *pestilențiale* și *nepestilențiale*. În primul grup

23) La descrierea febrei acestora în parte, autorul specifică pentru fiecare umoarea care este în joc.

24) Hieronymi Fracastori. Opera omnia. De Contagione et contagiosis morbis. Venetiis 1584.

așeza febrele pestilențiale adevărate și febrele maligne. În al doilea variola și pojarul.

Nu trebuie însă să ne amăgim asupra valorii noțiunii *contagiu* așa cum concepea Fracastor acest element morbidic căci, departe de a socoti febra în general ca un semn de infecțiune, el nici nu deslușește rolul ce-l joacă una față de cealaltă în interdependența lor, mărginindu-se la constatarea empirică a caracterului molipsitor al unor pirexii, cari continuă a fi înglobate printre febrele esențiale. În consecință desparte aceste maladii în mod absolut, de altă categorie de contagiuni coprinzând: tuberculoza, sifilisul, turbarea, elefantiaza, lepra și bolile de piele.

Chestiunea mecanismului pyrexiei nu făcuse astfel nici un pas înainte și ideea asemănării contagiilor cu otrăvuri, emisă de Fracastor, rămase fără utilizare. Dar chiar noua împărțire a boalelor, neaducând lămuriri suficiente în privința patogeniei diferitelor febre, ba nici idei noi, întrucât Fracastor și el era umorist, trebuia să rămână deasemenea deocamdată nefolosită.

În tratatul lui Horatius Augenius de Monte-Santo²⁵⁾ cel mai de seamă al epocii, febra este înfățișată hotărât ca maladia *totius substantiae*. Ipertermia nu este decât un simptom. Sediul ipertermiei este cordul, dar sediul boalei sunt toate părțile trupului. Și, de oarece substanța din care acestea sunt constituite este solidă, se poate spune că sediul febrei este numai în solide. Pot însă participa și lichidele și spiritele. Ea provine, sau din sporul căldurii în-născute (febra cotidiană și hectica), sau din alterația umorilor prin aburi putrezi (febra putridă și pesta).

Prin putriditate, Augenius ca și Galen înțelege orice cacochimie, fără a atribui alterațiile umorilor unei predispoziții speciale a lor, ci numai modificărilor ce pot să le sufere organele interne sensibile, sau tegumentele, sau în fine păreții vinelor (scăderea forței explosive). Pătrunderea unei umori, afară de sânge, în vine provoacă reacția acestora:

25) H. Augenii. De febris, febrium signis, symptomatibus et prognostico, Libri septem. Venetiis 1597. Era un elev al lui Fernel.

pentru a o goni și astfel ia naștere accesul de febră. Prin acest mecanism el explică în special febra intermitentă.

O inconsecință a autorului reprezintă teoria adoptată de la Arabi, că variola este datorită sângelui menstrual pătruns în corpul fătului și devenit efervescent, așa-dar — pare a admite — aprins spontan, fără vreun cusur precedent al solidelor.

Felix Plater din Basel, în patologia mai sistematică pe care a scris-o²⁶⁾ considera și el febra ca o suferință generală, ca un fel de durere, deci o turburare care atinge organele sensibile. Umorile cari se alterează în acestea dau tipul febrei după sediul lor. Cu cât sunt mai departe de cord, cu atât debutul febrei întârziează.

Pentru el însă, orice umoare se poate găsi în vase și chiar în ele să sufere stricăciuni. Numai febrele torpide provin din alterația umorilor afară din vase. Este evident că e vorba de febra supurațiilor. Cât despre umorile cari se alterează în vasele mezenterului și dau naștere la febre intermitente, putem crede că Plater făcea confuzie între chilifere și vine.

Încă și la începutul secolului al XVII-lea, unii ca Daniel Sennert din Wittemberg nu se depărtează de litera doctrinei galenice, cu toate că acest autor clar și metodic era destul de dispus a adopta unele vederi noi. La el se găsește cea mai deslușită expunere umoristă a mecanismului mișcării febrile și a etiologiei diferitelor forme de febră²⁷⁾. Opiniile diverse care se vântură pe timpul acela încep a face lumină în pyretologie.

Pe de o parte, chemiatria, substituindu-se progresiv sistemii galenice, stabilește unele fapte până atunci pur ipotetice, pe date obținute prin experimentație. Umorismul nu apune, dar devine chimic.

Pe de altă parte, spiritualismul în dezvoltare, caută a explica în cadrul dogmelor domnitoare, fenomenele vieții prea puțin precis conturate de o fiziologie care încă n'a eșit deplin din limburile naturalismului primitiv.

26) F. Plateri. Praxis medica. Francofurti 1597.

27) Danielis Sennerti. Epitome librorum de febris. Amstelodami 1644.

Aceste două curente paralele, când și când întrunite, unul empiric, celalt dogmatic, însemnează o eră nouă în medicină. Ele au fiecare câte un protagonist ilustru, primul pe Francisc Sylvius Deleboë, al doilea pe J. B. van Helmont. Scrierile lor dau icoana teoriilor pe cari, două școli deosebite ce nu se excludeau una pe alta ca odinioară, încercau să le întemeieze în chestiunea încă puțin lămurită a febrei.

În chimiatria lui Francisc Sylvius²⁸⁾, prea materialistă în opoziție cu a lui Paracels, febra nu putea ocupa alt loc decât pe acela al unei reacțiuni exoterme analoge cu una ce s'ar produce într'un vas de laborator, cu încălzirea păreților acestuia, efervescență, explozie și aprindere. Toate explicațiile sale, păstrează cu mici schimbări litera umorismului original. Totuși maestrul din Leyda poate să fi avut oarecare influență asupra concepțiilor de mai târziu prin fiziologia sa îndrăzneată. El propovăduia nașterea spiritelor vitale în creeri, de unde prin tuburile ce sunt nervii, pornesc și circulă în tot corpul. În acest chip da un înțeles nou noțiunii de energie conștientă și forță reacțională, coprinsă în cuvântul suflet (anima, ψυχή), înțeles mult mai adecuat cu interpretația unor fenomene normale sau morbide ale vieții, pasibile de control imediat.

La van Helmont același element imaterial privit ca fundament al vieții și al tuturor funcțiilor, sub numele de *archee*, devine ultimul termen la care tinde explicația oricărui fenomen organic²⁹⁾. El este și primul motor sau „cauza eficientă” și sediul bolilor cari trebuiesc căutate în suferințele sale, în „perturbațiuni, pasiuni, exartroze”, adică grijă, mânie, spaimă, iar nu în cele patru umori sau în conflicte între calități opuse.

Febra nu este decât efectul unor ofense ale archeei, mai înainte ca aceleași cauze să fi atins structura părților solide și amestecul umorilor. Fiorii provin din sdruncinarea archeei, iar căldura din mișcările ei dezordonate. Putrescența

28) Deleboë Sylvii. Opera omnia. Amstelodami 1679.

29) J. B. van Helmont. Ortus medicinae (Edit. Fr. Merc. van Helmont). Amstelodami, 1648.

sângelui în vase, van Helmont o respingea în mod hotărât, de oarece sângele conține spiritul vital. Nici nu se poate judeca — zicea el — starea sa după aspectul și consistența ce le prezintă.

Această învățătură după care boala își exercită acțiunea asupra organismului, unindu-se ca ceva real dar imaterial cu ideea vieții și alternând-o, ne apropie de noțiunea parazitismului, care aci are o nuanță de ocultism („Recepta a sagis“).

Iscusitul c'linician eng'ez Sydenham (1624—1689) nu ne scoate din cadrul umorismului ippocratic. Deși în aparență este spiritualist: „*Febris ipsa. Naturae instrumentum, quo partes impuras a puris secernat*“, se arată empiric când scrie: „*Materiae febrilis concoctio nihil aliud revera significat, quam peccantis materiae a sana separationem*“³⁰). Este deci și el părtaș al ideii unei materii febrigene, pe care natura se silește s'o scoată din corp pe orice cale și printr'un proces pe care-l compară cu acela ce dă naștere la aposteme. Indubitabil autorul are 'n vedere, în primul rând febra de supurație pe care o interpretează ca o discrazie urmată de aprinderea sângelui. Acest fenomen constă fie din comoziunea umorilor, fie din fermentația, ba chiar și ebuliția lor. Depurația sângelui are loc ca urmare a înfierbântării sale și nu este nici-de-cum concomitentă.

Cauza internă a febrei este așa dar o discrazie, plethora sau cacochimia. Dar și la oamenii sănătoși se poate ivi febra, în afară de orice aparat morbidic intrinsec, în condițiuni pe cari le îndeplinesc schimbări însemnate ale atmosferei sau hranei și alte lucruri nenaturale, pentru că sângele lor caută să-și câștige starea nouă cerută de un astfel de aer sau de hrană.

Printre cauzele acestea externe, rolul principal îl deține *constituția anului*. Vin apoi miazmele cari vițiază aerul și influența mișcărilor astrelor. Această teorie ne readuce și ea în plin ocultism căci, pentru Sydenham, ca-

30) Thomas Sydenham. Opera universa. Lugduni Bataavorum 1726.

racterul miazmelor este tot acela al unor elemente imateriale, iar nu al unor germeni de boală cum le înțelegea Fracastor. „*Miasmata epidemicos morbos producentia oriuntur, vel a vaporibus e terrae visceribus, mutationes quasdam passis aërem inquinantibus, vel ab atmosphaerae alteratione propter corporum quorundam caelestium conjunctionem*“. Parc'ar vorbi Paracels!

Cât subordona Sydenham febra ideii de infecțiune vedem prea bine din fraza următoare: „*Febres et morbi epidemici simul grassantes, miram habent affinitatem*“, ceea ce însemnează că într'un loc unde domnește vărsatul, pojarul sau dizenteria, nu poate fi vreo speță de febră, cu alte caractere decât ale acestor boale. Chiar și cu ciuma: „*Febres quae anno post graviolem pestem uno aut altero passim grassantur, pestilentes esse solent*“, ceea ce explică el prin persistența constituției epidemice (diateza aerului) a acelui timp.

În privința speciilor și tipurilor de febre, nu găsim la autorii secolului al XVII-lea nici o împărțire nouă. Singur Lazare Rivière³¹⁾ încearcă o clasificare coprinzând toate formele.

Autorul francez repartizează febrele în două grupe:

I. Febre simple: efemeră, sinocă simplă și hectică.

II. Febre putride: 1. Esențiale sau primitive: continuă și intermitentă (diferitele tipuri); 2. Simptomatice (în inflamații și supurații locale).

Febra continuă poate să fie acmastică, epacmastică sau paracmastică, după cum ipertermia este staționară în toată durata ei, descrescândă cu cât se apropie de sfârșit, sau în fine din ce în ce mai urcată.

Rivière mai împarte febrele putride și după simptomul dominant, ceea ce nu prezintă nici un interes nosografic și este pentru autor un prilej de speculații umorale nesfârșite pe tema etiologiei, produsele închipuirii unor clinicieni fără pregătire anatomo-fiziologică.

*

**

31) Riverius L. Methodus curandarum febrium. Paris 1648.

Inceputul secolului al XVIII-lea vede un spor de influență ale ideilor iatromecanice și preponderanța lor asupra teoriilor chimice în interpretarea acelor procese în cari sunt în joc umorile. Astfel își găsește și febra o explicație, cel puțin în parte, pe o cale nouă, aceea a sistemului nervos.

Ca precursor în această ordine de idei putem socoti, pe lângă Sylvius, pe Borelli (1608—1679). Era primul care combătea în mod judițios părerea că febra s'ar datori numai unei alterații sanguine. Cât de mult — scria el — seamănă întărâtarea sângelui într'un acces de mânia, cu starea febrilă și, totuși, cât de puțin suntem îndreptățiți să atribuim supărării vreun efect alterant asupra sângelui. Nici n'ar putea exista remisiuni în febră, dacă ea ar proveni din fermentația sângelui. De altmintrelea se poate constata chiar când secrețiunile sunt cu totul alterate, că sângele nu încetează de a fi absolut curat.

Apoi autorul italian emite părerea că febra se datorește *fluidului nervos*, care pornește din creeri prin materia spongioasă conținută de nervi și care, când se iuțește (se acidifiază), irită cordul. Elevul său, Laurențiu Bellini, precizând rolul sistemului nervos, admite la originea febrei o alterație a sângelui și anume un spor de viscozitate în rețeaua capilară. Dar aceasta nu este datorită unui ferment ci numai defectelor calitative și cantitative ale fluidului circulator sau neregulei mișcării sale, care permite stagnarea și îngroșarea sa. Cam aceleași păreri le propovăduia și marele clinician din Leyda, Boerhaave (1668—1738).

Pentru Boerhaave³²⁾, orice căldură internă se datorește aproape numai frecării sângelui de pereții vaselor prin cari circulă. Fiorul care anunță febra provine din scăderea temperaturii în urma încetinirii circulației. Ipertermia care vine după aceea este produsă de o circulație mai repede care se traduce prin îndesirea bățăilor cordului și dovedește un spor de obstacol în capilare, o obstrucție. Aceasta nu lipsește la nici o febră acută. Este prin urmare evident că

32) Hermann Boerhaave. Aphorismes sur la connaissance et la cure des Maladies. Paris. 1739.

punctul de plecare al procesului întreg trebuie să fie o iritație a cordului și a sistemului vascular. Dar această cauză proximă a febrei recunoaște ea însăși o mulțime de alte cauze imediate, unele particulare (personale), altele epidemice, în genere umorale.

Sfârșitul febrei cată să fie propulzia și expulzarea mai iute a lichidelor cari stagnează, amestecul, coacerea și secrețiunea umorilor digerate, în fine criza care elimină materia iritantă și coagulantă. Urmează de aci că febra adesea servește de remediu al altor boale. Ea poate însă să cauzeze moartea sau să degenereze în altă stare morbidă.

Boerhaave apare astfel ca un empiric, care încearcă să adapteze teoriile iatromecanicei la vederile umorismului. Nevoia de a da un înțeles dinamic procesului calorigen reese din ce în ce mai simțită. De acum această va fi ideea conducătoare în loc de cacochimie, în patogenia febrei. Acela însă care aduce mai multă precizie în această direcție este Frideric Hoffmann din Hale (1660—1742), fondator al unei sisteme întemeiate pe teoria monadelor lui Leibnitz³³).

Întreg dinamismul propriu organismului se datorește, pe lângă forțele inerente tuturor părților sale, unui principiu foarte subtil dar totuși material, pe care-l numește „ether“, și care dela centru spre periferie se răspândește pe calea nervilor.

Nu poate fi altă iritație a cordului și a vaselor decât aceea produsă sau mai bine zis, comunicată de nervi, după cum nu există nici o activitate musculară decât datorită inervației. Dar efecte cu asemenea răsunset au neapărat numai stările morbide ale centrelor nervoase, în special ale măduvei. Așa-dar febra este datorită unei afecțiuni a sistemului nervos transmisă organelor în așa mod încât umorile sunt gonite spre interior de un spasm care atinge vasele mici periferice. De altă parte însă, iritația nervilor cordului și vaselor, activând circulația, asigură restabilirea echilibrului, prin sporirea secrețiilor.

33) Fr. Hoffmann. Fundamenta medicinae. Hallae, 1703.

Cauza primară poate fi stricăciunea umorilor în caz de atonie, stază și pletoră, care este punctul de plecare al tulburării nervoase. Dar aceeași stricăciune o pot provoca și alterațiile atmosferei, condițiile meteorologice și chiar influența astrelor.

Cu acest amestec de metodism și ocultism, teoria lui Hoffmann — care de fapt este un eclectic — rămâne mai puțin spiritualistă, întrucât el atribuie fiecărei particule de *ether* o idee de scopul mișcărilor ei. În tot cazul, cu el sistemul nervos începe a ocupa în piretologie un loc mai de seamă. Urmând acelaș curent, însă dând chestiunii un aspect special, apare teoria lui G. E. Stahl (1660—1734), care, cu termeni noi, este aproape o reproducere a celei susținute de van Helmont³⁴).

După fondatorul doctrinei animismului, febra se datorește exclusiv sufletului, care stârnește în materie mișcări voite și nevoite, adică instinctive (astăzi zicem reflexe), precum este tonicitatea pereților vaselor. De acestea depind circulația și alte acte inconștiente ce se petrec în organism. Stahl considera deci febra ca o manifestație motoare, secretoare și excretoare a sufletului care reacționează contra stricăciunilor ocazionale. O dovadă de acest fapt ar fi că animalele, neavând suflet, n'au nici febră (!?). Ca orice fenomen patologic, pirexia nu reprezintă decât sforțările naturii de a readuce echilibrul în economie, în speță prin înlăturarea substanțelor vătămătoare, pe calea unei circulații accelerate, concentrate asupra organelor, mai ales acelea ce au drept funcțiuni eliminări. Este prin urmare un proces salutar, pe care nu trebuie să încercăm a-l curmă prin mijloace terapeutice. Aci Stahl este în opoziție directă cu Hoffmann, care susținea că, dacă întrucâtva uneori febra este un auxiliar salutar al naturii, ea nu este totuși decât o stare de suferință și prea des devine primejdioasă.

Un fapt important este că vedem reapărând mereu, parcă s'ar impune, ideea destul de veche a legăturii strânse dintre inflamație, al cărei proces se lămurește cu timpul, și

34) G. E. Stahl. *Theoria medica vera*. Hallae 1708.

febră. Observația invedera deci tot mai mult că orice formă ar prezenta aceasta, ea depinde de o alterație materială destul de pronunțată a unuia sau mai multor organe. Solidismul căta n' acest chip să se substituie umorismului.

Aprofundarea acestei noțiuni părea asigurată de progresele reale ale anatomiei și fiziologiei. Dar lumina pe care o făceau ele era deocamdată destul de slabă și precum descoperirea circulației nu avuse influența pe care era s'o aibă urmările ei, nici stabilirea funcțiilor sistemului nervos n'a fost la început decât prilejul unor speculațiuni, unele mai fantastice decât altele, ca ale lui Haller, Unzer, Cullen și Brown.

Doctrinile „iritabilității“, „incitabilității“ și „steno-asteniei“ n'au dus piretologia nici cu un pas mai departe decât „stahlismul“. Sub influența iatromecanicei, cu toatele au reușit numai să facă din problema febrei o chestiune de echilibru dinamic în loc de una de echilibru umoral. Discrazia nu este cauză, ci urmare a febrei.

Diferite teorii ale febrei cari fură emise de acuma (Verschuir³⁵), Fracassani³⁶), dau factorului nervos aceeași însemnătate, ba chiar una superioară aceleia pe care o recunosc factorului sanghin (Fabre³⁷). Inflamația fu coprinsă și ea în acest curent, fiind pusă cu totul în socoteala iritației nervoase, în afară de orice obstrucții și congestii discrasice. Febra și inflamația nu mai erau prezentate astfel în aceeași dependență mutuală ca mai înainte, ci numai ca efecte amândouă ale aceleiași forțe elementare a organismului animal, sub impulsul unor agenți patogeni exteriori. În urmă și vedem sisteme nosografice ca al lui Pinel (1745—1796³⁸) așezând febrele, toate esențiale, și inflamațiile în două grupe deosebite.

Apogeul curentului dynamist a fost teoria nervoasă sco-

35) G. Verschuir. De arteriarum et venarum vi irritabili. Groningiae, 1766.

36) Ant. Fracassani. Tractatus theoretico-practicus de febribus. Verona 1766.

37) P. A. Fabre. Essais sur différents points de physiologie, de pathologie et de thérapeutique Paris, 1770.

38) Phil. Pinel. Nosographie philosophique... Paris 1797.

țiană-irlandeză făcând din toate fenomenele vieții, normale sau morbide, manifestații ale forții nervoase, bolile, deci și febra, nefiind nici odată urmările vreunei alterații umorale ci, din contră cauzele acesteia (Cullen, Gregory, Musgrave, Macbride). Adepții ai acestei teorii n'au lipsit, mai ales în Germania, unii strict dinamiști, alții aliând încă formulele noiei doctrine cu credințele galenice despre discrazie, ba chiar și nesolidiști ca Maximilian Stoll și Chr. Gottfried Selle. În fine, Schaeffer din Ratisbona pune orice căldură animală sub dependența forții nervoase, de care leagă și echilibrul umoral, iar bolile, în special febra, ca urmare a unei iritații excesive a sistemului nervos, sunt pentru el un dezechilibru datorit susceptibilității mai mari a unor părți din organism³⁹).

Un punct asupra căruia promotorii teoriilor nervoase nu se puteau înțelege, era fixarea părții căreia îi revine rolul de frunte în desvoltarea unei forțe elementare a corpului, datorită căreia acesta este susceptibil de a reacționa la agenți vătămători externi. Unii, de acord cu Stahl și Hoffmann, arătau ca origine a excitațiilor creierul și măduva spinării. Ei nu întindeau solidismul până la materialism absolut. Alții, urmând pe Haller, dând iritabilității, ca proprietate comună tuturor părților solide, alt înțeles decât cel legat de inervație, atribuiau prin aceasta fiecăreia din acele părți activitatea ei neatârnată și zădărniceau încercări de a afla o legătură strânsă între toate fenomenele vitale.

Totuși, unul din aceștia, cel mai de seamă vitalist german J. Christina Reil (1759—1813), se ridică în contra motivelor invocate de Haller pentru deosebirea iritabilității de simțire, susținând unitatea însușirilor cari fac corpul apt de a răspunde după normele sale, la atingeri cu lucruri din jurul lui⁴⁰).

Febra, după vederile acestui autor, se datorește numai iritabilității neobicinuite a unui organ, stare în care funcțiu-

39) K. Sprengel. Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneykunde, Halle, 1792—1803, Vol. V.

40) J. C. Reil. De iritabilitatis notione, natura et morbis. Hallae, 1793.

nile acestuia sunt neatînse sau slăbite. Organul nu este neapărat în orice caz același, dar unul este întotdeauna în cauză și, cu toate că atât nervii cât și vasele participă la proces, ceea ce are de urmare și o discrazie, febra nu este o boală generală.

Se mai poate că după un timp de augment, atât iritabilitatea cât și activitatea organică să scadă considerabil, în care caz febra, din prima ei formă, tipică sau sinocă, se preface în adinamică⁴¹⁾

Constatăm și la Reil încredințarea că firea febrei este aceea a unui proces mixt hematogen și neurogen, cu sediul mărginit la un organ sau o parte a trupului, adică o flogoză, rezultat al unei *regulații termice deficiente*. Această idee nouă constituie un progres însemnat față de ale lui Stahl și Hoffmann, apropiând teoria lui Reil de unele susținute cu mult mai târziu.

Un substrat pozitiv căpătă vitalismul prin folosința învățăturilor lui Bichat (1771—1802), atât de fructuoase pentru întreaga patologie.

Ideea lui Bichat, că orice boală are sediul ei anatomic precis intră în vederile lui Reil, dar nu se împacă cu teoria esențialității tuturor febrei susținută de Pinel. Elevul acestuia Broussais (1772—1838), admițând principiul lui Bichat, pornind pe de altă parte dela teoria lui Brown, după care boala nu este decât o modificare a stării fiziologice datorită unei iritații neobicinuite și, socotind că în febre o asemenea iritație trebuie să existe într'un organ având legături strânse cu toate părțile organismului, declară ca altă dată Baglivi că toate bolile febrile își au punctul de plecare în stomac și intestine; sunt gastro-enterite cu diferite manifestări simpatice, cu deosebire cardiace⁴²⁾.

În felul acesta, febra era privită ca o deviație cantitativă dela starea fiziologică, localizată în tubul digestiv, adică o simplă anomalie funcțională a acestuia. Dar leziunile pe cari

41) *Idem*. Ueber die Erkenntnis und Kur der Fieber. Halle, 1797.

42) F. J. V. Broussais. Examen des doctrines médicales, Paris, 1816.

autopsiile le desvăluiau de regulă aduseră forțat o înlocuire a noțiunii de mai sus — de „patologie fiziologică“ cum o numea Broussais — prin aceea mai adecvată cu caracterul anatomic al stării morbide, a inflamației, ceea ce da sistemului o latură experimentală.

Cu totul justificată era ea deci numai în boli cu oarecari alterații intestinale, ca febra tifoidă, și încercarea lui Broussais de a-și generaliza teoria nu era sortită decât a-i stârni opoziție. Deosebit de viciile pe cari le scoate în evidență generalizarea ei, ea avea cusurul că, prin localizarea punctului de plecare al febrei, nu da explicația suficientă a fenomenului. Apoi negând esențialitatea febrei, relegă dinamismul pe planul al doilea și făcea din toate febrele, un ce analog cu stare febrilă sau hipertermia simptomatică. Chiar elevii ai lui Broussais, ca Boisseau⁴³⁾ atribue febra iritației organelor celor mai diverse, iar nu numai gastro-enteritei, ceea ce face să sporească confuzia.

Ca urmare, școala organicistă care s'a întemeiat pe doctrina lui Broussais, identifică iarăși febra cu inflamația, însă cu oarecari nuanțe. Astfel Hufeland (1762 — 1836), brownist dar și eclectic, scria că „orice febră este în firea ei o stare flogistică, putând printr'o urcare la un grad mai înalt să devină o inflamație adevărată“. O febră oarecare poate la același individ să treacă prin toate genurile, ca febra de iritație, inflamatorie, nervoasă, intermitentă, după sistemul care constituie punctul ei de plecare⁴⁴⁾.

Bouillaud (1796—1881) nu cunoștea decât *un fel de febră* pe care o legă de inflamația părților vaselor și a endocardului⁴⁵⁾. Alții, ca Laënnec, Chomel, Louis, nu admiteau decât o iritație a sistemului vascular, care neapărat este esențială, atunci când nu este produsă de o afecțiune anterioară sau concomitentă, străină de acel sistem⁴⁶⁾.

43) Boisseau. *Pyrétologie physiologique*. Paris 1823.

44) C. W. Hufeland. *Anleitung zur, medizinischen Praxis*, Berlin 1836.

45) Bouillaud. *Traité clinique expérimental des fièvres dites essentielles*, Paris 1826.

46) L. Lereboullet. „Fièvre“, in *Dict. Dechambre*, 1-e S. II.

În ceea ce privește periodicitatea caracteristică a unor tipuri de febră, la nici un moment nu s'a făcut de autorii acelu început de secol (al XIX-lea), vreo legătură între ea și patogenia bolii. N'au lipsit însă explicații în spiritul timpului, ale fenomenului de mult constatat și bine studiat în toate înfățișările sale. Sub înrâurirea filosofiei naturiste a lui Fichte, a lui Herder și a lui Schelling, s'a admis domnia unui ritm în univers, transmis în așa fel organismului viu încât orice activitate a țesuturilor și sistemelor, fie fiziologică, fie patologică, trebuie să îndeplinească un ciclu vremelnic și repetat. „Din punct de vedere al timpului, periodicitatea nu este altceva decât ce este, din punct de vedere al spațiului, organismul. A fi periodic însemnează a fi organic în timp“.

Temeiul periodicității activității organelor normale se află neapărat în firea și structura lor. Intrucât însă aceeași ritmică se observă și'n cursul manifestațiilor morbide, observații făcute în locuri foarte diverse au stabilit intervenția aci a numeroase cauze externe ce atârnă deadreptul de variațiile și periodicitatea universului. Bine 'nțeles, sub diferite aspecte, acesta ar fi mai mult sau mai puțin cazul tuturor bolilor febrile, iar nu numai al febrei intermitente⁴⁷).

Christian Reil scrie că tipul adoptat de febra intermitentă trebuie căutat în tipul universal pe care-l înfățișează așa de evident mișcarea stelelor, emisiunile electrice și magnetice, fluxul și refluxul mărilor, etc, și pe care în organism îl observăm în alternarea somnului cu veghia, menstruația femeii, rutul animalelor și alte fenomene ale vieții. Apoi mai este probabil, după el, că ciclul lunar sau solar influențează nu numai tipul ci încă și „metamorfozele steniei și asteniei“. Cu nimic însă nu dovedește autorul exactitatea părerii sale și încă mai puțin ne arată dependența fenomenelor periodice ale organismului sănătos sau bolnav, de fazele lunii sau de poziția soarelui⁴⁸).

47) Michael Wagner. Von der Periodicität bey den organischen Körpern. „Medicinische Jahrbücher“ Bd. V, St. I. Wien 1819.

48) Christian Reil. Erkenntniss und Cur der Fieber, Bd. II. Halle 1797—1815.

În zilele noastre teoria ritmului universal, pusă la punct prin mijloacele psihologiei fiziologice⁴⁹⁾ în ceea ce privește viața, a fost lărgită considerabil⁵⁰⁾. Datorită însă progreselor patologiei generale, centrul ei de gravitate în drama morbidă s'a depărtat de activitatea proprie organelor, întrucât ea nu mai poate privi influxul cosmic direct asupra acestora, ci numai pe acela pe care-l traduc fazele de maximum și de minimum ale unui proces juxtapus, cu perioade cu anumită cadență, cum este parazitismul în evoluție.

*
**

Am văzut mai sus, stând față 'n față, două teorii opuse, una cu tendințe experimentale, așa zisă fiziologică, pentru care starea febrilă nu este decât o dezordine funcțională, cealaltă organicistă, sprijinită pe anatomia patologică și cătând a face dovada că toate tulburările generale, nervoase sau umorale, sunt numai urmări directe sau indirecte ale unor leziuni organice. O parte de adevăr conțineau și una și alta. Nici una însă nu lămurea legătura ce este între diferitele simptome a căror întrunire constituie febra. Nici una nu determină hotărât partea proprie fiecăruia din cele două procese: inflamație și febră, când apar asociate. S'a simțit atunci nevoia de a se analiza toate simptomele spre a li se afla valoarea și substratul, în primul rând hipertermia, care din vechimea cea mai depărtată trecuse nu numai de simptom patognomic al febrei dar și de manifestația ei aproape exclusivă.

În Franța, termometria fu un timp obiectul unor cercetări foarte active al căror rezultat permise o mai mare precizare clinică a tipurilor de febră⁵¹⁾. De altă parte s'a căutat elucidarea prin experimentație a legăturilor dintre febră

49) Wilhelm Wund. Einführung in die Psychologie. Ed. III. Leipzig 1913.

50) Guittou, Chanoz, Richard, etc. Les rythmes et la vie. Lyon 1934.

51) Gavaret. Recherches sur la température dans les fièvres intermittentes, in „Journal d'expérience“, Paris 1839.

și unele modificări ale sângelui, de felul unei discrazii primare și în special sporul sau scăderea proporției fibrinei din plasma, ceea ce aducea din nou în discuție existența febrilor idiopatice⁵²). Grisolle de pildă, susținea că pe lângă febrele datorite unei inflamații sau dezordini funcționale a unui organ, sunt și unele cari depind de o alterație sanguină⁵³).

În Anglia, încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cercetările lui J. Hunter⁵⁴) dăseră o înfățișare nouă noțiunilor anatomo-fiziologice pe cari se întemeiau și teoriile inflamației. În mecanismul acesteia, chirurgul englez nu vedea decât reacțiunea organismului la orice stricăciune, cu scopul neîndoelnic al restabilirii integrității materiale. Pe de o parte, astfel, ipertermia dobânda valoarea unei manifestații salutare, pe de alta însă, se arăta lămurit că ea nu constituie actul principal al întregului proces reacțional, în care alte stări și modificări, în primul rând, anatomice, joacă un rol covârșitor. Și cu cât patologia solidistă grație lui Bichat, Andral, Rokitansky, câștiga teren în oana umorismului, cu atât aceste vederi se întăreau.

În privința unei împărțiri clinice, se poate vedea din articolul asupra febrei scris de Bateman, ilustrul dermatolog, în „Cyclopaedia“ lui Rees (Londra 1819), tendința ce domnea la începutul secolului al XIX-lea, de a se coprinde toate febrele, afară de forma inflamatorie în care intrau și febrele eruptive, sub o singură denumire: febră tifoidă sau *typhus*, „forma ordinară a climelor temperate“. De altfel izolarea febrei tifoide despre celelalte febre continue nici nu se făcea, chiar mulți ani după epoca lui Willan și Bateman, fiind o urmare a operei lui Bretonneau și ale lui Louis în Franța, Gerhard și Pinnock în Statele Unite și Sir William Jenner în Anglia⁵⁵).

În Germania, nu mult după timpul lui Bateman, py-

25) Andral. Essai d'hématologie pathologique. Paris 1843.

53) Grisolle. De la fièvre. Thèse d'agrégation. Paris 1844.

54) John Hunter. A treatise on the blood, inflammation and gunshot wounds London 1794.

55) J. D. Rolleston. Willan and Bateman on fevers „British Journ. of Dermatol. and Syph.“, 1933, Vol. XLV.

retologia profesată de unii ca Choulant și mai târziu Herman Richter⁵⁶), ambii în Dresda, nu șovăia de a îngloba în typhus toate speciile de febre, ale căror nume proveneaua dela unele simptome caracteristice prin predominarea lor, întrucât însă dovedeau atingerea unor anumite sisteme sau organe, în special a sistemului nervos și a aparatului digestiv. Așa erau febrele gastrice, bilioase, putride și nervoase aproape 'n general. Dar typhus putea fi, când nu era altă boală contagioasă, și febrele mucoase, catarhale, inflamatorii, hectice sau altele. De fapt, prin această încadrare, nu se găsisse modalitatea stabilirei unor noțiuni etiologice noi și simptomatologia păstra valoarea sa primordială în discriminarea și interpretarea cazurilor clinice, întrucât și terapeutică urma ca să nu fie decât pur simptomatică.

Cam pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în Germania se manifestase o tendință de sistematizare a maladiilor, în felul aceleia inaugurate nu mult înainte în științele naturale, cu împărțirea corpurilor în clase, specii și varietăți. Febrele au fost și ele obiectul unor încercări de împărțire, ca aceea a lui Linné, marele botanist, rămasă fără nici un răsunet, fiind prea artificială, toate 'n definitiv având aceasta caracteristică că înfățișau bolile ca entități, ființe cu existență proprie, care năpădesc organismul, în scop de a-l dărăpăna și-l silesc să reacționeze. Printre mijloacele ce le pune el în joc pentru a se apăra, locul de frunte se atribuia febrei.

Importanță au avut clasificările naturaliste, prin aceea că au pus deadreptul chestiunea etiologiei pe tapet. S'a revenit deodată la ideea de parazitism al bolii, ceea ce ajuta și la explicația contagiunii și epidemicității unor afecțiuni. În clasificarea lui Linné⁵⁷), un loc deosebit era rezervat febrei cu caracter molipsitor, cum sunt cele exantematice, așa că d'acuma luă loc definitiv în patologie noțiunea că, agenți patogeni transmisibili dela un individ la altul pot fi cauza unor anumite mișcări febrile. Rămâneau totuși o sumă de pyrexii obicinuite, a căror specificare nu se întemeia decât

56) Ludwig Choulant. (Edit. Richter). Lehrbuch der speciellen Pathologie u. Therapie. Leipzig 1853.

57) Linné. Genera morborum. Montpellier 1787.

pe câte un simptom de afecțiune acută, și aceasta provocase dela un timp o înmulțire a diviziunilor și subdiviziunilor până într'atâta încât clasificății ca ale lui Boissier de Sauvages⁵⁸⁾ din Montpellier coprindeau până la 155 feluri de febre, caracterizate prin combinarea diferitelor simptome ca ipertermia, fiorii, accelerarea pulsului și altele. Cercarea aceasta cu toate cusururile ei constituia iarăși o nosologie metodică întemeiată pe principiile taxonomiei botanice, o sforțare din nenorocire prematură de a alcătui o știință cu datele adunate de arta medicală.

Cu cât mai premature erau clasificățiile cari căutau să se sprijine nu numai pe simptomele febrei ci și pe cauzele lor probabile! Nici o cercetare contimporană nu putea confirma considerațiile etiologice dela cari porneau.

Cu toate simplificările în împărțire, cum a fost a lui Pinel sau a lui Laënnec⁵⁹⁾, și cu toată înverșunarea lui Bouillaud de a tăgădui existența febrei esențiale, la 1820 încă perzista opoziția între febrele simptomatice și febrele idiopatice, adică independente de orice leziune locală primară, dar caracterizate de turburări ale tuturor funcțiunilor (Chomel)⁶⁰⁾. În ceea ce privește leziunile pe cari le poate produce ipertermia, începând de atunci, oarecari experiențe pe animale, ca și observațiunile pe om, stabilesc că ele pot interesa sângele (modificări fizice, chimice și microscopice), mușchii și sistemul nervos. Apoi se pot observa și congestii ale organelor glandulare, mai ales ale ficatului și splinei, fără ca'n general să urmeze vreo degenerescență a organului atins. Astfel de alterații aparțin în propriu boalelor infecțioase, ca și consecințele lor, abcese, gangrenă, etc.

Dar mai sunt leziuni pe cari le desvăluie autopsia, asupra cărora era prea greu ca să se pronunțe cercetătorii, dacă pot fi luate drept rezultat al căldurii, sau dacă — din contra — aceasta din urmă trebuie să li se atribue chiar lor, ceea ce

58) Fr. Boissier de Sauvages. Nosologia methodica sistens morborum Classes. Lipsiae 1790—91.

59) Laënnec. Propositions sur la doctrine d'Hippocrate. Thèse de Paris. 1804.

60) A. F. Chomel. De l'existence des fièvres. Paris, 1820.

părea că rezultă din legăturile evidente ale unor mișcări febrile de intensitate variabilă, cu unele condițiuni speciale în cari ele se observă. Astfel sunt toate mijloacele excitante sau iritante ale sistemului nervos (emoții, oboseală, schimbări atmosferice, toxice, leziuni ale bulbului și măduvii), toate cauzele de inflamație a unui organ sau unui țesut precum și tot ce poate strica sângele.

După progresele fiziologiei sistemului nervos datorite valoroaselor lucrări ale lui C. Bell, Waller, Magendie și Johann Müller, nu era de mirare ca pentru toate cazurile de febre să se formuleze teorii neuropatologice. Unii localizau procesul în marele simpatic, alții în măduva spinării și encefal, fie că motivul principal se găsea într'o leziune anatomică, fie că se atribuia unui simplu act reflex. În orice caz, pentru Wunderlich⁶¹⁾, sindromul univoc febră nu putea să aibă decât un punct de plecare unic și acesta nu putea fi localizat decât în măduvă. Alți fiziologiști, ca Spiess⁶²⁾, din contră, nu caută obârșia febrei decât în sistemul simpatic, atribuind tot procesul unei ipertonii vasomotorii generale, ca urmare a unei iritații a extremităților. Ipertermia ea însăși se putea atribui unei regulații termice deficiente, ca'n teoria lui Reil. Cât despre leziunile din centrul, ele nu s'au putut dovedi decât cel mult ca un fenomen post-mortem.

O reacție prilejuită de cercetări contimporane de chimie organică înfrâna dezvoltarea teoriilor de mai sus, ba chiar reducea rolul sistemului nervos la acela al unui producător de fenomene secundare (ca fiorul) sau al unui mijlocitor de reflexe datorite iritației și cu punct de plecare în afară de centrul nervos. Simptomul cardinal pentru chimiști, ca Liebig⁶³⁾, rămânea căldura, singurul constant care nu provine decât din combustii la nivelul capilarelor organismului întreg și ale cărui variații în plus, în urma creșterii schim-

61) Wunderlich, Karl. Das Verhalten der Eigenwärme in Krankheiten. Leipzig 1868.

62) Spiess. Physiologie des Nervensystems. 1844.

63) Liebig. Die Thier-Chemie oder organische Chemie Braunschweig, 1842.

burilor sunt dovada unei producții mai mult sau mai puțin excesive de energie, ce nu-și găsește întrebuințarea în mișcările obicinuite ale corpului. Totul s'ar reduce deci la un fenomen chimic și nu se vedea nevoia de a se căuta cauza imediată a febrei în vreo parte a sistemului nervos.

Asemenea păreri însemnau o renaștere a teoriilor umorale sub noua formă a ipotezei schimburilor alterate într'un fel sau altul, chestiune din cele mai complexe, pentru a cărei lămurire se impunea rezolvirea mai multor probleme. Urma ca să se decidă dacă la geneza diferitelor febre joacă vreun rol special modificări felurite ale țesuturilor și 'n special alterații ale sângelui; dacă nu cumva origina febrei ar fi vreun agent străin aflat în circulație, sau o astfel de crasă încât sub influența ei să se modifice neapărat și energia circulației, apoi, secundar, întreaga massă sanguină (Heidenhein⁶⁴).

Soluții ipotetice n'au lipsit, cele mai multe unilaterale, pornite adesea dela confuzii și rămase mai toate fără nici un răsunset. După interpretațiile lui Traube, Zimmermann, Wunderlich, apoi experiențele lui Vulpian⁶⁵), și ale lui Cl. Bernard⁶⁶), un lucru cel puțin rămânea bine stabilit: Ridicarea temperaturii generale nu urmează unei leziuni a centrilor nervoși. Nu putea fi nici efectul exclusiv al deficienței unei acțiuni regulatorii pe care ar exercita-o, fie pneumogastricul, fie alți nervi avându-și origina în bulb.

Părea indubitabil că orice spor de calorificație este legat de o excitație a pneumogastricului, urmată de aceea a nervilor simpatici (Rüte⁶⁷), sau deadreptul de paralizia marelui simpatic, ca și cum acest nerv ar exercita un efect frenator asupra nutrițiunii, slăbirea sa fiind cauza unui exces de combustii (Cl. Bernard). Ceea ce însă nu se putea preciza, era punctul dacă, se produce mai întâi o iperemie și apoi pe urma ei turburări de nutrițiune și calorificație, sau tocmai con-

64) Heidenhein R. Wärmeentwicklung und Stoffumsatz bei der Muskelthätigkeit. Leipzig 1864.

65) C. Vulpian. Leçons sur l'appareil vaso-moteur. Paris 1875.

66) Bernard. Leçons sur la chaleur animale, sur les effets de la chaleur et la fièvre Paris 1876.

67) Rüte. Beitrag zur Physiologie des Fiebers, 1848.

trariul. In orice caz cercetările lui Vulpian tindeau să probeze că, dacă există o acțiune neîndoioasă a sistemului nervos asupra fenomenelor metabolismului interstițial de cari depinde calorificația, acea acțiune se exercită numai pe calea vaso-motorilor iar nu prin fibre speciale calorigene. Așa dar nervii motori și nervii simpatici au o influență asupra mișcărilor febrile, prin faptul că iușesc sau frânează circulația.

De altă parte cercetări termometrice ca ale lui J. Simon și ale lui Huppert⁶⁸), au dovedit că starea febrilă nu provine din supra-încălzirea sângelui la trecerea sa prin țesuturi inflamate, ceea ce dă de presupus că, din acest din urmă focar, excitații ce pornesc pe calea nervilor sensitivi ar lucra asupra centrilor vaso-motorii.

Pentru complectarea teoriei, mai lipsea explicația iritației fibrelor sensitive la nivelul țesuturilor inflamate, și anume, aflarea agenților capabili de asemenea acțiune. O singură ipoteză putea deocamdată să umple lacuna investigațiilor. Se putea crede că în focarele de inflamație se grămădesc produse de dezassimilație celulară având un efect toxic pirogen. Ideea a fost reluată de Naumann pe la jumătatea secolului⁶⁹). De altfel și mai înainte se dovedise că pătrunderea în sânge a unui puroi simplu sau putrid dă naștere la o mișcare febrilă destul de accentuată (Gaspard, Günther, Hamont, Sédillot) și încă pe atunci nu se cunoștea semnificația exactă a puroiului. Dar s'a aflat pe urmă că și sângele febricitanților este pirogen (Weber, Frase); ba chiar injecții de sânge pur defibrinat sau de apă caldă (Bergmann, Lewitzki, Mathieu și Maljean), de unde concluzia că inflamația țesuturilor produc febra nu prin vărsare în sânge a vreunui produs de dezassimilație celulară, ci prin alterarea compoziției sale, sau și a hematiilor. Starea febrilă ar fi în definitiv rezultatul unei intoxicații a sistemului nervos, după urma modificărilor sanguine.

După jumătatea secolului al XIX-lea s'a edificat o nouă

68) Huppert. Archiv der Heilkunde, 1873.

69) Naumann. Deutsche Klinik. 1851.

70) R. Virchow. Handbuch der speziellen Pathologie und Therapie. Erlangen 1854—76.

sistemă în medicină, la care a contribuit mai mult Virchow cu elevii săi Klebs, Recklinghausen și mai ales Cohnheim (descoperitorul diapedezei). S'a încercat totdeodată și o nouă alăturare a celor două concepții de mai sus. Teoria febrei emisă de școala anatomo-patologică apare neapărat solidistă, dar cu o influență simțitoare atât umorală cât și vitalistă, aceasta motivată prin faptul că diferite țesuturi și sisteme formau substratul procesului morbid.

Cele două idei ce perzistă sunt: aceea a turburării regulațiunii termice și aceea a unui proces modificador al sângelui, fie că acesta aduce o prefacere a tuturor elementelor țesuturilor, fie că se mărginește a turbura activitatea nervilor. Dar procesul modificador nu se datorește în cele mai multe cazuri, decât pătrunderii în circulație a unei materii piroto-gene.

Virchow admitea prezența în sânge la boli epidemice, a unor materii străine cărora însă nu le recunoștea rolul de cauză imediată a febrei. În multe alte boli, nici nu se găsesc probabil astfel de materii și cauza proximală a febrei n'ar trebui după el, căutată, decât în slăbirea centrului de regulație termică. În privința acesteia, era greu de hotărât dacă ipertermia este numai rezultatul unei supraproducții de căldură naturală, datorită unor schimburi nutritive sporite, sau dacă provine și dintr'o lipsă de deperdiție prin scăderea radiației tegumentare.

Discuțiile au fost nesfârșite și experiențele ce trebuiau să confirme o părere sau cealaltă au rămas contradictorii. Erau fapte ce nu se puteau nega, cum este activarea combustibililor în febră, dar n'ar fi trebuit să se considere acest fenomen ca un proces independent de intervenția sistemului nervos, sau evoluând paralel dar în afară de acțiunea centrului de regulație termică, cu atât mai vârtos cu cât unul din autorii cei mai de seamă în pirologie, Liebermeister⁷¹⁾, dovedea că regulația termică nu lipsește nici de cum în febră, ci că există din contră, cu o tendință de a menține temperatura la un grad ridicat.

71) Liebermeister und Hagenbach. Beobachtungen u. Versuche über die Anwendung des kalten Wassers bei fieberhaften Krankheiten. Leipzig 1868.

Socolind că orice boală poate deveni febrilă când ea lovește centrul regulatori ai schimburilor, Virchow nu mai acordă febrei decât importanța unui simptom, semnul suferinței unor anumite părți ale sistemului nervos.

Cu cercetările lui Pflüger⁷²⁾ se puneă însă din nou întrebarea dacă febra și inflamația pot fi privite ca întâmplări străine de funcțiunile animale, față de cari organismul se comportă pasiv, sau dacă ipertermia traduce un proces cu un scop precis, util economiei, anume *acela de a o curăța de substanțe patogene venite de afară*.

Descoperirile microbiologiei au întemeiat acest din urmă fel de a interpreta lucrurile, din ce în ce mai mult, dovedind că 'n cele mai multe boli febrile se pot găsi în sânge sau în altă parte a corpului, organisme inferioare parazite și că, orice mijloace antitermice sau antiflogistice s'ar întrebuința, procesul nu ia sfârșit decât odată cu dispariția agenților microbieni.

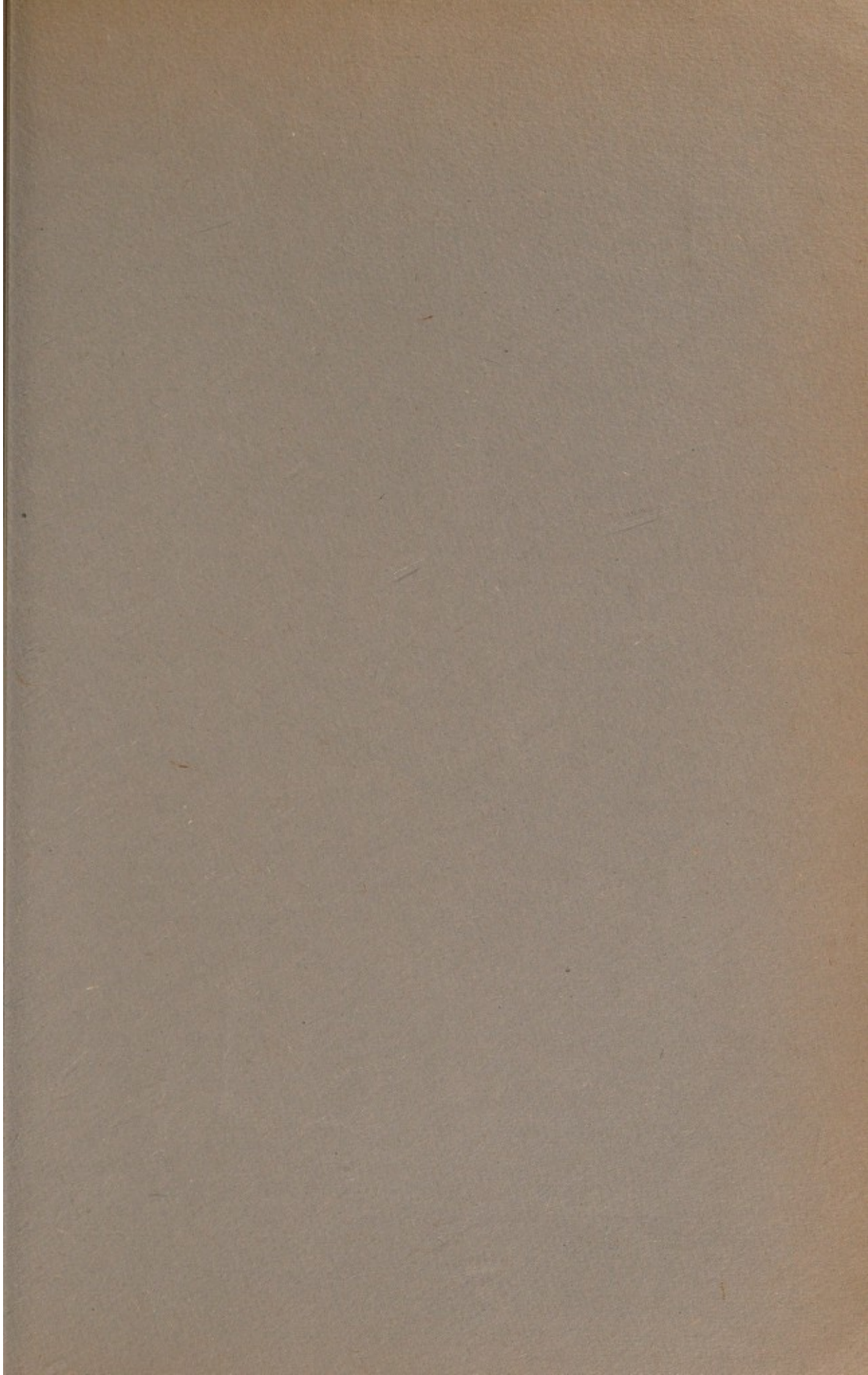
Astfel, nu numai ideea materiilor piretogene ia o formă bine definită dar și noțiunile *contagiune, transmisiune, reacțiune*, dobândesc un înțeles nou, în sensul infecțiunii. Febra intră în patologia generală contimporană, alături de fagocitoză, anticorpi, alexină, lizine, printre mijloacele funcționale de apărare ale organismului, apărare pe care morfologicește ne-o desvăluie inflamația în diferitele ei grade.

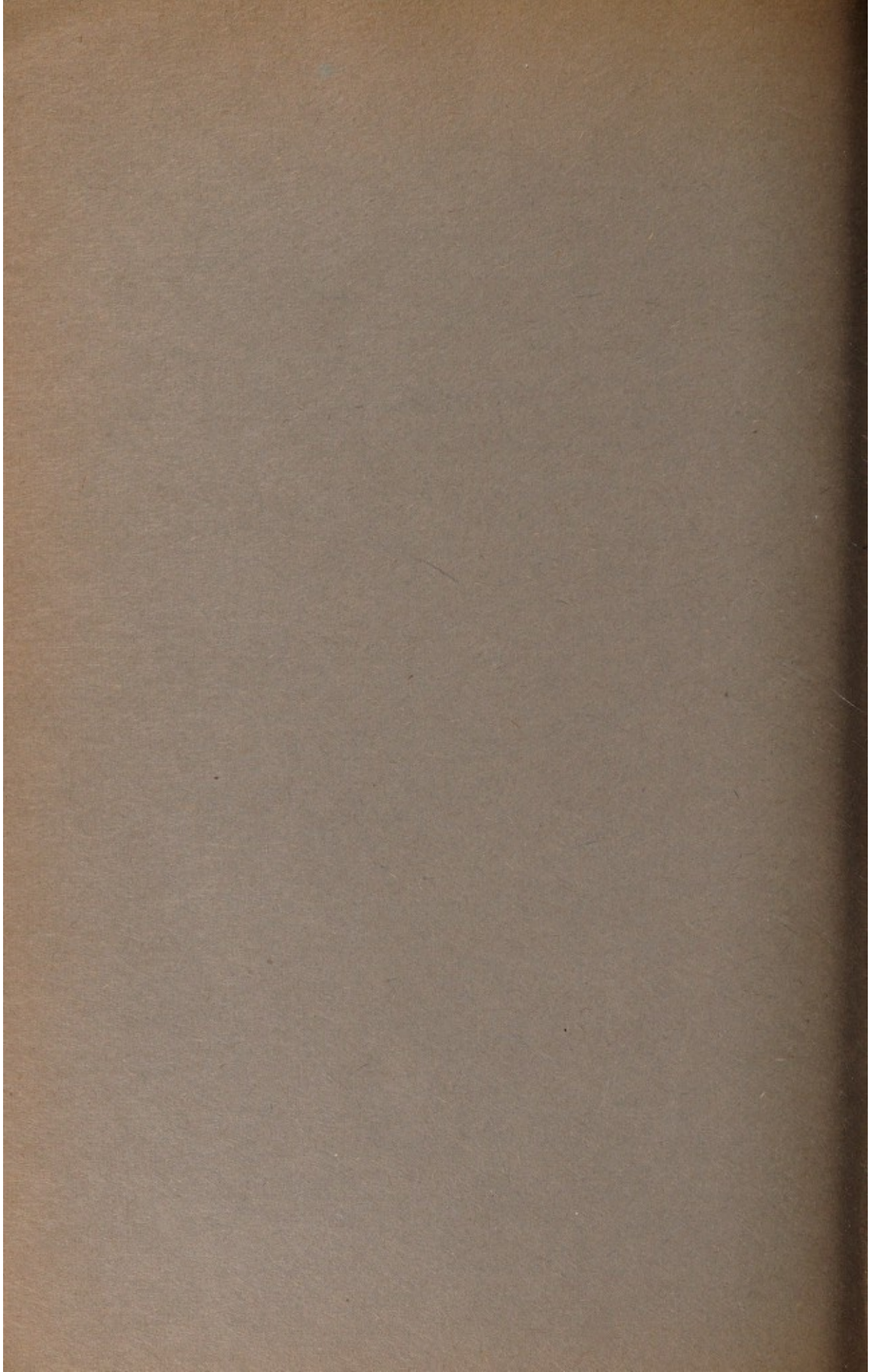
În această nouă fază a investigației și interpretației, în care se face deosebirea între semnele unor stricăciuni elementare mai mult sau mai puțin durabile și semnele opoziției active a părții sănătoase a trupului la acele stricăciuni, febra nu mai poate figura în rândul maladiilor, ci apare definitiv ca un sindrom comun ale cărui categorii clinice, oricum s'ar fi împărțit și subîmpărțit, nu mai prezintă de acuma nici un interes etiologic. Oricât de simplificate ar fi clasificările de după jumătatea secolului trecut (Bouchut, Murchison, Jaccoud, Hirtz, Lereboullet⁷³⁾, toate cad îndată ce s'a ajuns la concepția specificității agenților cauzali ai diferitelor tipuri de febră.

72) Ed. Pflüger. Archiv f. die gesammte Physiologie Bd. X, 1875.

73) Dechambre 4, II, p. 259.

The first part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the origin of life. It is shown that the origin of life is a problem of the first importance, and that it is one of the most interesting and important problems of the present day. The author discusses the various theories of the origin of life, and shows that the most probable theory is that of spontaneous generation. He then discusses the various stages of the development of life, and shows that the most probable theory is that of evolution. He concludes by showing that the origin of life is a problem of the first importance, and that it is one of the most interesting and important problems of the present day.

83

IMAGINĂ AL AUTOKOLU

Dr. G. Z. PETRESCU

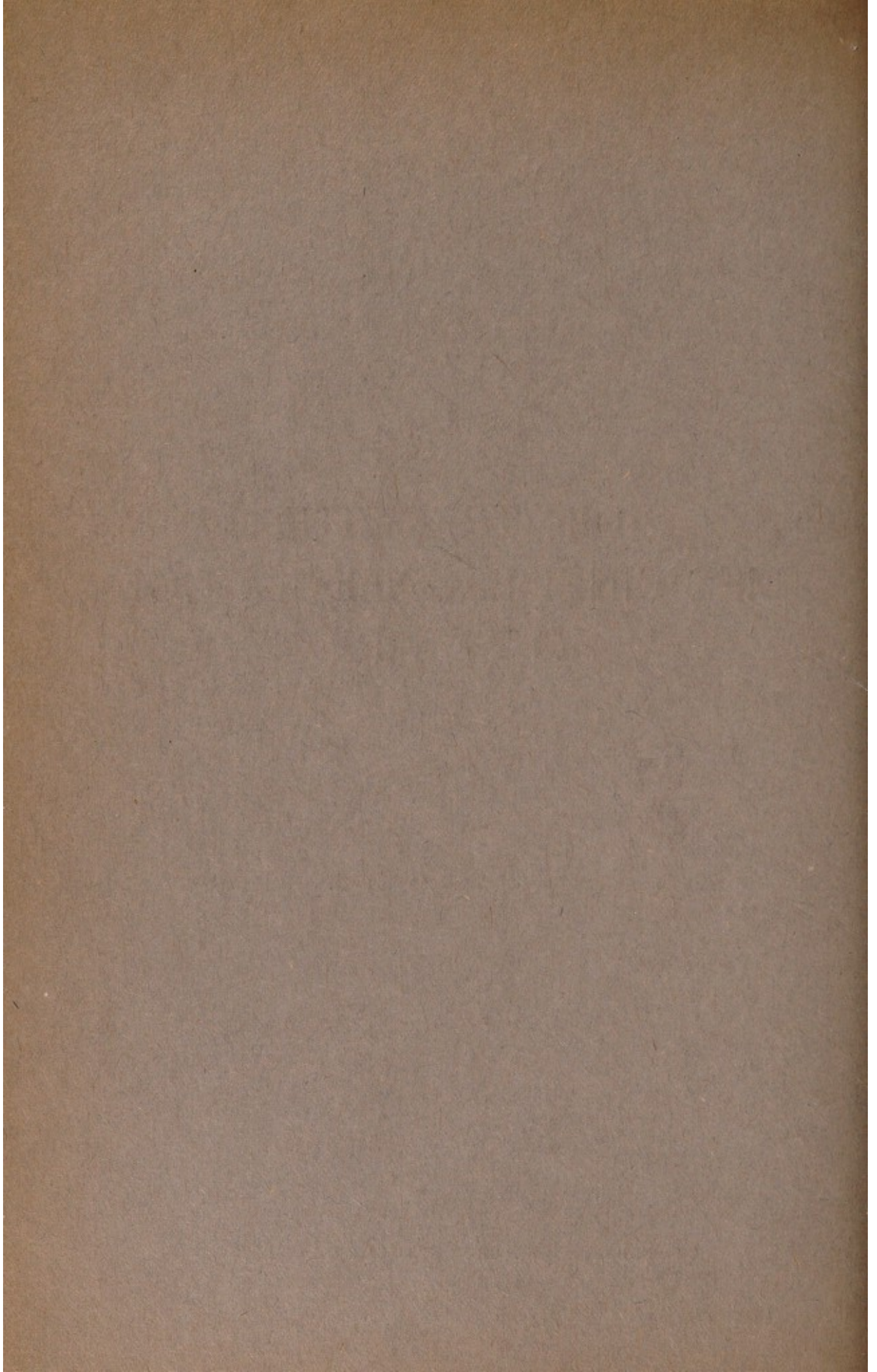
**DIN TRECUTUL
MEDICINEI LEGALE LA NOI.
OTRĂVIRI.**

Extras din „Revista Științelor Medicale” — Nr. 11, Noembrie 1937

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA „CULTURA”, STR. CAMPINEANU, 15
1937

Dr. G. Z. PETRESCU

DIN TRECUTUL
MEDICINEI LEGALE LA NOI.
OTRĂVIRI.

Extras din „Revista Științelor Medicale“ — Nr. 11, Noembrie 1937

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CULTURA“, STR. CĂMPINEANU, 15

1937

Dr. G. A. PETRESCU

DIN TRECUTUL
MEDICINEI LEGALE LA NOI
OTRĂVIRI

Publicat de Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1972

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
BUCUREȘTI
1972

DIN TRECUTUL MEDICINEI LEGALE LA NOI. OTRĂVIRI.

de

Dr. G. Z. PETRESCU

Cu mult înainte de a fi luat dezvoltarea specială la care, începând din secolul al XVI-lea și aproape simultan în Franța Germania și Italia, au dus-o lucrările lui Ambroise Paré, Baptista Codronchi, Fortunato Fedele, Paolo Zachia sau Johann Bohn, ba încă înainte de a putea constitui o disciplină ajutătoare a justiției, medicina s'a ocupat pretutindeni cu cercetarea diferitelor otrăviri accidentale sau intenționate, căutând a stabili semnele după cari se pot recunoaște fie în clinică fie *post-mortem*. Din vremurile cele mai vechi, în adevăr, la toate popoarele, substanțe toxice foarte felurite provenind din câte-și trele domeniile naturei, au servit în nenumărate rânduri la îndeplinirea unor scopuri politice sau pasionale, de cele mai multe ori însă, o taină de nepătruns învăluind atât pe autorii crimei cât și împrejurările în cari se făptuise.

Experiența medicală era socotită întru-câtva cu drept cuvânt, singura în stare de a arunca oare-care lumină asupra unor asemenea cazuri și, întotdeauna, medici chiar ne-având o anume pregătire, au fost chemați a sta martori în litigii de această natură, cu rizicul de a spori dubiul, dacă nu chiar de a induce Instanțele în cea mai deplină eroare. Se înțelege bine că, în absența unor date sigure asupra tuturilor turburărilor ce le pot aduce atâtea otrăvuri, când sunt introduse în organism, nu se putea da un avis hotărît nici chiar în privința existenței sau neexistenței unei intoxicații, și, întru-cât nu se făceau cer-

cetări directe asupra țesuturilor și organelor sau conținutului acestora, era exclus ca să se aducă dovezi îndestulătoare într'un sens sau cellalt.

Secole de-a-rândul, în cari medicina legală a înaintat considerabil în mai toate direcțiunile, ea n'a făcut în materie de otrăviri nici-un progres apreciabil, din cauza mijloacelor prea neînsemnate pe cari le punea la dispoziție chimia, rămasă și ea înapoi până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Se dovedise însă cu timpul, că medicina judiciară nu este un domeniu exclusiv al medicului, ci oferă un vast câmp de activitate competenței chimistului. Era bine stabilit că, la cunoștința manifestațiilor clinice ale unei intoxicații de ori-ce fel, trebuia în cazuri mortale să se adauge investigații pe cadavru, cu deschiderea celor trei cavități, inspecțiunea amănunțită a viscerelor, apoi examenul resturilor sau lichidelor ce s'ar fi aflat în ele, pentru descoperirea materiei incriminabile, cea mai temeinică dovadă. Această din urmă operație rămânea sarcina analizei chimice, dar bine înțeles a unor chimiști pregătiți special, cea-ce n'a putut fi înainte de jumătatea secolului trecut, adică până la lucrările lui Orfila¹⁾. Acesta a fost nu numai primul adevărat chimist-legist, dar și fondatorul toxicologiei.

---

1) *Matheo José Bonaventura Orfila*, născut la 24 Aprilie 1787 la Mahon în insula Minorca, studiase medicina la Barcelona și ca student eminent fu trimis pe cheltuiala Juntei (Consiliul comunal) la Paris, spre a se specializa în chimie. Luând doctoratul în 1811, ceru naturalizația franceză și inaugură cursuri de medicină legală și chimie, cari atraseră o făimă fără de seamăn. Cea-ce contribui a-l așeza definitiv printre cei mai de frunte chimiști ai timpului, a fost publicarea în 1814 a unui tratat despre otrăvuri.

În 1819 ajunse profesor de medicina legală la Facultatea din Paris, iar la 1822 trecu la catedra de chimie pe care o ilustră, ocupând-o până la moartea sa în 12 Martie 1853. Între 1831 și 1848 a fost și decan al Facultății, organizând între altele muzeul admirabil, care-i poartă numele.

Printre publicațiunile de mare valoare, a dat la iveală și un „Tratat de exhumări juridice“ (1830), după apariția căruia, tribunalele dela un capăt la cellalt al Franței îl chemau în afaceri de otrăviri spre a se folosi de luminaile sale.

Marele său tratat despre otrăvuri, numit și „Toxicologie générale considérée sous les rapports de la physiologie, de la pathologie

Un fapt curios este că, deși legislațiile cele mai vechi din toate țările au prevăzut cazurile în cari mânuirea otrăvurilor intră în rândul crimelor, precum și sancțiunile cuviincioase după împrejurări, nicăeri nu s'a simțit nevoia de a se defini mai întâi precis ce este o otrăvă, nici de a se stabili numărul și numele materiilor cunoscute îndeplinind neîndoios condițiile cari le grupează sub această etichetă. Până foarte târziu (aproape de zilele noastre) a dăinuit această stare, care nu putea decât să îngreueze mersul justiției. Apoi ca o consecință a nelămuririi care domnea în chestiunea substanțelor toxice, comerțul cu acestea era lăsat liber și neîngrădit, cea-ce constituia o înlesnire considerabilă deși nedorită a atentatelor cu asemenea substanțe. Erau în adevăr un număr considerabil de toxice pe cari practica medicală și le însușise de când lumea și a căror vânzare în scopurile cele mai bine-cuvântate trebuia să se urmeze curent, dar expunea pe pacienți la accidente ireparabile. Erau pe urmă foarte multe, de cari nu se puteau lipsi industriile mari și mici sau economia casnică. Intru-cât unele ca și celelalte se aflau la dispoziția oricui și în ori-ce măsură, nici nu se putea să se reglementeze comerțul mai înainte de a se fi rezolvit chestiunea nomenclaturei și grupării otrăvurilor ce aveau vre-o întrebuințare.

Un punct mai complica lucrurile în-de-ajuns. Era faptul că otrăvurile nu formau specialitatea exclusivă a unui ram negustoresc și, asupra acestui fapt, a trebuit ca să se îndrepteze cea dintâi măsură de siguranță publică.

O desăvârșită incoerență în materie, întâmpinăm chiar în Franța până'n secolul trecut²⁾.

O primă măsură de poliție fusese provocată de numeroasele crime prin otrăvire ce succedase la intervale scurte pe timpul lui Ludovic al XIV-lea³⁾. Edictul regal din 1680 impunea

---

et de la médecine légale" în patru părți, a apărut la Paris în cinci ediții, ultima la 1852 și a fost tradus de patru ori în limba germană. De asemenea s'au tradus și „Leçons de médecine légale" apărute în patru ediții, ultima la 1848, patru volume cu un atlas de 26 tabele.

2) Cf. Briand et Chaudé: Médecine légale. Paris 1863.

3) Sunt prea cunoscute ororile comise de Marchiza de Brinvilliers, executată în 1676, ca să mai vorbim de ele aci. (V. mai ales: F. Funck-Brentano. Le drame des poisons. Paris 1900.

neguțătorilor de otrăvuri, „farmaciști și băcani“, de a nu vinde asemenea corpuri de cât unor persoane bine cunoscute, atât ele cât și domiciliul lor și cari ar fi știute că au nevoie de unul din toxice pentru meseria ce o exercită. În băcăni ca și în farmacii, trebuia să se afle un dulap anume, în care otrăvurile să se țină încuiate. Dar în această ordonanță ca și în altele mai târziu cari repetă multiplicându-le aceleași măsuri, se arată că se înțelege prin otrăvuri numai arsenicul alb, realgarul și sublimatul coroziv⁴). Efectul ce se aștepta dela ea, chiar dacă se va fi aplicat cu stricteță, nu putea să fi fost decât iluzoriu.

Hotărârea parlamentului de Paris (Curtea superioară de justiție) din 23 Iulie 1748 interzice farmaciștilor de a elibera ori-ce medicamente, altfel decât în baza unei rețete datată și semnată a unei persoane cu drept de a exercita medicina, fiind ținută totdeauna să treacă toate rețetele executate într'un anume registru. Contravenienții erau expuși a fi amendați cu 500 lire. În schimb, până la edictul lui Ludovic al XVI-lea („Déclaration du Roi, du 25 Avril 1777“), medicamente simple și compuse se vindeau nu numai în farmacii ci încă și în băcăni, bine'nțeles aci fără nici o îngrădire. De altfel articolul care zice: „Défendons aux épiciers et à toutes autres personnes de fabriquer, vendre et livrer aucun sel, composition ou préparation entrant au corps humain en forme de médicaments, ni de faire aucune mixtion de drogues simples pour administrer en forme de médecine,...“ pare a nu se fi aplicat mult timp. În tot cazul, după revoluție, nu numai băcăniile continuă de a vinde medicamente, dar mai apare și o neguțătorie nouă cu denumirea de „droguiste“, mai înainte de a se fi stabilit ce „se înțelege prin „drogue“. Ca culme, legea din 21 germinal an XI (11 Aprilie 1803) interzice din nou vânzarea de *doctorii* altora decât farmaciști: „Les épiciers et droguistes ne pourront vendre aucune composition ou préparation pharmaceutique, sous peine de 500 fr. d'amende“. Adaugă însă: „Ils pourront continuer de faire le commerce en gros des drogues simples, sans pouvoir néanmoins en débiter aucune au poids médicinal“.

4) Tardieu: Dictionnaire d'hygiène publique, T. IV, Paris 1862.

Ce se înțelege prin greutate medicinale nu era fixat⁵⁾ și se cam lăsa la discreția vânzătorilor.

Așa dar băcanii, cu această ușoară restricție a greutăților medicinale, rămân și mai departe furnisori de droge și i găsim în această calitate pomeniți în toate decretele și ordonanțele, până la legea din 1859 asupra inspecțiilor anuale (pentru cari farmaciștii vărsau o taxă de 6 fr. iar băcanii și droghisții de 4 fr.). Prin legea din 1803 se mai recunoscuse, supunându-se la oare-cari reguli și profesiunea de „herboriste“ care deținea partea vegetală a drogarului, dar nu în chip exclusiv.

Cea-ce este mai ciudat este că de abia la 1820 („Ordonnance du roi, du 20 Septembre“) apare o hotărîre în privința substanțelor ce **trebuie** să fie privite ca droge medicinale adică doctorii, întru-cât erau unii băcani cari nu țineau de acestea și trebuia ca să se scutească de taxa de inspecție. Drogele medicinale din tabela anexată ordonanței în chestiune, în număr de 134, atât animale cât și vegetale și minerale, printre cari o duzină de otrăvuri, nu erau singurile substanțe chimice veninoase sau nu, cari se întâlneau în comerț. Ori-cari altele necoprinsă în tabelă rămâneau așa-dară libere la vânzare în băcanii, de oare-ce nu erau considerate ca aparținând artei farmaceutice. Ajunge să menționez macul (căpățâni), mătrăguna, măselarul, cucuta, ca vegetale, în fine, auripigmentul, argintul viu, cinabrul, ceruza printre cele minerale și mai erau destule altele tot atât de primejdioase.

De abia prin legea din 1846 („Ordonnance du roi, du 29 Octobre“) se reglementează cu un lux de precauțiuni, deținerea, comerțul și întrebuințarea substanțelor toxice de tot felul și în diferitele lor aplicațiuni, deși până atunci se mai încercase de câte-va ori o mai bună orânduială. De astă dată se rosteste categoric că „pentru uzul medical nu se pot vinde otrăvuri decât de către farmaciști și numai după rețeta unui medic, chirurg, ofician sanitar sau veterinar brevetat“. Toate celelalte amănunte sunt însă lipsite de interes, de oare-ce după ce decretase

5) O sentință a Curții de Casație din 26 Iunie 1835 dă acestui termen înțelesul de doze în cari se prescriu bolnavilor. O altă sentință din 16 Decembrie 1836 respinge această interpretare, admitând sensul cel mai larg de *detaliu* (?).

restricțiuni la vânzarea a 72 substanțe mai mult sau mai puțin veninoase și a derivatelor lor, s'a socotit că această extensiune a noiei legislații ar pune prea mari piedici comerțului și industriei, înlocuindu-se, în puterea decretului din 8 Iulie 1850, prima listă de otrăvuri printr'una în care nu figurau, în afară de câți-va alcaloizi cu sărurile lor, decât 18 nume. O mulțime de corpuri rămâneau prin urmare la dispoziția primului venit, în drogherii și la herboriști.

Dacă după secole de legiferare preventivă, s'a observat cumva vre-o scădere a numărului crimelor prin otrăvire în Franța, apoi neapărat *nu* s'a datorat aceasta măsurilor pe cari le am expus mai sus.

În privința incoerenței, fiind-c'am caracterizat cu acest cuvânt starea de lucruri din Franța, nu pot omite de a arăta că, la unele epoce n'a ținut această țară recordul. Astfel statele Imperiului Habsburgic aveau mai toate la începutul secolului trecut norme deosebite unele de altele⁶⁾. În Austria de jos se considera (după decretul din 10 Dec. 1803) ca otrăvă numai arsenicul și sărurile sale, marcasita (?), sublimat coroziv, calemel, mercur oxidat roșu, săruri de antimoniu și colocint. La acestea în Austria de sus se adăoga: acetatul de plumb, apa de lauru-cireș, beladona, sabina, datura, hyosciam, amoniac lichid, apa fagedenică, acetatul de cupru, etc. În Stiria se mai adăoga și sulful roșu natural sau artificial, în Boemia iodul, în Galiția opiul, în Veneția morfina și narcotina, apoi puțin mai târziu și altele.

Decrete ulterioare au adus modificări continue acestor norme. În special decretul aulic din 23 Iulie 1829, prin care se stabileau regulele comerțului cu substanțe toxice în felul celor din Franța. Erau patru categorii de otrăvuri deosebite după cum urmează:

1. Materii sau preparate cari, având o întrebuințare tehnică, vor fi vândute de specialiști autorizați sau de fabricanți autorizați, însă numai la acei particulari cari le aplică în me-

6) J. Müller: Systematische Darstellung der Gesundheitspolizei nach den im österreichischen Kaiserstaate geltenden Normen, Wien 1843.

seria lor. Erau cuprinse în această grupă corpurile chimice cele mai toxice.

2. Materii și preparate cari nu se cer decât în scop medicinal și nu pot fi vândute decât farmaciștilor sau altor neguțători (droghiști). Aci se văd figurând toate plantele otrăvitoare atât indigene cât și exotice.

3. Materii și preparate a căror vânzare la particulari este prohibită, fie că sunt din domeniul farmaceutic, fie-că nu pot servi decât la otrăviri de animale. Printre acestea, de altfel prea puține, se aflau corpuri a căror toxicitate nu era constantă (casiterita), sau destul de redusă (angustura adevărată).

4. Materii și preparate libere în comerț, fără nici o altă restricțiune decât aceea ca, în detaliu, să se vândă numai la persoane cunoscute (?). Se va purta grijă numai ca să nu se amestece cu altele sau să se confunde cu unele similare. (Prin urmare nu era afacere de specialist!). Erau totuși printre aceste corpuri unele cari puteau prezenta oare-care pericol: acid nitric fumans, acid clorhidric, acid sulfuric concentrat, apa regală, acid oxalic, piatra iadului, sărurile de plumb, săruri de cupru și de zinc, galben de chrom, iod, kermes mineral, tartar stibiat, guma gutti și altele.

Este drept că, prin anume dispoziții luate succesiv în diferitele state între 1800 și 1838, atât în privința ordinei de respectat în păstrarea, desfacerea și manipularea substanțelor toxice cât și a penalităților de aplicat contraveniențelor în materie, siguranța publică era în aparență îndestulată. Totuși rămânea partea slabă a negustorilor nespecialiști, băcanii (Krämer) cari pentru a deține și distribui atâtea otrăvuri n'aveau decât să îndeplinească puține formalități, pe când farmaciștilor le rămânea interzis în general de a vinde otrăvuri, afară decât numai în doze fracționate medicinale și pe bază de rețetă a unui practician autorizat, care nu poate avea de scop să asigure cuiva o provizie de otravă pentru altă întrebuințare decât un tratament (Decret aulic din 30 Decembrie 1819).

**

Am arătat care era starea lucrurilor pe vremea când la noi au început a fi agitate mai serios chestiuni de sănătate și siguranța persoanei, alegând cele două națiuni occidentale ale

căror legiuiri și instituțiuni pe acel tărâm pot să fi influențat mai mult pe ale noastre. Dela Francezi avem, adoptată sau imitată, o bună parte a codului. Dela Austriaci ne-a venit, odată cu cei mai mulți farmaciști de acum un secol și mai bine, cu farmacopeea și taxa medicamentelor, ambele vieneze, o tradiție bogată și o disciplină severă care a făcut că, de multe ori, o regulare automată a suplinit legislația ce lipsea.

Codicele vechi atât în Muntenia cât și în Moldova s'au îngrijit de otrăvuri în diferite privințe. Pravila lui Vasile Lupu (1646), deosebit de penalitățile ce le prescrie „pentru cei ce vor ucide pre neștine cu înșelăciune ce să zice cu otravă“ (cap. 10)⁷⁾, prevede și urmărirea celui ce „va avea otravă, de o va fi făcând sau o va fi vânzând“, dar numai atunci când „va prilejui să otrăvească pre cineva“ (art. 5). Nu se ia nici o măsură prohibitivă, afară decât ca „cela ce va vinde otravă omului necunoscut, sau nebunului, sau vre unei curve să se cearte, iară nu cu moarte“ (art. 7). O poate deci fabrica și vinde ori-și-cine, cu toate că de altă parte, printre motivele de suspiciune la întâmplare de anchetă se enumeră și: „Cine poartă la sine otravă“ și „Cine pisează otravă în piulițe“ (art. 13 și 14). Poate fi bănuît și „cela ce va fi cumpărat otravă... mai vârtos când să va tăgădui că nu o au cumpărat“ (art. 11), și în tot cazul poate fi pedepsit după aprecierea judecătorului, afară de cazul dacă „cela ce au fost cumpărând iaste vraciu“ care se presupune că face experiențe asupra puterii antidotelor, „ce să zice să dea iarbă celui otrăvit să nu'l prinză otrava“ (art. 6).

Atingător de expertiza intervenind eventual în ajutorul instrucției, este important articolul 17, care printre bănuți așează și pe „cela ce ascunde borăturile omului bolnav și nu le arată la vraciu să le vază“. Se înțelege de aci că, ori-cât de rudimentare vor fi fost cunoștințele de toxicologie și mijloacele de investigație ale practicienilor, ele erau recunoscute și folosite la nevoie.

Intru nimic nu se deosebește de cel de mai sus, capitolul

7) Bujoreanu: Colecțiune de legiuirile României. București 1885, Vol. III, pag. 28.

„pentru ceia ce vor ucide cu otravă“ din pravila lui Matei Basarab (1652), care capitol însă, aci poartă numărul 245⁸⁾. Ei bine, amândouă aceste legiuiri vechi, deși deslușesc destul de bine ce este uciderea și „câte feluri de ucideri sunt“, nu ne lămuresc de loc asupra înțelesului ce dau cuvântului „otravă“ și cari sunt substanțele cunoscute grupate sub acest nume. S'ar părea că numai substanțe străine de alimentație introduse în organismu cu mâncarea („bucate sau băutură“) și cari provoacă moartea, erau considerate, tocmai din această urmare, ca toxice. Se prevede însă și cazuri când nu reușeau otrăvurile să omoare victimele, iar explicația „n'au fost făcută bine ci au fost slabă“ (art. 4) putea să fie o simplă presupunere, așa că firește ne întrebăm, ce criteriu servea ca să se așeze o substanță în categoria periculoasă?

Neștiindu-se precis, afară de câte-va din cele mai violente și comune, cari sunt substanțele otrăvitoare toate, era peste putință ca să se organizeze comerțul cu asemenea corpuri, în sensul unei apărări a siguranței și sănătății. Astfel până la 1783, chiar și'n București unde ființau cel puțin cinci farmacii, toți băcanii erau liberi să țină în prăvăliile lor otrăvuri de tot felul și le putea vinde ori-cui. În Septembrie 1782 s'a găsit asupra unui elev intern al Colegiului St. Sava, o provizie de șoricioaică (anhidridă arsenioasă), a cărei destinație nu se putu afla. Culpabilul mărturisi însă proveniența otrăvii: O cumpărase dela un băcan. Rezultatul fu pedepșirea atât a comerçantului cât și a mușterii și, cea-ce nu putea lipsi, un „pitac“ al Domnitorului Caragea“ ca, de acum înainte, „să nu fie toți prăvăliașii volnici a ținea șoricioaică de vânzare, ci numai cui se va cădea“ și „să nu cuteze a vinde la ori-cine, ci numai la acel ce va da chezaș și își va arăta trebuința“⁹⁾.

Asemenea ordine nelămurite erau menite să rămână literă moartă, sau să cadă curând în desuetudine. În acesta de mai sus nu era vorba decât de șoricioaică. Dar și unul următor specificând că „nimeni dintre băcani ori alți prăvăliași, doftorii și leacuri să n'aibă voie a ținea de vânzare, fără de numai

8) Bujoreanu: loco cit. p. 234.

9) V. A. Urechia: Istoria Românilor, Vol. I, p. 267—8. De ac. aut. și Istoria școalelor, Vol. I, p. 46.

spițeriile“, încă nu înlătura dubiul și arbitrarul în privința oprelii sau voei de a ține și distribui substanțe toxice, cari se putea să nu fie neapărat medicamentoase. De altfel Domnul prevăzând dificultăți în aplicația dispoziției noi, adăoga¹⁰⁾: „și unde veți afla la alții afară din spițeri, să-i opriți și să-i rânduiți dumneavoastră în scris anume câți numai se cuvine a ținea acest fel de lucru“, cea-ce încurca din nou toată chestiunea. Apoi dacă măsura se putea respecta în București cari aveau farmacii, nu avea nici un rost în provincie și efectul ei rămânea ca și nul. Se explică de ce, de mai multe ori, mai târziu, ea trebui să fie repetată.

Dar domnitorii noștri erau mai preocupați de fiscalitate decât de igienă și salubritate așa că nu lipseau de a consfinți persistența substanțelor otrăvitoare printre mărfurile de băcănie, cu ocazia modificărilor periodice ce interveneau în „narturi“ adică tabele de prețuri și'n taxe de vamă. Așa găsim în tariful drepturilor de vamă hotărâte la 12 Iunie 1795, pentru mărfurile franceze cu cari se aprovizionau băcăniile: pe lângă speciile aromatice, salsaparila, sămânța de in, gogoși de ristic; apoi țipirig, silitră, târtrați, alumen; în fine argint viu, cinabru, ceruză, verdet (acetat de cupru) și chiar vitriol¹¹⁾. Apoi și'n nartul aprobat de Const. Ipsilanti la 9 Decembrie 1802, vedem iarăși printre tot felul de substanțe alimentare, tămâe, smirnă, gogoși de ristic, camfor, calaican, silitră, sulfat de cupru, alumen, pucioasă, țipirig, catran și, ce este mai comic: iarba de pușcă, pe care pitacul lui Nic. Caragea din 1782 o interzisese cu strășnicie băcanilor, ca ceva plin de primejdii ca și otrăvurile.

Acelaș Domn C. Ipsilanti, dă la 31 Martie 1805 un ordin cominatoriu tuturilor ispravnicilor din Județe ca să oprească pe băcani și alți prăvăliași precum și pe mămulari (tolbagii) de a mai ține săricică (sublimat corosiv) și șoricioaică (anhidridă arsenioasă) „că din slobozenia ce au avut de a vinde la veri-ce fel de om, fără nici o cercetare pentru ce trebuință o cum-pără, s'au întâmplat a se face și primejdie de viață ome-nească“.

10) Se adresează „zabiților orașului“, adică edililor.

11) Docum. Hurmuzaki: Vol. XVI, p. 647.

Se întâmplau accidente din cauza unor erori lesne de comis din lipsă de precauțiuni și mai ales de pregătire a celor ce manipulau materialele. Astfel se confunda săricica cu silitra sau cu sarea de lămâe, ba chiar cu sarea de bucătărie; șoricioaica se amesteca din greșală cu praf de zahăr, etc. Ero-rile erau cu atât mai ușor de comis cu cât, de mulți, se confundau chiar numele între ele și li se schimba înțelesul. Ca dovadă vedem nepotriviri între vocabulare. Așa, Vaillant¹²⁾ traduce săricica prin arsenic și nu cunoaște numele de șoricioaică. Polyzu consideră săricica și șoricioaica („șorekoaika“) sinonime și le traduce prin „Queksilberoxid“ (oxid mercuric), cea-ce constituie o eroare îndoită¹³⁾. Damé¹⁴⁾ confundă și el amebele substanțe, luându-le pe amândouă drept acid arsenios (scrie „șoricică“ nume inuzitat). În schimb mai adaogă o denumire a acidului tartric, „saricină“, și una a potasei „sări-gea“, cari nu știu de unde lea luat și cari dacă erau întrebun-țate de unii băcani, constituiau și ele o cauză sigură de erori. În marele dicționar al lui A. T. Laurian și I. C. Massim, găsim o și mai mare confuzie.

Măsura domnească a fost cea mai radicală: Nu se mai autoriza decât doi farmaciști, din București, „oameni de ispravă și cu credință“ aleși de protomedicul Curții, să țină și să vândă cele două toxice, „însă nu la fiteș-cine și ori-cum, ci la oameni care au a o pune la lucru, cari și aceia să dea chezășie bună cum că o iau pentru lucru“..., toți ceilalți neguțători trebuiau să o vândă celor doi orânduși, sub amenințarea că, dacă până'n 20 zile se va mai găsi la vre-unul e'au avut și au tăinuit acest fel de material, îi se va confisca și va fi pedepsit strașnic¹⁵⁾.

Lucrurile nu s'au schimbat însă până în epoca Regula-mentului Organic și băcanii au continuat de a eluda legea ca și mai înainte. Apoi și după 1825 vedem figurând printre măr-furile cu cari se aprovizionau băcăniile, printre cafea, ceai,

12) J. A. Vaillant: Vocabular purtăreț... București 1839.

13) Dr. G. Polyzu: Vocabular româno-german. Brașov 1857. Poate trebuie să citim: Quecksilberchlorid.

14) Frédéric Damé: Dictionar româno-francez. București 1894.

15) Conдика domnească XLIX, p. 217, Arhivele Statului Buc.

stafide și migdale: camfor, cremor tartari, cassia și colocint, coajă de china, foi de sene, gogoși de ristic și assa foetida, în fine opium, argint viu, cinabru și vitriol, întocmai ca și cum nu s'ar fi făcut nici o deosebire între farmacie, drogherie și băcănie.

Este vremea când și la noi încep a se ivi „materialiști“ deși numai cumulând această specialitate cu alt negoț ca băcănia, marchitănia, bogasieria. Totuși, de un secol, ea înflorea, de sine stătătoare, în orașele săsești din Ardeal, astfel era în Sibiu între 1737 și 1769 materialistul Toma Marco, italian din Elveția, care învățase comerțul la Viena, iar în primul sfert al secolului al XIX-lea, în acelaș loc, ființa casa Kleinkauf, supusă controlului medical al fizicilor orașului întocmai ca și farmaciile și cu care neguțătorii din țara Românească se aflau în relații de afaceri.

La noi însă numele de materialist nu s'a răspândit nici nu s'a păstrat, din cauză că cu singura restricție de a nu vinde cu amănuntul ci numai cu ridicata, aceste prăvălii continuau și după Regulamentul Organic a ține toate „drogurile medicinale și materialuri doctorești“. Ei s'au numit deci „droghişti“. Primele dispoziții în privința acestora, au fost luate în Moldova¹⁶⁾ și s'au distins printr'o lipsă absolută de corespondență cu scopul pentru care erau luate, căci în loc de a asigura manipularea și distribuția de „preparate sau doctorii drastice“ de către oameni competenți prezintă garanții suficiente de pregătire, s'a făcut mereu numai repetiții și variații pe aceeași temă a *toptanului* și *amănuntului*.

Așa „Țirkularnika Komitetului Sănătăței“ din 17 Iulie 1834, „Porunka Komitetului“ din 25 August 1834, „Jurnalul Komitetului“ din 20 Oct. 1836, „Țirkularnika“ din 16 Mai 1838 și altele nu aduc chestiunii nici-o îmbunătățire.

În primăvara 1841 o femeie din Galați vinde unei femei din Frumușița niște prafuri de leac, pe cari luându-le acestea din urmă și o fată a ei au murit în puține zile amândouă. Vânzătoarea aflând întâmplarea, spre a scăpa de urmărire, s'a aruncat în Dunăre și s'a înecat. Atunci Komitetul Sănă-

16) Manual administrativ al Principatului Moldovei. Iași 1856.

tății, adânc mișcat, emite părerea că „ar fi mai de priință a se lua drogurile otrăvitoare dela toate dughenile și a se încredința spițerilor, kărora numai să se deie dreptate a vinde după rețetele doktorilor sau după țidulele dregătoriilor lokale“...

Sfatul Administrativ nu încuviință decât ca... să se respecte „măsurile puse de mai înainte în lukrare spre ferirea răului“ și să se observe ca vama să nu sloboadă „droguri vătămătoare“, decât în primirea celor cu drept de a le vinde. Ca și nimic, căci cei cu drept de a vinde erau prea mulți!

Secretariatul de Stat cu No. 2218 din 1842 pune în vedere organelor Administrației că'n toate târgurile au a alege numai pe unul din acei ce țin substanțe otrăvitoare și care ar fi mai de încredere decât toți. Acesta singur va fi îndreptățit ca potrivit cu instrucțiunile Comitetului Sănătății și supus controlului doctorului și dregătorului ținutal, să urmeze comerțul, iar „niminea alții din acel târg să nu kuteze a vinde de aceste materialuri“...

Vedem dar reînoite încercări de restrângere a libertății de a se vinde „preparate sau doctorii drastice“, „droguri vătămătoare“, „materialuri otrăvitoare“, fără a se desemna nică-eri cari sunt unele și altele din aceste corpuri și întru-cât există diferențe între aceste trei categorii, cari par a le stabili cele trei denumiri. De abia la 28 Octombrie 1847, Comitetul alătură la instrucțiunile ce le dă din nou cu privire la vânzarea materialurilor otrăvitoare, o listă de cele ce sunt libere a se vinde de către materialști, *cu învoirea Comitetului (!?)*. Este un talmeș-balmeș de sare amară, silitră și șoriceasă; mană, camfor și cremor tartari; senamichie, revent și spânz (elebor), etc. De fapt, sunt prevăzute, printre substanțe mai mult sau mai puțin inofensive, mai toate otrăvurile cele mai comune, cea-ce dovedește că nu se făcea nici-o deosebire între droguri întâmplător otrăvitoare și otrăvuri violente, cari n'aveau neapărată întrebuințare medicinală.

O încercare de a se despărți drogheria de băcănie se făcuse prin porunca Comitetului Sănătății către Poliție cu No. 807 din 1834, care scria în aliniatul 3: „Nimenea din bacalii ce vând lucruri de ale mâncărei, nu este posvolit a ține sub nici o însușire nici un fel de droguri medeținale“. Totdeodată se stabilea că vânzarea de droguri și preparate medicinale, de că-

tre aceia pe cari Comitetul îi va autoriza să ție asemenea mărfuri, se va face numai farmaciștilor și cu ridicata. Că aceste dispozițiuni au rămas literă moartă, ne putem încredința din citirea încheiărilor ulterioare ale Comitetului, care toate pomenesc neorânduile ce urmează în ramura de comerț în cauză. Ne încredințăm firește și de faptul că, din păcate, cea d'întâi neorânduială o constituiau excepțiile ce căuta a le face Comitetul, la unele măsuri de rigoare, contra-ordinele ce le da și modificările repetate ce le aducea regulamentului.

Chestiunea nu se regulează în acel timp nici în Muntenia. Și aici drogheria se instituește încetul cu încetul prin chiar forța ordonanțelor acelor autorități cari ar fi putut atunci să împiedice această excreșcență a comerțului cu medicamente. Drogheria învechindu-se, recunoscută și îndrumată de atâtea hotărîri și dispoziții oficiale periodice, și-a căpătat dreptul la existență, încă de pe când era nu numai asociată cu băcănia, dar și în mânele a tot felul de prăvăliași fără nici o cultură sau pregătire.

Veni și Unirea Principatelor cu cortegiul ei de măsuri de îndreptare și regulamente noi, al căror efect deocamdată nu fu decât unificarea regimului sub care sfidau bunul simț și rațiunea, atât în Muntenia cât și în Moldova, băcanii-farmaciști, băcanii-droghiști, droghiștii-farmaciști, mămularii-droghiști, etc. La 1859, 1860, 1863 și 1867, Consiliul Sanitar superior, față de ineficacitatea instrucțiilor date până atunci, le repetă cu puține variante și mai multe detalii. Astfel apar liste de substanțe chimice cât de toxice libere la vânzare, fiind întrebuințate în tehnică, dar pe cari le vor vinde numai „droghiștii sau materialişti privilegiați“, aceștia neavând dreptul de a vinde cu paralâcul medicamente simple sau compuse, cari fac obiectul altei liste și cari de acum se interzic și băcanilor, frizerilor, marșandelor, etc.

Iată dar tot ce s'a putut realiza, cu prețul întăririi definitive a specialității de „materialist privilegiat“, sub numele de droghist (fără a se ține socoteală că francezul *drogue* prin forța uzului a devenit aproape sinonim cu *medicament*), acest specialist putând continua cumulusul cu băcănia, cu condiția de a nu ține șoricioaică și sărerică la un loc cu praful de zahar, de a nu vinde otrăvuri decât la persoane cunoscute (?), (pe

când ar vindе salam și telemea la ori-și-cine) și'n fine de a ține un registru de cumpărătorii de otrăvuri în care aceștia ar înscrie tot ce ar bine-voi despre persoana lor¹⁷⁾.

Regulamentele asupra comerțului cu substanțe medicamentoase și otrăvitoare din 1886, 1893 și 1900 au avut pretenția că aduc chestiunii o soluție echitabilă și mai ales definitivă. În realitate se înmulțesc amănuntele relative la precauțiuni cari se cred necesare pentru a oferi mai multe garanții aparente de inocuitatea stării vechi de lucruri, care în fond nu este câtuși de puțin modificată. Până'n secolul XX, ușurința de a obține ori-cine în comerț, cu voință sau din greșală corpurile cele mai toxice, a rămas aproape aceiași ca pe vremea lui Nicolae Caragea. Noroc că băcanii-droghiști aproape nu mai există. Dar aceasta nu se datorește succesului vre-unei legislații, ci numai dezvoltării ce a luat-o industria produselor alimentare, care silește băcănii de a se depărta de alte preocupări. De altfel, între timp chestiunea drogheriei s'a complicat grozav prin aceea a „specialităților“ mai cu seamă străine, cari au inundat piața. Aceasta însă este încă de actualitate iar nu istorie, încât nu se cuvine a fi tratat aci.

**

Otrăvirile odinioară erau unele reale, altele numai presupuse, și dovada, afară de datele ce le aduna instrucția, de cele mai multe-ori nu se putea face deplin, adică nici chiar efectele toxice nu se constatau cu certitudine în toate cazurile. Medicii chemați a-și da avisul se pronunțau, atunci când otrăvitul presuntiv era încă în viață, după semnele clinice; dacă era mort, după unele constatări macroscopice pe cadavru. Toți se încumetau adesea în ambele cazuri să declare categoric nu numai că există otrăvire dar și ce corp o produsese. Și trebuie bine notat că nu erau la noi legiști, nici pomeneală, ci ori-ce medic sau chirurg era socotit competente în materie. Se poate pune întrebarea, care va fi fost eroarea mai des comisă: Necunoașterea unei otrăviri existând în adevăr, sau afirmarea uneia acolo unde nu era decât aparentă. Probabil nici una nici

17) Incheierea Consiliului Medical din 20 Aprilie 1860.

alta mai mult ca astăzi. Cea-ce însă se întâmpla ca și astăzi trebuie să fi fost de sigur influențarea medicilor de motive de suspiciune, sau din contra, de adăpost, cu totul în afară de partea lor de cercetare.

Cea mai bună probă de modul expeditiv și simplist în care se producea altă-dată, o aflăm în actele ce le reproduc mai jos, din care primul este chiar darea de seamă proprie a unei victime, de primejdia în care s'a aflat¹⁸⁾.

Kâtre prea cinstita Komisie orânduită spre cercetarea adăpării mele cu otravă

Takrir.

Luni la 27 ale trecutei lui Aprilie, după prânz am mers la plimbare ku Dum. sa biv vel logft Atanasie Hrisopolu, pă podul târgului de afară până la câmpu și văzând vijelie și semne de ploae, ne am întors și l-am dus pe Dum. sa akasă și așa despărțindu-ne, și văzând alt nor ku tráznet spre podul Mogoșoaiii, m-am dus drept akasă, apukându-mă și ploaia pe drum, ajungând la un ceas din noapte *) trekut akasă și kum am intrat la iatakul nevastii mele și am dat bună vremea, găsind la iatak pe Dum.ei păhărniceasa Zinka Karamanloaika i pe Dum-sa sărd(a)r Matake Kotopulu kumnatu-meu ku nevasta lui și am cerut apă și dulceăță, și am luat fiindu'mi foame și pentru-kă afară era foarte frig am zis cine poștește ceai și ponciu, și nimeni n'au voit, și așa am zis unui Dumitrake feciorul meu să'mi facă un ponciu, kare spuindu'mi kă este gata am trekult în ceilaltă odae unde mi-au adus ponciul și ciubuk, din kare sorbind odată și fiind rece, se vede kă am sorbit mai mult, kă de era fierbinte sorbitura urma a fi mai puțină și pentru kă au fost otrăvit prea mult, deodată mi s'au aprins gura și am priceput kă este otravă și peșin am eșit din odae de unde mi-au dat ponciul și am mers la ușa iatakului strigând în auzul tuturor kă mi-a dat ponciu otrăvit și noroku m'au ajutat kă au fost în kasă lapte adus de șeară pentru a doua zi de kafea, din kare Dumnezeu luminându-mă și bând lapte și undelemn rânduri rânduri și nekontenit, mi

18) Arhivele Statului București. Dos. Serv. Sanit.

*) Ora șapte p. m.

s'au pornit vărsături, eșind laptele din mine înkegat și până a nu mă doborâ fokul otrăvii, am pus și au cerkat apa din ceainik kiar însumi față ku toți, zikându-mi kă poate vor fi fiert țigancele skumpie într'acel ibrik, și am găsit apa dulce și curată. Am adus klondirul ku rom și l'am cerkat și au fost bun kurat. Am cerkat apoi și zaharul de unde au pus în ponciu și l'am găsit iarăși kurat și așa am zis ka păharul ku acea otravă din kare am băut să fie la bună păstrare și deodată am văzut pe numitul fecior Dumitrake zikând kă rău șade păharul, să nu mai bea cinevaș, și făcându-se kă'l cearkă de odată l'au arunkat pe fereastră și dându-se jos la odae, s'au făkut kă și el varsă fără a avea nimik și până a se face aceste de mai sus arătate au proftaxit Dum.sa Dohtorul Gronau și Dum.sa Dohtoru Exarhu, încă mai înainte Maer spițerul și de ce mergea se înfoka otrava în mine și simțiam kă de la stomah și până la gâtleju eșea ka o yăpae de fok din mine, și Dum.lor Dohtorii și ku Dum.sa Spițeriul mi au dat lapte de migdale și lapte de bivoliță și bând din acestea până la șapte ceasuri din noapte m'am tăvălit ku moartea și din multe vărsături mi s'au mai potolit fokul. Iar a doua zi după ridikarea feciorului la cinst. Spătărie am auzit altele, pentru kare cinst. Komisie va cerceta kurgerea pricinii pentru-ce și cine au fost pricina otrăvirii mele.

Nikolae Trăsnea Clucer.

Doctorul Ioan Rasti, făcând parte din Comisia doftoricească (era medicul Culorii Verzi), însărcinat cu examenul cazului, fu de părere că clucerul Trăsnea a fost otrăvit cu arsenic. Mai departe, nū ne mai interesează. Să notăm însă lipsa de ezitare a medicului de a se pronunța atât în privința otrăvirei cât și a substanței căreia trebuia atribuită.

Este foarte probabil că cea-ce a precumpănit în formarea unei opiniuni la medicul investigator, n'au fost atâta fenomenele pe cari le relată victima, deși acestea erau incontestabil asemănătoare cu cele pe cari le determină acidul arsenic în intoxicații acute. D-rul Rasti însă nu le observase el însuși și nu le putea cunoaște decât cel mult din relațiunile colegilor sei Grunau și Exarcu, cari și ei văzuse pe bolnav târziu, după-ce vărsase tot conținutul stomacului său. De un examen

al acestuia nu este vorbă. Cea-ce credem a fi hotărît concluzia expertului, a fost noțiunea peremptorie că toate otrăvirile criminale de pe atunci se încercau fie cu arsenic fie cu opiu, ambele substanțe putându-se procura, după cum s'a văzut mai sus, cu destulă ușurință. Intemeiat pe acea noțiune, nu'i rămânea decât să se pronunțe prin excluzie.

În acest fel erau de sigur toate concluziile medico-legale, chiar când erau urmarea unei necropsii ca în cazul următor:

La 17 Sept. 1834 „Prezidentul Judecătoriei Ilfovului Secția Kriminală“ aduce la cunoștința Comitetului dohtoricesc că „un Mihail Zidarul din mahal. Popa Nan, bolnav fiind de boală vinerikă s'au kăutat ku dohtorii de kătre un Dinkă Bărbieru, kare bolnav nu după multe zile a kăutării lui Dinkă au și murit. Dinkă la cercetarea ce'i s'au făkut, prin takriru său se apără kă nu ar fi dat mortului pă din lăuntru vre-o băătură otrăvitoare, fără numai fumuri. Muma mortului în potrivă zice kă afară din fumurile ce au făkut mortului i'ar fi suflat ku țeava și prafuri pe gât. Komisia văpselii de negru prin raportu ei zice kă adunându-se dumnealor Doktorii văpselilor și cercetând pe mort ku deșkiderea trupului, au găsit o emflamație prea mare de stomah și de celelalte organe koprinse în burta mortului și făkând un analysis de materiile aflate în stomah au găsit kă koprinde o otravă kunoskută sub numele Sublimatum corrosivum“...

Nici cea mai mică îndoială n'o putem avea că, cea-ce a determinat pe „Dohtorii văpselilor“ să recunoască efectul sublimatului coroziv, n'a fost nici „emflamația prea mare de stomah“, nici analiza conținutului acestui organ, care, dacă s'a făcut, nu poate să fi constat decât dintr'un examen foarte sumar. Cea-ce au luat medicii în considerație neapărat înainte de toate și a fost hotărît în judecata lor, au fost declarațiile Soficăi muma mortului, cum că Dinkă Bărbierul îi da fiului ei „prafuri ku țeava pă gât și fumuri dintr'o oală nouă“. Apoi văzuse — zicea ea — și o sticlură cu dohtorie ce o purta Mihai Zidaru în brâu, dar nu știa dela cine o avea. Dinkă tăgăduia c'ar fi fost dată de el și adăoga că chiar Sofica îi spusese că mortul „ar fi mai luat niște hapuri dela o femeie și alte dohtorii pe din lăuntru“. El îi dase numai fum de chinovar sticlos. „Trăgea ku un ciubuk dintr'o oală“. Erau aci premise

suficiente pentru a se naște ideea unei intoxicații mercuriale și, mai ales, sticlul de doctorii de băut forma un motiv puternic de bănuială că fusese în joc și sublimatul corosiv.

Așa dar, un *visum et repertum* al medicilor, intru cât se punea de acord cu rezultatul instrucției, era hotărîtor în materie și, chiar mai târziu, s'a recurs rare-ori la cercetări pe cale de analiză, cum pretinde actul de mai sus că s'a făcut aci. În astfel de cazuri, în absența unui laborator oficial, se trimetea obiectul de supus la examen (organ sau conținut) unui farmacist având officină și, ce încredere puteau inspira datele ce se obțineau de acolo, nu putem să ne dăm seama bine. Dovadă că trebuiau controlate riguros este că, dela o vreme (1841), Comisia medicală a orașului găsea de cuviință a sta față la cercetarea cerută¹⁹⁾.

O schimbare radicală a început odată cu înființarea unui post de Medic legist al Capitalei la 1859, încredințat D-rului G. Atanasovici²⁰⁾, care făcu curs de medicină legală din 1861 la Școala națională de medicină (Școala lui Davila), era medic primar de spital și Membru în Consiliul medical superior. Apoi, de importanța primordială a fost mai ales, înjghebarea condițiilor și mijloacelor trebuincioase asigurării unui auxiliar chimico tehnic de încredere al Justiției. Acela care a fost organizatorul acestui aparat, a fost D-rul în chimie A. N. Bernath, titularul cursului de chimia analitică generală la Școala lui Davila cu începere din 1863. Iată cum istorisește el însuși evenimentele care au însemnat o răspântie demnă de pomină în analele judecătorești²¹⁾:

„Tot în anul 1863—1864 înființându-se funcționamentul chimiei legale sau judiciare pe seama Ministerului de Interne și Justiție, adevărat la dispozițiunea tuturilor parchetelor și instanțelor țării, s'a încredințat efectuarea expertizelor chimico-legale, titularului sus-citatei catedre, Dr. Bernath A. N.

„Tendința fermă de a organiza occidental importante sfera ale activității statului nostru în 1861—1863, a îndemnat

19) Revista Farmaciei, 1903 No. 7.

20) Numit prin decretul No. 459, din 19 Oct. ac. an.

21) Memoriu inedit. Originalul se află în colecțiunea mea.

Guvernul de a interoga prin corespondență pe Prof. Dr. Joseph Redtenbacher, titularul catedrelor de chimie organică, anorganică și analitică experimentală, pe lângă Facultatea de filosofie și medicină a Universității imperiale Vindobonensis, invitându-l totdeodată de a recomanda pe un chimist titrat, cu specialitatea chimiei analitice și experimentale.

„In consecuența acestui demers, Prof. Redtenbacher propuse D-rilor Crețulescu și Davila pe fostul său prim-asistent și colaborator al Expozițiunii universale din Londra 1862 (la care participase cu nouile preparate Rubidium și Caesium) și'n virtutea acestei recomandății, Dr. Alf. N. Bernath a fost numit prin decret domnesc ca chimist-legist, apoi peste un an, profesor de chimia analitică generală pe lângă Școala națională de medicină“.

„Laboratorul de chimie analitică avea sediul la Școala națională de medicină, în Str. Știrbey-Vodă, unde funcționau și clinicile medicale...

„Inființarea și aplicarea chimiei legale și a expertizelor juridice a putut fi realizată numai în urma reorganizației Serviciului sanitar civil... Eforia Spitalelor civile în anul 1867—68, efori fiind Dimitrie Ghica, Gr. Gr. Cantacuzino și Dr. Davila, în urma unei dispozițiuni de sentimente generoase a cedat și pus la dispoziția Facultății de Medicină laboratorii sale în Spitalul Colțea...

„In laboratorul de chimie al Eforiei și al Facultății de medicină s'a inaugurat chimia analitică cu studenții facultăților de științe, medicină și farmacie; tot în acest laborator s'a continuat execuția expertizelor judiciare (medico-legale)... până ce ne a surprins ordinul de a ne muta, dar unde și'n ce local și condițiuni, n'am avut nici o indicațiune; am fost goniți aproape ca niște nomazi, căci decretarea creării bulevardelor a impus și demolirea Spitalului Colțea împreună cu turnul suedian. Ne am mutat în pripă în Str. Pensionatului No. 6 și 6 bis, dar și acest local a trebuit reconstruit și acomodat cu anume instalări speciale...

„S'au instalat în acest local improvizat (1886) patru catedre cu toate laboratoarele lor, atât ale Facultății de Științe cât și ale celei de Medicină și Școlii de Farmacie, cari de aci înainte urmau să funcționeze întrunite sub denumirea de „Institutul

chimic Universitar“ pendinte de Ministerul Instrucțiunii, Ministerul de Interne și de Justiție. Aci se înființa o secțiune specială de lucrări chimico-legale.

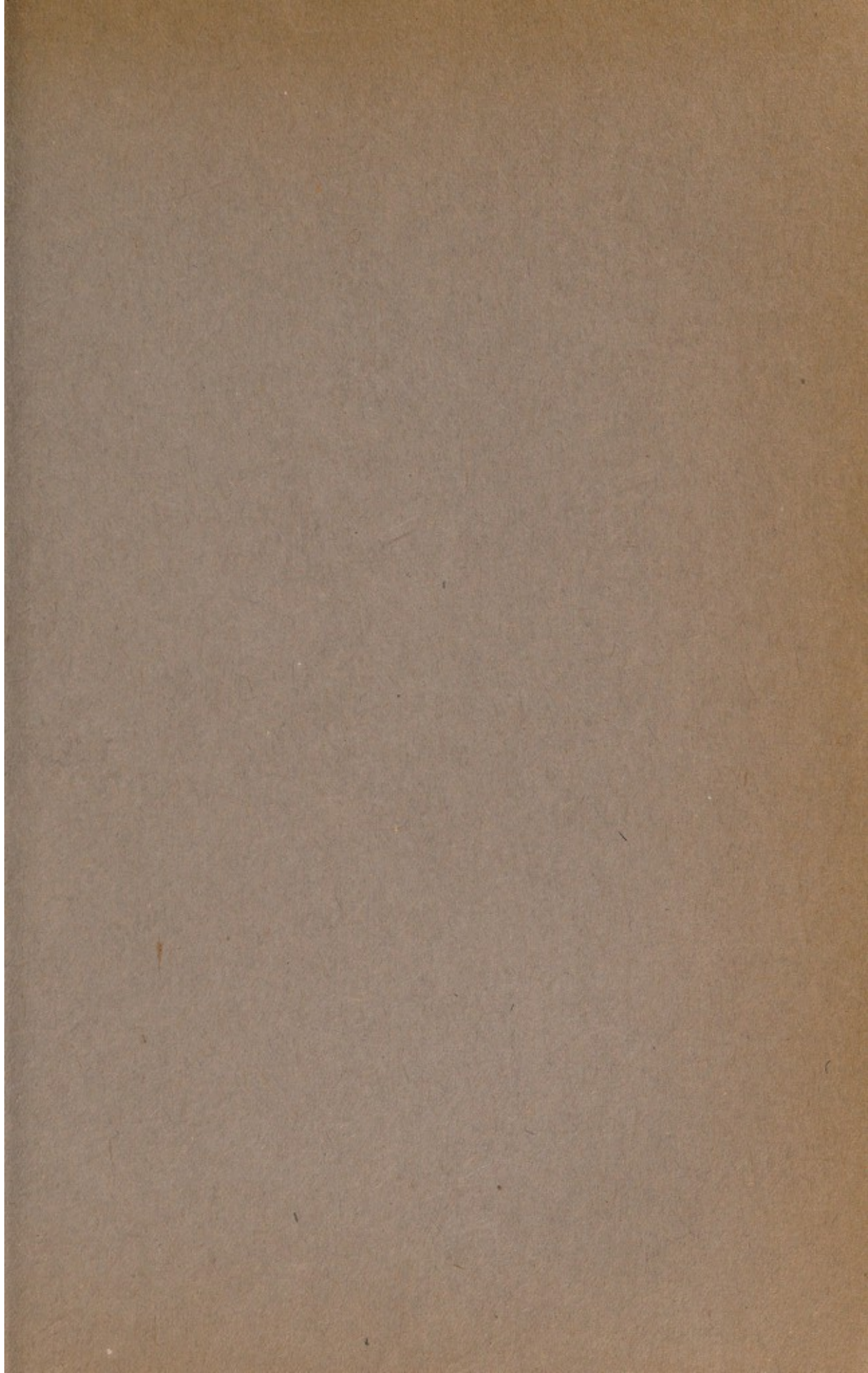
Formarea Bulevardului Carol I ne-a provocat o nouă fatală situațiune, forțându-ne iarăși de a demonta chiar instalațiunea modernă, urmând a se demoli totul ce am creat cu 5 ani înainte, nimicindu-se multe instalări imobile și forțându-ne a găsi în grabă un alt local corespunzător scopului. Hazardul ne a dus în imobilul din Str. Scaune No. 52 și 54, unde am terminat instalațiunea în 1890 și unde am funcționat până în anul 1902 când iarăși laboratorul, pentru a 4-a oară, a trebuit să se mute în baracele din Splaiul G-ral Magheru No. 2, în fostul local de anatomie și autopsie al Facultății de Medicină. Personalul care constituia experții a fost augmentat, D. Iuliu Gaba i fiind numit expert al lucrărilor chimico-legale“.

Se văd aci destul de clar vicisitudinile prin cari a trecut la noi chimia judiciară până în pragul veacului curent. Dar „introducerea și aplicațiunea științelor exacte în administrațiunea judiciară, comunală și sanitară“ a fost un progres considerabil și — după cum conchide tot harnicul Bernath — meritul ei revine miniștrilor lui Alexandru Ion I. N. Crețulescu și M. Kogălniceanu iar ca specialist D-rului Carol Davila, „de vreme ce domniile principatelor de până atunci, nu recunoșteau necesitatea absolută a unui asemenea mers al mașinei statului“.

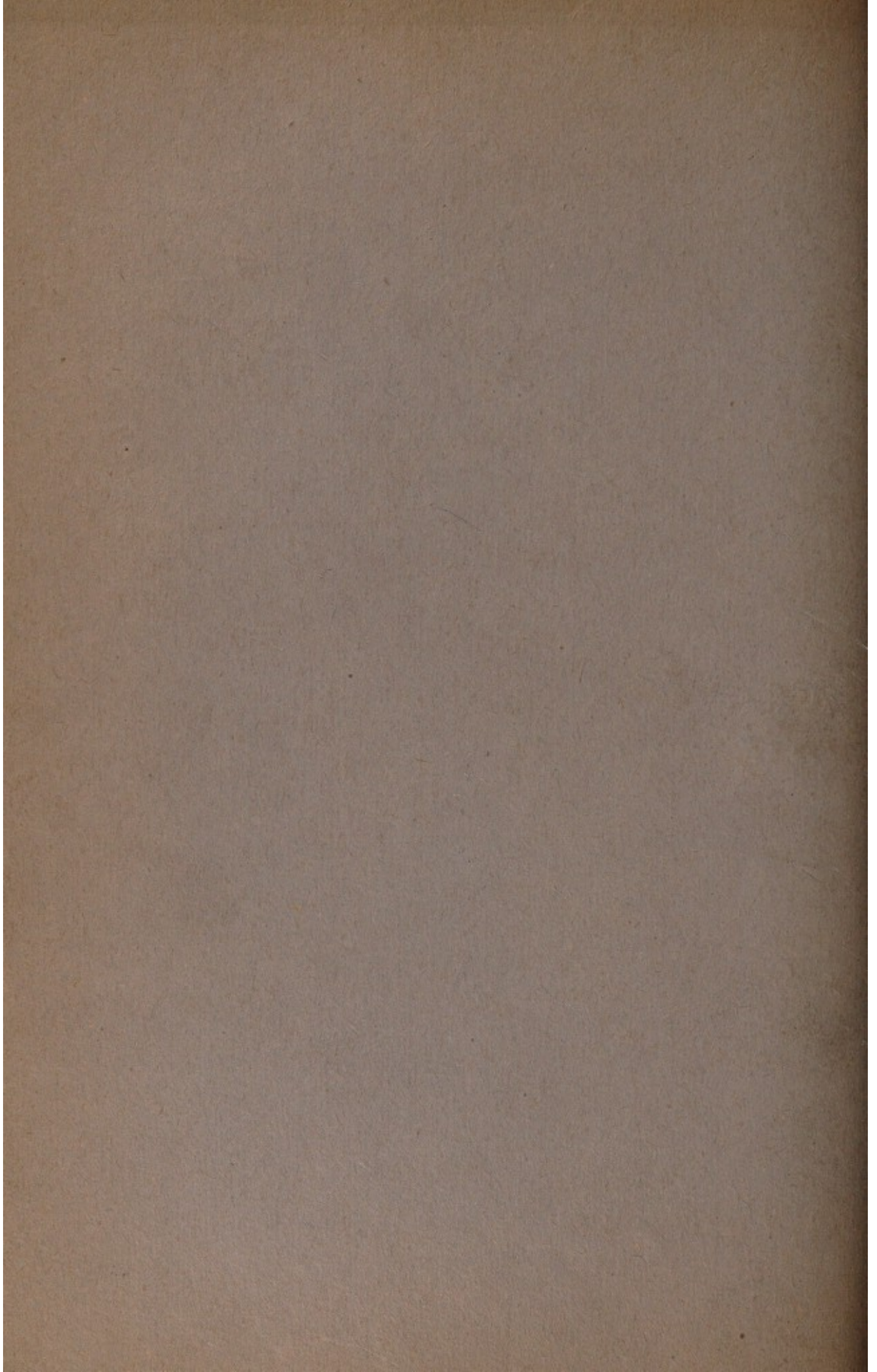

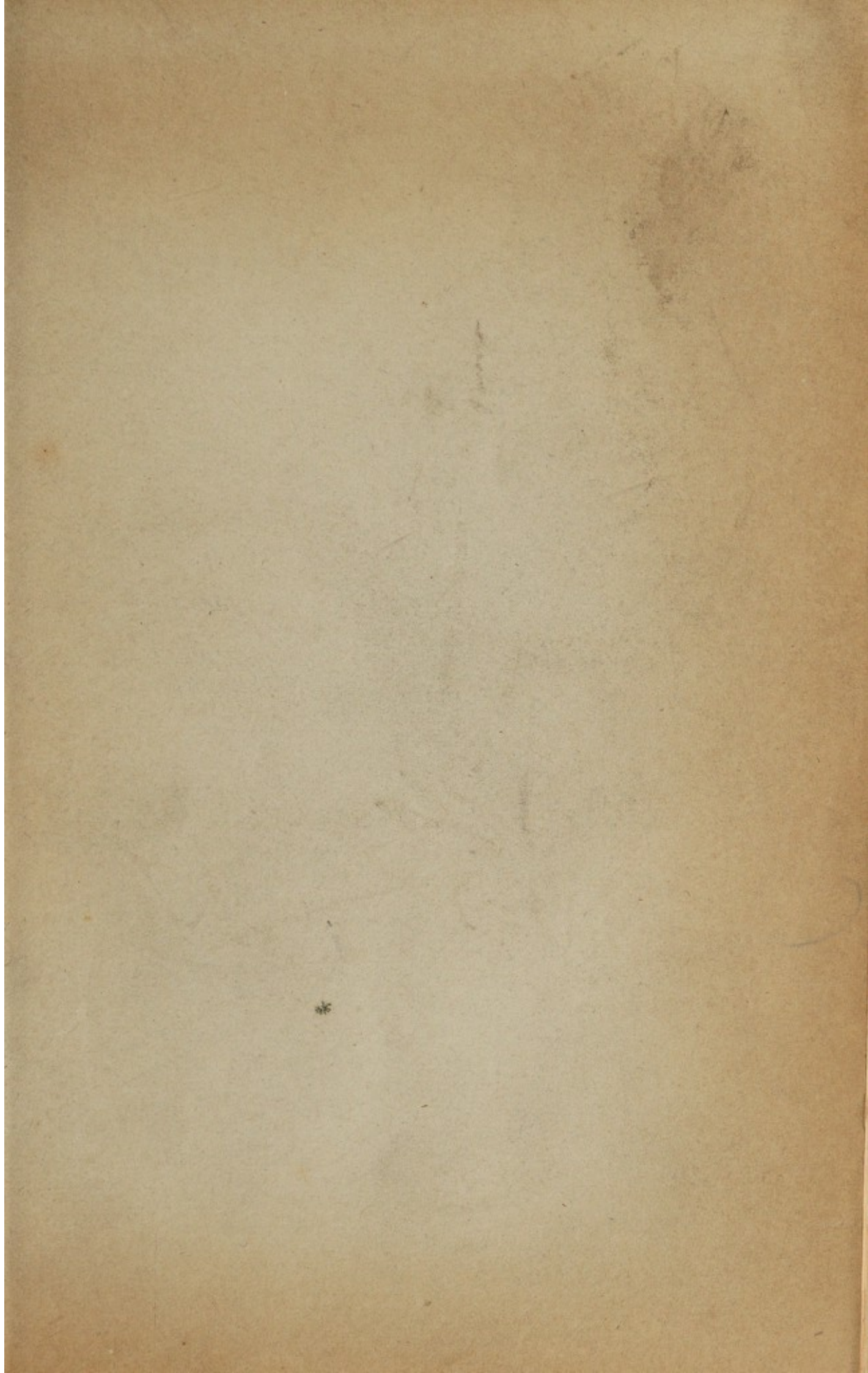
The following is a list of the names of the persons who have been appointed to the various positions in the Department of Health, and who have been sworn in as public health officers. The names are given in alphabetical order, and the positions are given in parentheses.

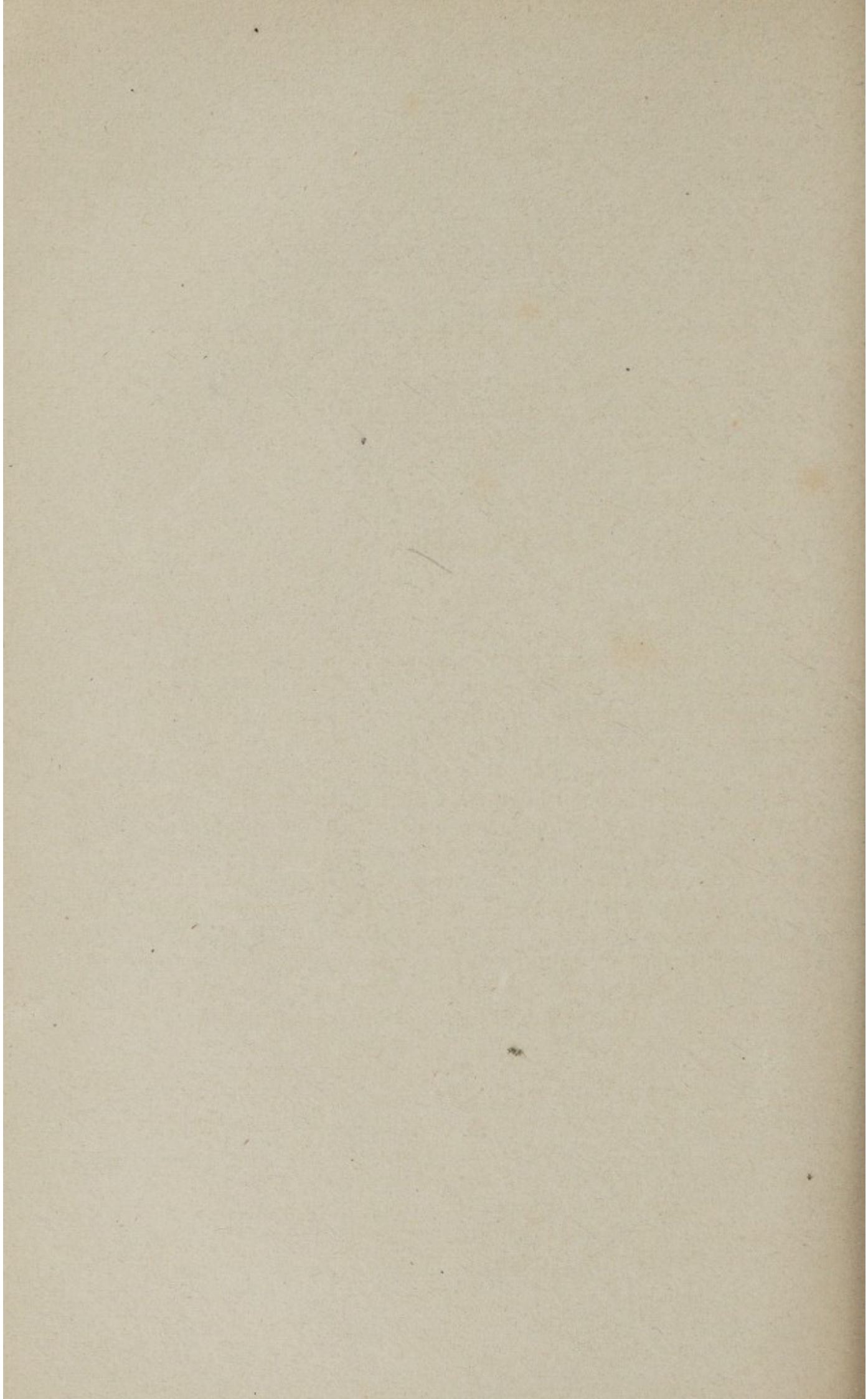
Adams, J. H. (Health Officer, District No. 1)
 Adams, J. H. (Health Officer, District No. 2)
 Adams, J. H. (Health Officer, District No. 3)
 Adams, J. H. (Health Officer, District No. 4)
 Adams, J. H. (Health Officer, District No. 5)
 Adams, J. H. (Health Officer, District No. 6)
 Adams, J. H. (Health Officer, District No. 7)
 Adams, J. H. (Health Officer, District No. 8)
 Adams, J. H. (Health Officer, District No. 9)
 Adams, J. H. (Health Officer, District No. 10)

ON LEPER HOSPITALS OR HOUSES.

BY T. J. PETTIGREW, ESQ., F.R.S., F.S.A., VICE-PRESIDENT
AND TREASURER.

(Read at the Rochester Congress.)

UPON inquiry into the various objects of interest for the consideration of our Congress in the county of Kent, I learnt that there existed at Rochester and at Chatham the remains of two leper houses. There were also leper hospitals at Boughton, Canterbury, Dover, Dartford, Hithe, Otheford, Romney, and Tannington. The subject is one upon which our information is scanty; and as it presents features of interest, not merely in a medical point of view, but as one of ancient domestic polity, I have thought it not unworthy of the attention of the British Archæological Association.

The HISTORY OF MEDICINE has been but little attended to either in this or other countries; and in no university, as far as my information extends, is there to be found a chair specially devoted to its consideration. It seems to be looked upon as a matter of secondary importance; and the good which might possibly arise from viewing and reflecting upon the records of the past is lost to us by this obvious negligence. It would, perhaps, be difficult to assign a satisfactory reason for this neglect; for although it be true that the earlier periods present to us much that is fabulous, mysterious, and superstitious, these still form sources whence the experience of the present day might

derive assistance, and the advancement of professional knowledge be promoted.

The relief from slavery, effected partly by the influence of the Crusades, and the individual independence consequent thereupon, may reasonably be conjectured to have aided in advancing the progress of medicine. Communication between different countries tended to disseminate the knowledge they possessed, and with the progress of liberty, arts and sciences advanced. The practice of medicine was pursued by more persons unconnected with the priesthood; and superstition was less generally entertained. It, however, prevailed to a very considerable extent, and was fostered by the prejudices and love of the marvellous so general in the east. The tenth century had been not unjustly styled the golden age of relics and miracles. The astrological doctrines of the east were widely communicated to the west. One circumstance, however, which, it may reasonably be supposed, tended to improve medical science at the time of the Crusades,¹ was the establishment of numerous hospitals, in which the proceedings of the Orientals were imitated. The necessity for the increase of these institutions has been by writers in general attributed to the introduction of the LEPROSY into the west. I find, however, that as early as the eighth century St. Ottomar and St. Nicholas founded hospitals for lepers, the former in Germany, the latter in France.² At the same time they were established in Italy. Pepin, in A.D. 757, and Charlemagne in A.D. 789, regulated by their chapters the marriages of lepers; and the same took place in England, according to the *Decretals* of Gregory (lib. iv, tit. 8). Josephus records the veneration entertained for the leprous, and the civil and other distinctions which were conferred upon them. He says, there are lepers in many nations, who yet are in honour, and not only free from

¹ It was the expeditions of the Franks or Christians of the West, who poured into Palestine to rescue it from the Mahometans, that first caused the establishment of quarantine.

² Dr. Shapter, in his *Observations on the Leprosy of the Middle Ages, proving its Identity with certain Cutaneous Diseases of the Present Day*, has quoted from Theodoret (vol. iv, c. 16) to show that lepers were confined in lazarettos, in a most deplorable condition, as early as the fourth century. Gregory of Tours also makes mention of leper establishments in the sixth century; and Rhetaris, king of the Lombards, is reported to have issued an edict against the leprous as early as A.D. 630.

reproach and avoidance, but who have been great captains of armies, and been entrusted with high offices in the commonwealth, and have had the privilege of entering into holy places.¹

In 1179, under pope Alexander III, the third general council of Lateran issued a canon (No. XI), *De Leprosis*, in relation to the ecclesiastical separation and rights of the infected, license to have a church, churchyard, etc., to themselves; and Dr. Shapter has drawn my attention to a most remarkable decree of the fifth council of Nogoral, in 1290, "whereby lepers are exempted from the jurisdiction of secular judges; and, by the same, they are also ordered to wear a distinguishing badge, under forfeiture of five sols.; and in 1303, by the seventeenth of the same council, excommunication is denounced against those who should lay a tax upon such lepers as were shut up for these diseases."

Leprosy was looked upon as a peculiar visitation of the Deity, and the objects of it were regarded with particular veneration, princes and potentates hesitating not to render even menial assistance to those who were afflicted by it. Louis VIII of France specially mentioned the leprous in his will, and made great donations to the hospitals for lepers. In 1226 he issued a code of laws for the regulation of the French leprous hospitals, which at that time were calculated at two thousand ("*deux milles leproseries*"). St. Louis, or Louis IX, is another royal example of attention to the lepers; and Sprengel² has referred to Duchesne³ and Joinville⁴ on this subject. Every three months, he tells us, Louis visited the leprous, rendered to them the most abject services, administered with his own hand food for their sustenance, and bathed their afflicted bodies. Henry III, king of England, performed the same services to the lepers every Holy Thursday. Robert I, son of Hugo Capet, introduced the same custom into France in A.D. 1030; and Bruno, archbishop of Toul, afterwards known as pope Leo IX, took under his own immediate care a leper whom he had met with wandering in the streets. He devoted to him his utmost care, and is reported to have

¹ De Antiq. Jud., lib. iii, c. xi, s. 4.

² Histoire de la Médecine, tom. ii, p. 373, Paris edit., 1815.

³ Vol. v, p. 402.

⁴ Hist. de St. Louis, p. 121, Paris, 1668.

even shared with him his bed,—a means, one would think, rather calculated to promote the disorder. The superstitions connected with those who were the subjects of the leprosy tended also to its increase, as well as the prevalence of woollen garments, then so commonly used. We are, therefore, not astonished to find that in the thirteenth century France alone had 2,000 establishments for lepers; and Europe has been said to have had not less than 19,000 similar houses. The error with regard to this number has, however, been shown to have arisen from an incorrect translation of a passage from Matthew Paris by Du Cange.¹ The historian applied the number of 19,000 to the manors and commanderies of the knights hospitallers, under whose protection the lepers were placed, and not to the number of leper houses in Christendom. His words are: “Habent insuper *templarii* in *Christianitate* novem millia maneriorum; *hospitularii* verò novemdecim præter emolumenta et varios proventus ex fraternitatibus et prædicationibus provenientes et per privilegia sua acrescentes.” (*Hist. Angl. Major.*, p. 615, edit. 1640.) Du Cange says: “Dom. Matthæus Paris affirmat suo tempore fuisse leprosarias 1,900 in tote urbe Christiano.” Subsequent writers have substituted 19,000 for 1,900, either being altogether incorrect. The number of establishments for lepers were, however, exceedingly great, and it will not, therefore, occasion surprise to learn that vast riches were accumulated in these hospitals, and that they should have excited the cupidity of sovereigns. Philip V of France artfully accused the inmates of fostering a revolt against France, by the Turks and Jews, burnt their houses, and confiscated their property;² and he accused (letter from Crecy, Aug. 16, 1321) the lepers of being bribed to poison the wells and waters used by the Christians.³ Charles VI of France renewed this persecution in 1388.

The lepers were specially under the protection of the knights hospitallers of the order of St. Lazare of Jerusalem. It is not quite clear whether this order was under the rule of St. Augustin, St. Benedict, or St. Basil. It was a mili-

¹ Glossarium Script. Med. et Inf., Lat., *sub voce* “leprosaria”.

² Mézeray, *Histoire de France*, ii, 71, who connects leprosy and usury together, as the two most cruel evils of France; the one affecting the bodies, the other ruining families. (P. 168.)

³ *Ordonnances des Roys de France*, tom. i, p. 814.

tary order; and it is certain that St. Basil built a large hospital at Cesaræa, as early as the fourth century, chiefly for the reception of leprous people; as Gregory Nazianzen, who describes its magnificence, and compares it to a city, speaks particularly of the great number of these afflicted persons, who were interdicted all communication with their fellow men, shut out from all intercourse with the world, and at that time looked upon rather with horror than pity. Theodoret records the great care taken by St. Basil of these poor people; and the emperor Valens gave to them land for the building of their habitations.

It is not a little curious that, according to Helyot,¹ leprous persons were received into the order of St. Lazare, and that the knights were unable to elect a grand-master unless he was a leper of the hospital of Jerusalem. This practice continued until the time of Innocent IV (circa A.D. 1253), when, being unable to find a leprous knight upon whom this distinction could be conferred, they were under the necessity of addressing the pope on the subject, the infidels having slain all the leprous knights of the hospital of Jerusalem; they therefore prayed the pope to permit them to elect a grand-master not affected with the leprosy, and the pontiff sent to them the bishop of Frescati to examine into the matter, and see that it could be effected according to God ("selon Dieu"). Subsequent popes assured to the order their protection, and enlarged their privileges. St. Louis in particular, as already stated, loaded them with benefits, confirmed the donations of his royal predecessors, and gave to them various houses, etc. The chief of the order now established himself at Boigny, near Orleans, which had been given to them by Louis VII; and the grand-master assumed the title of grand-master of the order of St. Lazare, under an extended dominion. Cases of leprosy, however, became rare, and the necessity for the institution declined so greatly that Innocent VIII suppressed the order, and united the members and their property with that of St. John of Jerusalem by a bull bearing date A.D. 1490. But this measure met with opposition in France, and legal proceedings of various kinds were instituted; and it was not until 1547 that the parliament

¹ Histoire des Ordres Monastiques, Religieux et Militaires. Paris, 1714: 4to.

of Paris declared in favour of the measure, and of the grand-master of the order of St. Lazare.

From the ninth to the sixteenth century numerous hospitals were established in various parts of Europe, expressly for the treatment of the leprous; but I am not aware of any scientific results emanating from them: indeed, we are left in no little obscurity with respect to the character of the leprous disease. It is probable that various cutaneous diseases obtained admission into these hospitals.¹ Of lepra there are various kinds; but as it would be out of place to make this a medical essay, I forbear entering minutely into their several characteristics or distinctions; yet my paper would be too imperfect were I not to occupy your attention for a few minutes in relation to the disease as existing among the Arabs, the Greeks, and other peoples. We might presume that the Arabian disease was infectious or contagious, from the establishment of hospitals for the separate reception of cases; and the researches of Willan, Adams, Bateman, Good, and other authorities, mark its agreement with the affection known as elephantiasis, from the appearance it presents; yet this disease, which is now occasionally seen in Madeira, the West India islands, and some other places, is not regarded as infectious: on the contrary, the subjects of its attack associate unreservedly with the other inhabitants, and it is not communicated.

The leprosy of the Arabians must be understood to be what is now known as the tubercular leprosy of the Greeks. One of the peculiar characteristics of this disease consists of an alteration of the personal appearance of those affected with it, and more particularly of their countenance, the disfiguration of which is described as most remarkable (“*visu fœdus et in omnibus terribilis.*” *Aretæus*), making it to appear rather like that of a wild beast than a human being: hence have arisen the terms “satyriasis” and “leontiasis”, as applied to the disease by some writers, and rendering necessary the seclusion of the lepers from society.

¹ Dr. Horst, inspector of the lazarettos at Ulm, remarks that the inmates were not confined to cases of leprosy of the Greeks, but extended to that which corresponds in its symptoms and character with what is known as elephantiasis. Other cutaneous affections were admitted. The same has been reported at Alcmara and at Delft, by M. Forcest (*Observ. Chirurg.* iv, 7). Riedlin says the same of Vienna (*Linææ Med.* iii, an. 1797). See also Rayer, *Traité des Maladies de la Peau*, tom. i.

Medical writers of the middle ages, however, are those to whom we must refer in our present consideration; and Dr. Simpson has enumerated the monk Theodoric, Arnold Bachuone, Lanfranc, and Gilbert, of the thirteenth century; Bernhard Gordon, Guy de Chauliac, Vitalis de Furno, and Petrus de Argelata, of the fourteenth; Montagana, Ferrari de Gradi, Ambrose Paré, Fernelius, Hildanus, etc., of the fifteenth and sixteenth centuries. I have examined most of these and other writers, and I agree entirely with Dr. Simpson, who has entered at large into the nosological part of the subject, and clearly proved that the leprosy of the middle ages was the same as the elephantiasis of the Greeks. It is, I conceive, impossible for any one to read the account given by the principal medical writers of the middle ages, without coming to this conclusion. Nothing can exceed the confusion which has existed in relation to the subject of lepra. A more exact nosography has not even succeeded in completely dissipating the mystery in which the subject is involved. The picture of lepra drawn by the ancients, is repulsive in the extreme. The alteration which the skin undergoes is most extraordinary: it is thickened, scaly, hardened, and coarse as the larger of known quadrupeds: it is hard, dry, rugged, and like to the bark of trees of great magnitude. All parts of the frame, from the skin to the bones, become successively the objects of its attack, until the members drop off from the parent body; muscles, tendons, ligaments, cartilages, and bones, all succumbing to its malignant virulence. Such we may consider to have been the case in this disease, according to the most ancient authorities, and we can therefore scarcely wonder at the horror entertained in regard to those who unfortunately became the subjects of its virulence. So formidable was its character that the disease was looked upon as a mark of anger from on high: to horror succeeded pity, and the objects at length came to be viewed with feelings of veneration. Bernhard Gordon¹ and Guy de Chauliac² are particularly referred to for their description of the disease. They give the three stages: 1, the occult, or premonitory signs; 2, the infallible signs; and 3, the signs of the last stage, and fatal appearances of

¹ Opera Medica, pp. 48, 49. Lugd., 1542.

² Chirurgiæ, lib. vii, p. 307 et seq. Lugd., 1572.

the disease. The disfigurement of the features and distortion of the face, were held to constitute the infallible test, without which no one was considered justly devoted to incarceration.

One of the ablest descriptions of the Greek elephantiasis, or the leprosy of the Arabians, is to be met with in the work of an Englishman named Gilbert, who flourished in the thirteenth century, whose work, entitled *Compendium Medicinæ*, is known as the first English medical work put to the press. He describes four species of lepra, under the denomination of *elephantia*, *leonina*, *tyria*, and *alopecia*. "Elephantia", from the similarity of the appearance of the skin to that of the animal the elephant; "leonina", from the ferocious and lion-like aspect of the sufferers; "tyria", from the serpent Tyrus; and "alopecia", from the hairs falling off like those of a fox.

John of Gaddesden is another English writer on this disease. He was physician to Edward II, and professor of medicine in the university of Oxford. In his work, called *Rosa Anglica*, he lays great stress upon the corruption of the figure in cases of leprosy, and asserts that, until the figure and form of the face is actually changed, no one should be adjudged to be a leper, and prohibited from intercourse with mankind.

Glanville is the only other English writer whom it is necessary to mention. He is well known by his work, *De Proprietatibus Rerum*, and his description accords with the preceding authorities, from which we may assume that the leprosy of the middle ages was identical with that of the Arabians, or the elephantiasis of the Greeks.

Elephantiasis is generally considered to have first appeared in Egypt, then in Syria, and afterwards in Greece. Lucretius speaks of it as endemic in Egypt:

"Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Ægypto in mediâ, neque præterea usquam."¹

"High up the Nile, and Egypt's central plains,
Springs the black leprosy, and there alone."²

By the soldiers of Pompey's army it was reported to have been brought from Syria to Italy. It spread over Europe with frightful rapidity at the time of the Crusades: it ap-

¹ De Rerum Natura, vi, 1112.

² Good's Translation.

peared as an epidemic, and extended as far as the Feroe islands.¹ This caused the large number of leprosy houses. The disease was looked upon as identical with the Jewish leprosy, and regarded as contagious. Towards the seventeenth century it began to disappear from Europe, and now is of the greatest rarity.

A variety of diseases have been confounded under the general denomination of lepra. To Dr. Willan we are first indebted for attempts to clear away the confusion which attached to the subject. Elephantiasis is clearly a distinct affection, and totally dissimilar to lepra, whose nature is essentially squamous, as the origin of its term implies, from *λεπτις*, a scale. The lepra of the present day, and the disease described by the Greek physicians, is not infectious. It affects both sexes, various ages, and in different ranks of society, and does not appear to take its rise from any uncleanness. Its transmission, or predisposition to transmission, hereditarily, may have given rise to the idea of its being contagious, and, consequently, to the demand of buildings for the exclusive appropriation of the cases.

Climate does not appear to originate this disease, as it is found to have been as common in hot as in cold regions, and in both of the extremes to prevail the greatest; we must therefore look to the manners and habits of the people affected by it. Diet and poor living are, doubtless, attendants on this form of misery; and it is probable that the influence of climate modifies or regulates, in some degree, its peculiar characteristics.

The black leprosy (the *juzam*) of the Arabs is the elephantiasis. The tuberculous leprosy of the medical writers of the middle ages is the elephantiasis.

The elephantiasis of the moderns is the *das-fil* (elephant disease) of the Arabians. It is the Barbadoes, or the Cochin Leg of modern pathologists.

During the dark ages, the knowledge of Greek was almost entirely lost, and upon the revival of learning we were chiefly indebted to Arabic translations of the Greek writers for information of their labours, and these were received principally through the medium of Latin versions.

¹ It was also common in Norway and Iceland (see Van Troill's *Letters on Iceland*). It was known as leprosy in the Zetland Islands a little more than a century ago, and many died in miserable huts erected for their habitations.

In this way, lepra became substituted for elephantiasis, a disease essentially different, as being scarcely to be regarded of a squamous character. The introduction and free employment of linen, greater habits of cleanliness, and the other advantages and improvements, the result of more advanced civilization, have done much towards the extermination of the disease: in its most virulent forms it is now certainly unknown. Dr. Simpson considers that tubercular leprosy is now not to be found as a native endemic disease on any part of the continent of Europe. This is very remarkable, considering the former universality of it in almost every district of the continent. The disease in Scotland, though appearing later than in England (not being known there until the middle of the twelfth century), and remaining there after its almost total disappearance in the latter, has been shown to be one and the same disease, and in its nature to have the same relation to the tubercular leprosy of the Greeks. It was to be seen in the Shetland Islands long after it had disappeared from the southern parts of the British islands, and continued there until the middle of the last century. Dr. Simpson has traced the existence of the disease in Scotland to have been very considerable, particularly so when it is considered that, in the middle ages, this kingdom was one of the most remote and thinly populated principalities in Christendom. He has carefully examined the old Scottish records, and has been able to hand down to us notices of eleven houses in Berwickshire, Lauderdale, Ayrshire, Glasgow, Edinburgh, Aberdeen, Elgin, and Shetland. The leper houses of Scotland appear to have been supported rather by voluntary alms than by any regular endowment, as in those of England.

Although the poorer and lower classes of society, in the middle ages, were mostly the subjects of the disease, many of high rank also became its victims: it spared not even the royal races. Robert Bruce, in Scotland, is an indubitable example. Baldwin IV, king of Jerusalem, according to Fuller, was leprous. He says: "The king" (1174) was "enclined to the leprosie called elephantiasis, noysome to the patient, but not infectious to the company." The kingdom, he says, was as sick as the king, "he of a leprosie, that of an incurable consumption" (cap. 38). Bald-

win, however, conquered Saladin ; but upon the return of the latter to the Holy Land was unable to meet him. Fuller says : " As for king Baldwin, the leprosie had arrested him prisoner, and kept him at home. Long had this king's spirit endured this infirmitie, swallowing many a bitter pang with a smiling face, and going upright, with patient shoulders, under the weight of his disease. It made him put all his might to it, because, when he yielded to his sicknesse, he must leave off the managing of the state ; and he was loth to put off his royall robes before he went to bed, a crown being too good a companion for one to part with willingly. But at last he was made to stoop, and retired himself to a private life, appointing Baldwin his nephew his successor. He died in 1185, being only twenty-five years of age."¹

Evidence is rather in favour of than against the existence of the disease in our own Henry IV. Leland (*Collect.*, ii, 314) expressly says, " rex Henricus lepra percussus." Historians, however, differ upon the point, though John Hardyng, who was contemporary with the sovereign, gives countenance to it in his *Rhyming Chronicle*, chap. ccx : " The wordes that the kynge sayde at hys deathe, of hyghe complaynt", etc.,—

"Lorde, I thanke the with all my herte,
 With all my soule and my spirytes clere,
 This wormes mete, this caryon full² unquerte,
 That some tyme thought in worlde it had no pere,
 This face so foule, that leprous doth apere,
 That here afore I haue had such a pryde
 To purtraye ofte in many place full wyde."³

Several persons of high position in society certainly had the disease, and some of these established hospitals for lepers. Males rather than females seem to have been attacked with it, although it was not confined to one sex, as is shown by the establishment of St. James' hospital, and others, expressly for females, and these also of early years.

The institution of houses for lepers was evidently framed on the idea of infection, and the necessity which therefore existed of separating the diseased from the healthy. This

¹ Fuller's *Historie of the Holy Warre*, cap. 42, ed. 1640.

² Foule.

³ Chronicle of John Hardyng, Ellis's edit. Lond., 1812, p. 370.

appears to have been founded upon the authority of Scripture, for in Numbers (v, 2, 3,) we find that the Lord spake unto Moses, saying: "Command the children of Israel, that they put out of the camp every leper"; "Both male and female shall ye put out, without the camp shall ye put them; that they defile not their camps, in the midst whereof I dwell." (See also Levit. xiii, 46.) The leprous at Samaria were ordered to abide without the city. The Persians expelled the leprous from their cities the instant any appearance of the disease exhibited itself. The promoters of establishments for the reception of particular diseases have evidently gone upon the erroneous supposition that malignant and pestilential disorders must of necessity be contagious, and with very doubtful propriety have congregated persons labouring under them together, rather with the view of excluding their operation from society at large than aiming at the destruction of the principle upon which their existence depends.

It would be not a little interesting to trace and contemplate the condition of society in which regulations have been made for the suppression or counteraction of foreign contagions which have ever entered into the code of laws of several European nations; it would enable us the better to understand their reasonableness or their usefulness, and would probably display rather the influence of fanaticism and terror than the development of any sound principles of science directing their operation. The first lazarettos were established upon islands at some distance from Venice about 1485. The detention was for forty days, whence the word QUARANTINE is derived.

The number of leper houses in England was considerable. There was scarcely a county without an establishment of this kind, and in many there were several.¹ LONDON had in reality only two hospitals for lepers, but

¹ I have been able to trace one hundred and twenty-four of these establishments in thirty-five different counties. Of these, I had prepared a table, principally derived from the works of Tanner and Dugdale, when I met with Dr. Simpson's admirable paper, read before the Medico-Chirurgical Society of Edinburgh,—a paper containing much valuable information relating to leprosy and leper houses in Scotland and England. My additions to Dr. Simpson's collections are too insignificant to induce me to print my table, and I content myself therefore by referring my readers to the *Edinburgh Medical and Surgical Journal*, vols. 56 and 57, for the valuable information he has communicated upon this subject.

there were others in the neighbourhood. The two hospitals of St. James and St. Giles, it will be remarked, were both placed in what was then denominated the fields, and first require our notice.

The leper house or hospital of St. James in the Fields occupied the site of the present Palace of St. James:

“ Her poor to palaces Britannia brings ;
St. James' hospital may serve for kings.”

This hospital was founded by the citizens of London for fourteen leprous girls, “*quatuordecim leprosis puellis.*” The date of its foundation is unknown. Tanner¹ says, “ At a distance from the city, in the fields near Westminster, some well disposed citizens of London beyond the memory of man, and (as some think) long before the conquest, founded an hospital for the reception and maintenance of fourteen leprous women, to whom were afterwards added eight brethren to minister Divine service.” It was in operation in A.D. 1100, and visited at that time by Gislebert, abbot of St. Peter's, Westminster. The citizens endowed the hospital with land adjoining, and others to the amount of £56 per annum, upon which eight brethren were added to the establishment to celebrate the offices of religion. This produced more benefactions, and Edward I. granted a fair to be holden for seven days in aid of it. The fair was to commence on the eve of the Festival of their patron saint. The house was rebuilt in the time of Henry III. The abbot of Westminster claimed jurisdiction over it, but it was governed by a master. Henry VI granted the custody of it to Eton College, in which it continued until its dissolution in the 23rd of Henry VIII, at which time it was valued at £100 per annum, and given in exchange for Chattisham, etc., in Suffolk.

Stow² quotes a decree passed at a provincial synod held at Westminster by Herbert, archbishop of Canterbury in A.D. 1200, (2nd John) according to the Lateran Council. “ That when so many leprous people were assembled, that might be able to build a church, with a churchyard to themselves, and to have one especial priest of their own,

¹ Notitia Monastica, xii, Middx. No. 3.

² Survey of London and Westminster, edited by Strype, 2 vols., fol. London, 1755, vol. ii, p. 690.

they should be permitted to have the same without contradiction; so that they are not injurious to the old churches, by that which was granted to them by pity's sake." It was further decreed that they should not be compelled to give any tithes of their gardens, or increase of cattle. Stow also makes allusion to a writ in our law, *de leproso amovendo*, which was an ancient writ that lay to remove a leper, or leper, who thrust himself into the company of his neighbours, in any parish, either in the church, or at the public meetings, to their annoyance; and he also tells us that Edward III, in the twentieth year of his reign gave commandment to the mayor and sheriffs of London to make proclamation in every ward of the city and suburbs, "that all leprous persons inhabiting there, should avoid within fifteen days next; and that no man suffer any such leprous person to abide within his house, and to incur the king's further displeasure. And that they should cause the said lepers to be removed into some out-places of the fields, from the haunt or company of sound people."

Stow records that John Gardener, porter of the postern by the Tower, took oath before the mayor and recorder of London, on Monday, after the feast of St. Bartholomew, the 49th Edw. III, "That the gates and postern be well and faithfully kept in his office and baylywicke, and that he should not suffer any lepers or leper to enter the city, or to remain in the suburbs; and if any leper or lepers force themselves to enter by his gates, or postern, he is to bind them fast to horses, and send them to be examined by the superiors, etc." Stow suggests that this may account for the building of certain leper houses without the city; and he enumerates as of this description the Lock without Southwark in Kent street; another betwixt Mile End and Stratford Bow; another at Kingsland, betwixt Shoreditch and Stoke Newington; and another at Knightsbridge, west of Charing Cross. These must be considered as additional to those of St. James and St. Giles, already alluded to. In Rymer's *Fœdera*, (xi. 635,) we find perhaps the first instance of a regular medical certificate¹ on record. It is in relation to the examination of a suspected case of leprosy in one Joanna Nightyngale, of Brentwood in Essex. This occurred in the reign of Edward IV, (1468)

¹ *Medicorum Regis, super Morbo Lepræ, Certificatio.* Nov. 1, 1468.

and exemplifies the great caution observed at this period in regard to lepers, and their positive exclusion from others not so diseased. The woman in this case was declared by William Hatteclyff, Roger Marshall, and Dominicus de Serego, "Doctors of Arts and Medicine, and Physicians to the king, sworn to watch over the health of his majesty", not to be a leper.

The hospital of St. Giles' in the Fields was founded by Matilda, wife of Henry I, according to Mr. Parton in his account of St. Giles in the year 1101. Stow, however, gives 1117 as the date, and the Cottonian MS., Nero C. V. A.D. 1118. It was founded for the reception of forty lepers, also a chaplain, a clerk, and a messenger. It was afterwards increased, to admit a certain number of matrons or sisters, and several other officers, as its revenues increased. It was at first supported (with the exception of the endowment mentioned) by voluntary contributions, which were so freely given, that the hospital secured rents in St. Giles, at Isleworth, St. Clement Danes, and other London parishes, and of the rectory and church of Feltham in Middlesex.²

The endowment of Matilda amounted to £3, which was a rent charge on Queenhithe. The foundation was confirmed by Henry II, and £3 per annum was added from the exchequer to furnish the lepers with clothing, and 30s. per annum settled on possessions in Surrey for the purchase of tapers. Edward III, in A.D. 1354 annexed it as a cell to the master and brethren of Burton Lazar of Jerusalem in Leicestershire, for leprous persons. Upon the order of Edward III, that all persons afflicted with leprosy should quit the city of London, the mayor applied to the keeper of St. Giles's hospital to receive fourteen citizens who had the disorder. Richard II and Henry IV. both confirmed the charters of the hospital. Henry V confined its custody again to Burton Lazars, as did also Henry VI, and it thus remained until its dissolution, 36 Henry VIII (1539). Mr. Parton has given the history of the house, which was granted to lord Lisle, and by him converted into a residence for himself; it afterwards passed to John Wymonde Carew, esq. The hospital had a common seal, and an impression

¹ "Hæc autem regina beatissima, apud urbem Londoniarum domum ædificavit leprosororum, cum oratorio et ædificio competenti, quod usque hodie hospitale Matildis nuncupatur."—Paris, *Hist. Ang. Major*, ii, 67; ed. 1640.

² Dugdale, *Monast.*, vi, 635.

of it is in the Augmentation office, and described by Dugdale.¹ The register of charters of this hospital may be found in the Harleian collection of MSS. in the British Museum. The garden belonging to the hospital of St. Giles is presumed to have been situated between St. Giles High street, the Pound, and Hog lane, now Crown street; and Maitland thinks it stood near to the west end of the present church. Matilda, the founder of the hospital of St. Giles seems to have peculiarly devoted herself to the leprous, and to have treated them with marks of veneration. Matthew Paris relates a singular anecdote illustrative of her conduct in regard to the lepers. He tells us that in 1105 David of Scotland, brother to the queen Matilda, came to visit his sister in England, and that being invited one evening to her chamber, he found it filled with lepers; and the queen standing in the midst of them, having laid aside her cloak, and girded herself with a towel, was engaged in washing their feet, wiping them with the towel, and then embracing them with both her hands, kissed them with the utmost devotion. Her brother, surprised at this conduct, inquired of her, "What is this which you are doing, my lady? truly, if the king knew this, he would never kiss with his lips your mouth thus contaminated by the pollution of the lepers' feet. To which she smiling, replied; "Who knows not that the feet of an Eternal King are to be preferred to the lips of an earthly king? Behold, it was for this that I invited you, most dear brother, that you might learn by my example to perform similar actions. I beseech you, do that which you see me doing." David, however, was not disposed to adopt his sister's suggestion, he therefore declined; she persevered in her employment, and he with a smile withdrew.²

¹ Monast. vi, 635.

² "Eodem tempore (1105) David, frater reginæ Anglorum Matildis, venit in Angliam, ut sororem suam visitaret. Qui cùm nocte quadam in thalamum ejus ab ipsa vocatus venisset, domum invenit leprosis plenam; et regina in media stans, deposito pallio, linteo se utrisque manibus præcinxit, et aqua imposita, cœpit lavare pedes eorum, et extergere linteo, et utrisque manibus constrictos, cœpit devotissimè osculari. Cui frater: Quid est quod agis? ô domina mea! Certè si rex sciret ista, nunquam dignaretur os tuum leprosum pedum tabe pollutum, suis labiis osculari. Et illa subridens ait: "Pedes Regis æterni, quis nescit labiis regis morituri esse præferendo? Ecce, ego idcirco vocavi te fratre charissime, ut exemplo meo talia discas operari: fac rogo quod me facere intueris. Cui cum frater respondisset, se nullo modo talia facturum, illa cœptis insistente, David subsidens remeavit."—Paris, *Hist. Angl. Major.*, ii, 61: ed. 1640.

Before I proceed to speak of the leper houses of Kent, I will say a few words in regard to the regulations directed for the lepers, and the rigour of their seclusion, which varied considerably in different localities, and at different times. The rules of St. Julian's hospital near St. Alban's, and of St. Mary Magdalen of Exeter, made known to us by Matthew Paris, Dugdale, and others, offer to us evidence of the stringency with which the seclusion of the lepers was enforced, but in no case did they apply with such severity as in Scotland. In the Greenside hospital at Edinburgh they were not permitted to quit the house under penalty of death, and a gibbet was actually erected in front of the hospital to show that the punishment was not to be regarded as an idle threat. Such strict seclusion, however, did not operate in all cases, for in some places the leprous were permitted to wander about, and had permission to receive alms from the benevolent. They however were furnished in their peregrinations with rattles and clappers¹ to make a noise and give warning of their approach, and they also carried with them cups or small baskets, into which without fear of contact the alms could be placed. This practice is alluded to in the celebrated Scoto-Saxon metrical romance of sir Tristrem, of the thirteenth century, edited by sir Walter Scott, bart. Sir Tristrem, in his progress through Cornwall, disguises himself as a leper or mesel, and is thus described :

“Ganhardin gan fare,
 Into Bretaine oway;
 And Tristrem duelled thare,
 To wite what men wald say;
 Coppe and claper he bare,
 Til the fiftenday;
 As he a mesel² ware;
 Under walles he lay
 To lithe.”³

Dr. Simpson has furnished us with another illustration, by Henrysone, a schoolmaster at Dumferline, the author of

¹ Muratori (*Antiq. Ital. Med. Ævi*, tom. i, p. 908) in his sixteenth dissertation, among other matters relating to the leprous, writes: “Quod si miseri panem mendicare cogebantur, mos fuit non accedere ad sanos, sed strepitu cujusdam ligni suæ necessitatis conscios facere longo positus. Proinde auctor Mamotrecti commemorat *instrumentum ligneum cum duabus vel tribus tabellis, quas concutit leprosus quærendo panem.*”

² Leper.

³ Fytte iii, st. lxxx.

“The Testament of Cresseide”, a MS. belonging to the sixteenth century, written as a sequel to the Troilus and Cresseid of Chaucer, imprinted at Edinburgh 1593, and reprinted by the Bannatyne Club, Edinb. 1824. The fair paramour of Troilus is afflicted with the leprosy as a punishment for her inconstancy, and Saturn pronounces the sentence passed on her in the following terms, which accurately characterise the symptoms of the disease :

“Thy cristall ene minglit with blud I mak,
 Thy voice sa cleir, unpleasand, hoir, and hace,
 Thy lustie lyre (fair skin) ouirspread with spottis blak,
 And lumpis haw (livid) appeairand in thy face ;
 Quhair thow cummis ilk man sall flee the place ;
 Thus sall thow go begging fra hous to hous
 With cop and clapper like ane Lazarous.”

Conveyed by her father to the receptacle, she is thus described ;

“Whan in a mantel and a bevir hat,
 With coppe and clappir, wonder privily,
 He opened a secret gate, and out thereat
 Conveyed her, that no man should espie ;
 There to a village, half a mile therebie,
 Delivered her in at the spittell hous,
 And daily sent her part of his almous.”

A leper endeavours to console Cresseide for her misfortune, and invites her to

“Go, lerne to clappe thy clappir to and fro,
 And lerne aftir the lawe of leper’s lede.”

The cup is also alluded to in the following, when, begging, she meets with Troilus returned from a victorious skirmish with the Greeks :

“Seeing that companie come, with o steven,¹
 Thei gave a crie, and shoke cuppis, Gode spede
 Worthie lords ! for Goddis love in heaven,
 To us lepirs part of your almon dede !”

Sir Walter Scott says there are still in Italy a class of beggars who use the cup and clapper. The obligation of employing clappers by lepers at large was particularly enforced in Scotland ; it does not appear to have been so general in England.

¹ One hour, or time—at once.

It is not surprising that as lepers were subject to perpetual seclusion from society, they should be deprived of all rights under the civil law; they were, in short, by the laws of England looked upon as virtually dead—as legally and politically defunct, and devoid of all rights of citizenship. They were classed with idiots and lunatics, and could not succeed to property. Those under the ancient writ *de leproso amovendo* could not, according to lord Coke's Institutes, be a guardian in socage. In Lombardy the leper upon his seclusion was unable to will away or alienate his property, he was regarded as dead, *tanquam mortuus habetur*. The same was held in force in Normandy and other countries.

But not only was the leper deprived of his civil rights, he also sustained the rigour of the church. Dr. Simpson has referred to the writings of Ogée in the *Dict. Hist. et Geogr. de Bretagne*, and Pluquet, *Essai sur la Ville de Bayeux*, to show that the church also regarded the leper as defunct, and performed the solemn ceremonials of the burial of the dead over him, on the day on which he was separated from his fellow-creatures, and consigned to a leper house; that he was from that moment regarded as a man dead amongst the living, and legally buried, though still breathing and alive. The ritual of the French church retained till a late period the various forms and ceremonies to which the leper was subjected on this day of his living funeral. The authority I have quoted further details, that “a priest robed with surplice and stole went with the cross to the house of the doomed leper. The minister of the church began the necessary ceremonies by exhorting him to suffer with a patient and penitent spirit, the incurable plague with which God had stricken him. He then sprinkled the unfortunate leper with holy water, and afterwards conducted him to the church, the usual burial verses being sung during their march thither. In the church the ordinary habiliments of the leper were removed; he was clothed in a funeral pall, and while placed before the altar between two trestles, the *Libera* was sung, and the mass for the dead celebrated over him. After this service, he was again sprinkled with holy water, and led from the church to the house or hospital destined for his future abode. A pair of clappers, a barell, a stick, a cowl, and dress, etc.,

were given to him. Before leaving the leper, the priest solemnly interdicted him from appearing in public without his leper's garb; from entering inns, churches, mills, and bakehouses; from touching children, or giving them aught he had touched; from washing his hands or anything pertaining to him in the common fountains and streams; from touching in the markets the goods he wished to buy with anything except his stick; from eating or drinking with any others than lepers; and he specially forbade him from walking in narrow paths, or from answering those who spoke to him in the roads or streets, unless in a whisper, that they might not be annoyed with his pestilent breath, and with the infectious odour which exhaled from his body; and last of all, before taking his departure, and leaving the leper for ever to the seclusion of the leper house, the official of the church terminated the ceremony by throwing upon the body of the poor outcast a shovelful of earth, in imitation of the closure of the grave."³

But to direct your attention more particularly to the leper hospitals of the county of Kent. The leper house at ROCHESTER is now known as St. Catherine's Hospital, and owes its foundation in 1316 to one Simon Potyn, who represented the city of Rochester in seven successive parliaments, during the reigns of Edward I. and II. It was established to receive both male and female inmates suffering with leprosy, and they were ordained to live under the government of a prior, and "subject to the correction special of the vicary of St. Nicholas of Rochester, and the heyres of the founder." Among the orders established for its rule was one that no inmate should be "oute of the Spittel after the sonne goinge doune", unless it be for the "profite of the priour"; neither were they "to haunte the taverne, to go to ale; but when theie have talent or desire to drynke, theie shall bye theare drynke, and brynge it to the spittel; so that none of them be debator, baretor, dronkelew, nor rybawde of his tongue, nor of other misrule or evell governaunce." The present hospital was erected in 1717; it contains twelve apartments occupied by poor people who receive certain allowances arising from the proceeds from the original endowments and other donations bequeathed by benevolent persons, which, accord-

¹ Edinb. Med. and Surg. Journal, 57, 426.

ing to Tanner, subsequent to the dissolution, which the hospital escaped, had been augmented to the yearly value of £500.

The leper hospital at CHATHAM, situated on the south side of the High-street, was established by bishop Gundulph, and was built in the year 1078. It was consequently prior to the emigration of Englishmen for the Crusades. The buildings of the hospital, according to Tanner, stood partly in the parish of St. Margaret and partly in the parish of Chatham. Speed, who states it to have been erected in the time of William Rufus, and dedicated to St. Bartholomew, makes two distinct hospitals of it, which does not appear to be correct. Like to that of Rochester, the leper hospital of Chatham admitted both sexes. The means of this hospital were scanty, the endowments small, and, although aided by various donations, its income was scarcely sufficient to support the inmates, who therefore received assistance in the form of provisions from the priory of Rochester. It is worthy of remark, that the oblations made at the altars of St. James and St. Giles in the cathedral were appropriated to the lepers, and they were likewise permitted to receive alms from those who had the honour of dining at the archbishop's table on the day of his installation, and received as their perquisite on this occasion the cloth which covered the dining table. Although thus, as it were, dependant in a measure upon eleemosynary aid from the monks of St. Andrew, they nevertheless constituted a distinct corporate body, had a common seal, and executed various deeds in their corporate capacity. It is said that at the time of the dissolution their annual revenues did not amount to more than £13, yet they escaped suppression, and during the reign of Elizabeth several attempts were made to deprive them of their estates. From Strype's Annals (vol. ii, part II, p. 272). Oxford edit., 1824, we learn that bishop Young addressed a letter to the lord-chancellor Burleigh in the year 1579, in consequence of a suit commenced in the Court of Exchequer against the hospital for concealment. There was no just foundation for this suit, the value of the hospital's possessions having been certified in the Augmentation office, and the bishop has the merit of having succeeded in arresting the progress of an act of injustice intended towards this charity. Strype gives the following statement :—

“John Young, master of Pembroke hall in Cambridge, and bishop of Rochester, now worthily concerned in a matter of charity, solicited in behalf of Chatham hospital, within his diocese, against some *concealers*, as they were called, endeavouring to swallow up some revenues belonging to that house, upon the pretence of *concealment*. And the matter being brought into the exchequer, the good bishop betakes himself to the lord treasurer (the common patron of the bishops, and all others in distress), in a letter dated in October, importing, ‘That he was advised by some of his church of Rochester, that there was a suit in the exchequer attempted against the poor hospital of Chatham, in his diocese, to the utter spoil and undoing of certain poor lazars, and other poor aged and impotent persons, there resiant at this present; and not only of them, but of a great number of other such like, as might stand in need of the like relief in that place in time to come.’ He added: ‘That he could not, but in most humble wise, by these few lines, crave his honour’s good favour towards the said poor people and hospital; whereby that extremity which was meant towards them might be avoided, and the good relieve towards that poor, miserable people which were then there, and which might be hereafter (as it was at the beginning well meant), continued. The bishop had heard that the said poor hospital had been heretofore eftsoons assailed; but, as he tells that lord, notwithstanding, hitherto, by the bishops of this see, and the dean and chapter, who (as his honour should be made privy) had great evidence to show for the said hospital, it had been preserved. And that their assured trust was, that his good lordship, according to his accustomed goodness towards all such erections and foundations, would stand good lord, so far forth as justice would permit, to the same poor people and to them; so should they of the hospital, and themselves (of that said church), both think themselves bound to pray unto God continually for the continuance of his lordship’s good estate.’

“Dated from Bromlie, the 20th of October.

“Subscribing, ‘his honour’s most humbly to command,

“‘JOHN ROFFENS.’”

A renewal, however, of these proceedings took place in the reign of James I; and this monarch made a grant of the estates, which, by this time (arising chiefly from the progress of naval establishments), had much increased in value, to different persons, under the nomination of James viscount Doncaster. The *Registrum Roffense* records the contesting of this grant by the successive deans of Rochester, who laid claim to the patronage of the hospital; and by an arbitration under the order of the court of Chancery, in the reign of Charles I, it was settled that the right was

in the hospital, but that the principal claimant under the grant should receive a compensation in the sum of £50, and some other advantages, upon relinquishing all claims to the lands under dispute. The expenses attending this litigation were afterwards paid by various fines, by tenants on renewing their leases; and at the present time the dean of Rochester is the patron of the hospital, and receives the rents.

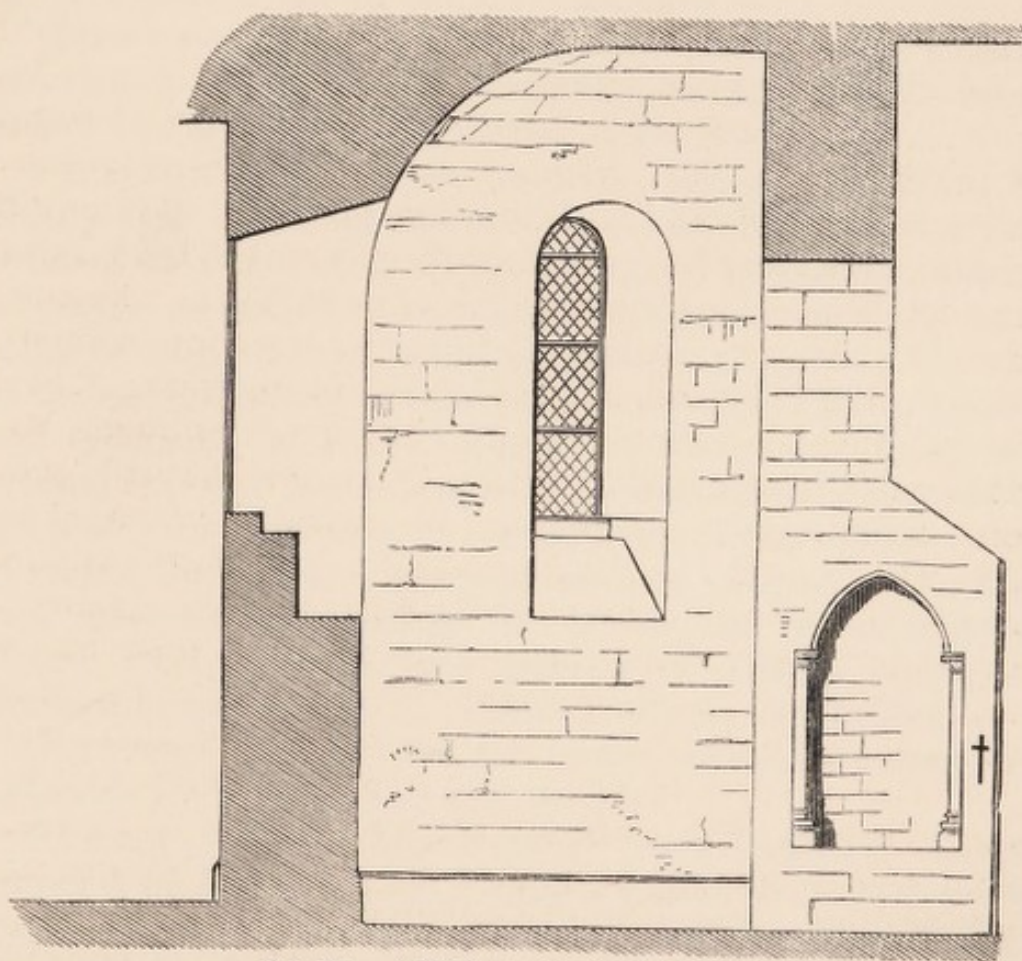
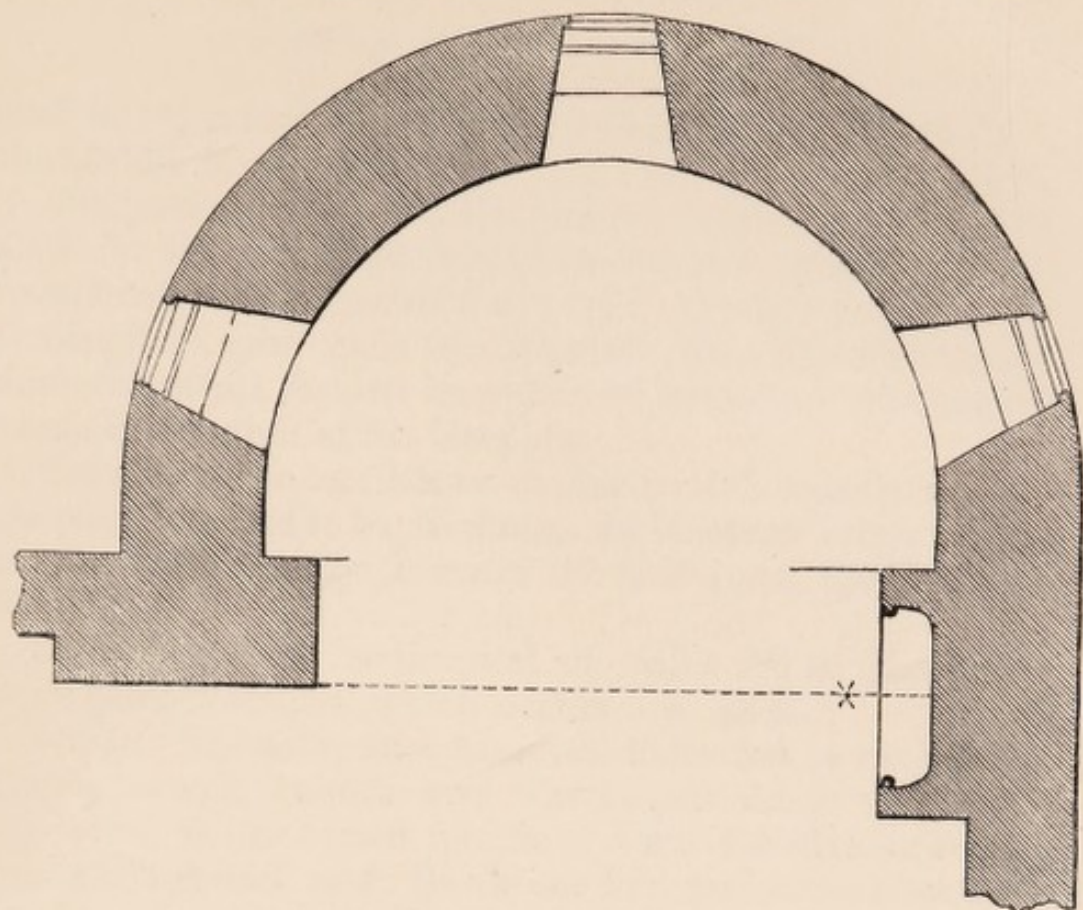
Of the original hospital nothing now remains; but four persons, who are styled brethren, two of whom are in orders, are supported by the revenues.¹ Hugh de Frottesclyve, a monk of Rochester in the reign of Henry I, built a chapel, and dedicated it to St. Bartholomew. The site of this now forms part of a chapel of ease, which, under the munificence of W. Walter, esq., one of the justices of Kent, was enlarged in 1743. The eastern part of this chapel, which is the more ancient of the structure, is deserving of notice, as the subjoined plan (see plate 3, fig. 1) will demonstrate. It forms a circular apse, lighted by three circular-headed windows, the centre light being the larger one. These are furnished with zig-zag mouldings beautifully worked, and are now as fresh as if done but a few days ago. The walls are of rough flint work. There is, on the south side a small sedilia, with two very early English columns with pointed arch and caps and bases. There was also a small stoup for holy water (fig. 2), which has been removed, and is now built in another part. The date of the Norman part of this building may perhaps justly be attributed to the latter part of the eleventh or beginning of the twelfth century.

Of the other leper houses in the county of Kent shorter notices may suffice. At CANTERBURY there were four leper hospitals, one dedicated to St. James, bordering upon the city, and built by queen Eleanor, wife to king Henry III, according to Lambard and Weever. Somner, however, questions the accuracy of this, as it was an hospital before Henry III reigned. It is mentioned by bishop Baldwin. Early in the reign of John it was under the protection of the prior and convent of Christ Church.

The second St. Nicholas, at HERBALDOWNE, was, according to Somner, also a lazar house; in discovering of which he makes some remarks upon the disease which he calls the

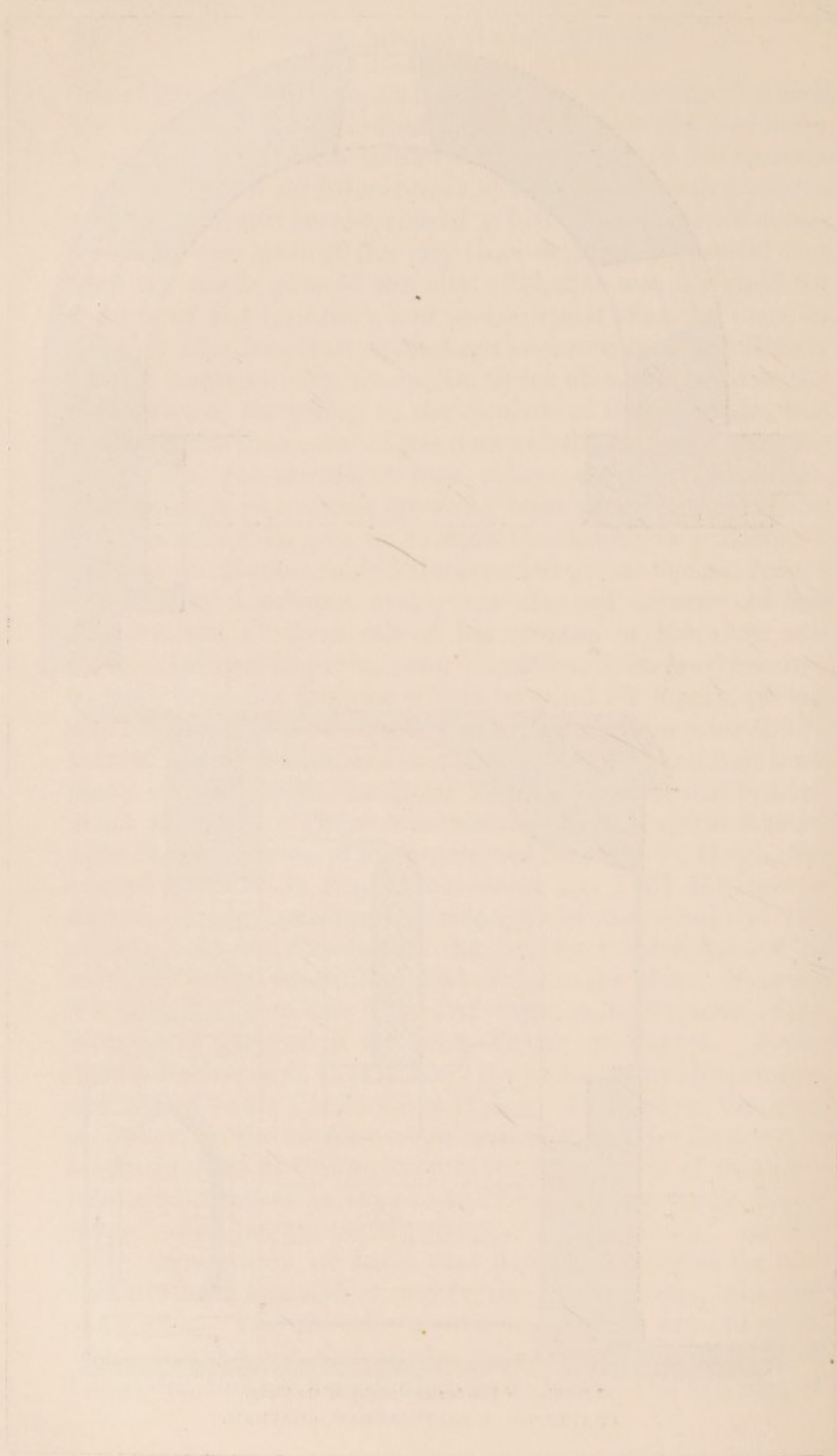
¹ Hasted's *Kent*, vol. ii, p. 76.

“elephantiasy or leprosy in this kingdom of old time,” which Mr. Camden thinks entered this island with the Normans. He calls it a ‘national malady’. Somner gives the foundation of it, following Edmerus, as having been “built by archbishop Lanfranc on the side of a hill at a further distance from the west gate of the city than St. John’s hospital was from the north gate of the city. That it was assigned for the use of the leprous; and so contrived that the men, as in other like hospitals, were kept separate from the society of the women. By his appointment also, whatsoever the sick wanted, according to the quality of their disease, was provided for them, out of his own substance; and the care hereof was committed to men, whose diligence, kindness, and patience in looking after the sick, no one could doubt of.” Somner then goes on to show that archbishop Richard, successor to Becket, relates the erection of this and St. John’s hospital by Lanfranc, and gives also an account of his endowments of them out of his manors of Reculver and Bocton, being £70 per annum. Lanfranc, thus clearly shown to have been the founder of this hospital for lepers, proves also that the disease existed in Western Europe prior to the time of the Crusades, as the departure of Englishmen took place only in 1096, Lanfranc having died in 1089, nine years previous. There was also another hospital named after St. Lawrence. The fourth was founded by Hugh, the second abbot of St. Augustine, about A.D. 1137, for leprous monks, or poor parents and relations of the monks of the abbey. At its dissolution the revenues were valued at £39:8:6 in the whole, and £31:7:10 in the clear. Edward VI alienated it to one Tipsel of London, and queen Mary afterwards granted it sir John Perrot or Parrot. Archbishop Parker says, that in 1562 it was leased by the prioress and sisters to sir Christopher Hales. It stood on the road to Dover, on the south-east suburb of the city. Somner, in his antiquities of Canterbury, gives an account of this hospital, dedicated as he says to the “broiled martyr St. Lawrence”, and he quotes a private “Leiger Book” of the place, from which we learn that it was established for sixteen brethren and sisters, and for one priest or chaplain, and one clerk. The founder gave nine acres of ground upon which it was built, and all the tithe corn of the lordship of Langport, and his benediction thus: “And the blessing of

* Sedilia. + The former situation of the Stoup.

CHAPEL OF ST. BARTHOLOMEW, CHATHAM.

God be upon all those, that for the love of God shall be charitable to the poor and sick in the said hospital." (p. 39, part 1.) At the suppression it was only valued at £13 : 7 : 10, yet large donations had been given by benevolent individuals, particularly by R. de Marci, the lord of Dodingdale, who gave the tithes of his whole manor, and this afterwards formed a subject of litigation between the hospital and that of St. Gregory.

BOUGHTON under Blean in Kent had a hospital, and chapel, dedicated to St. Nicholas. for lazars and poor people. It was founded by Thomas at Hurst, in the reign of Richard II.

DARTFORD had its hospital of Saint Mary Magdalen, for lepers, notice of which occurs A.D. 1330.

DOVER had a leprous hospital dedicated to St. Bartholomew, which Tanner says was begun about 1141, upon the solicitation of two monks. After the dissolution the site was granted to J. Bowle for life, and subsequently to sir Thomas Palmer in fee, by 6 Edward VI.

HYTHE also had a leprous hospital, mentioned by Tanner as existing before 1336. According to Dugdale, it is mentioned in the foundation charter of St. Andrew.

OSPRINGE had a leper hospital, founded in 1235, by Henry III. This was for a master and three regular brethren of the order of the Holy Cross, and two secular clerks, who were to pray for the soul of the founder, and the souls of his royal predecessors and successors; they were likewise to be hospitable to poor and needy passengers and pilgrims, and especially to relieve lepers, for whom a building was erected opposite to the hospital. In the reign of Edward IV, the house was forsaken, in consequence of the sudden death of one of the inmates, as supposed from plague. The hospital became escheated to the crown, and in the reign of Henry VIII, through the interest of Fisher, bishop of Rochester, granted to St. John's College, Cambridge.

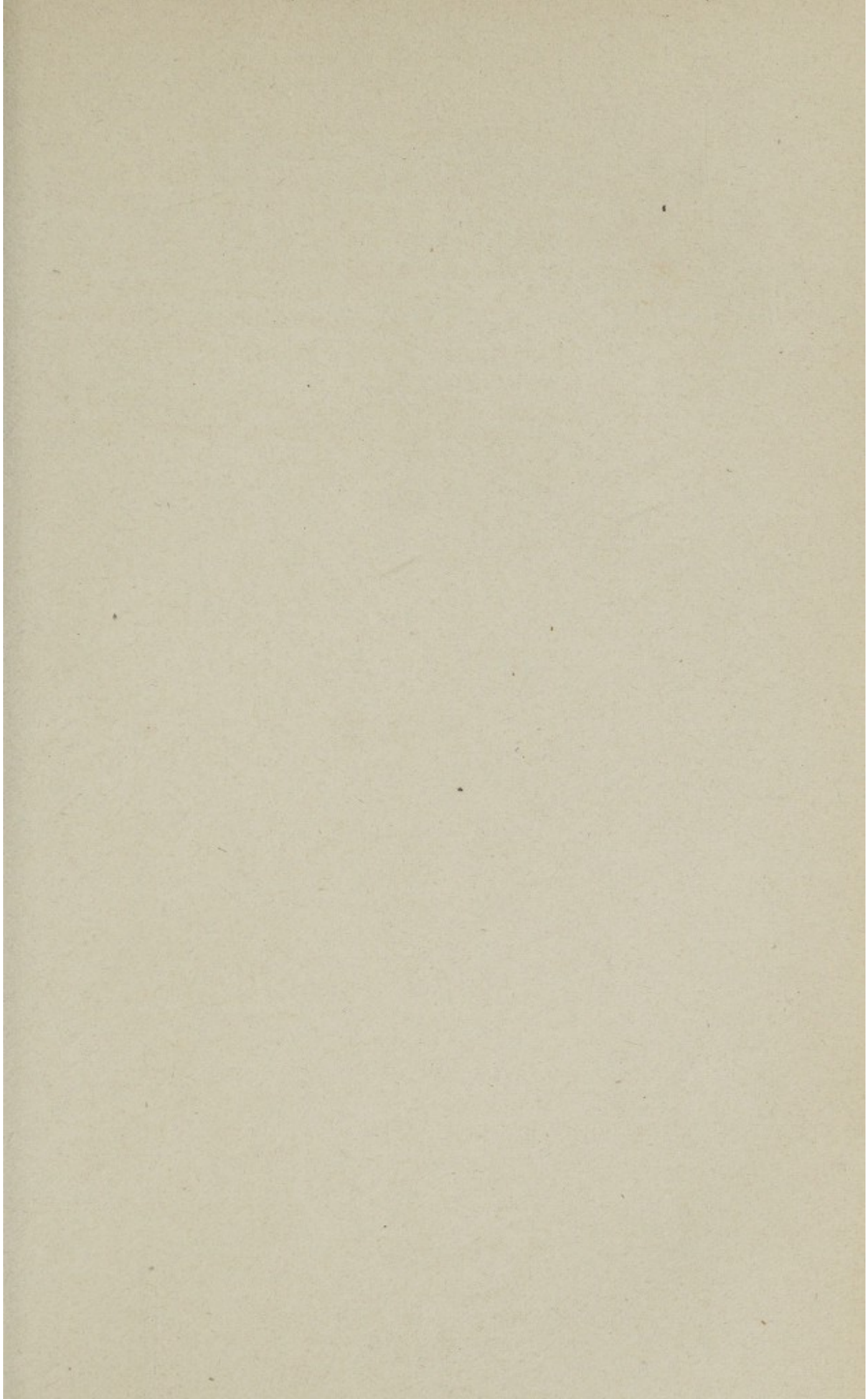
OTTEFORD had a house for lepers, mentioned upon the Liberate Roll, 13 Henry III, m. 11.

RUMNEY had another Kentish leper hospital. It was founded in the reign of Henry II, and dedicated to St. Stephen and St. Thomas à Becket, in the time of archbishop Baldwin, by Adam de Cherring. Its revenues were small, and being decayed and forsaken, in 1363 John Frauncys,

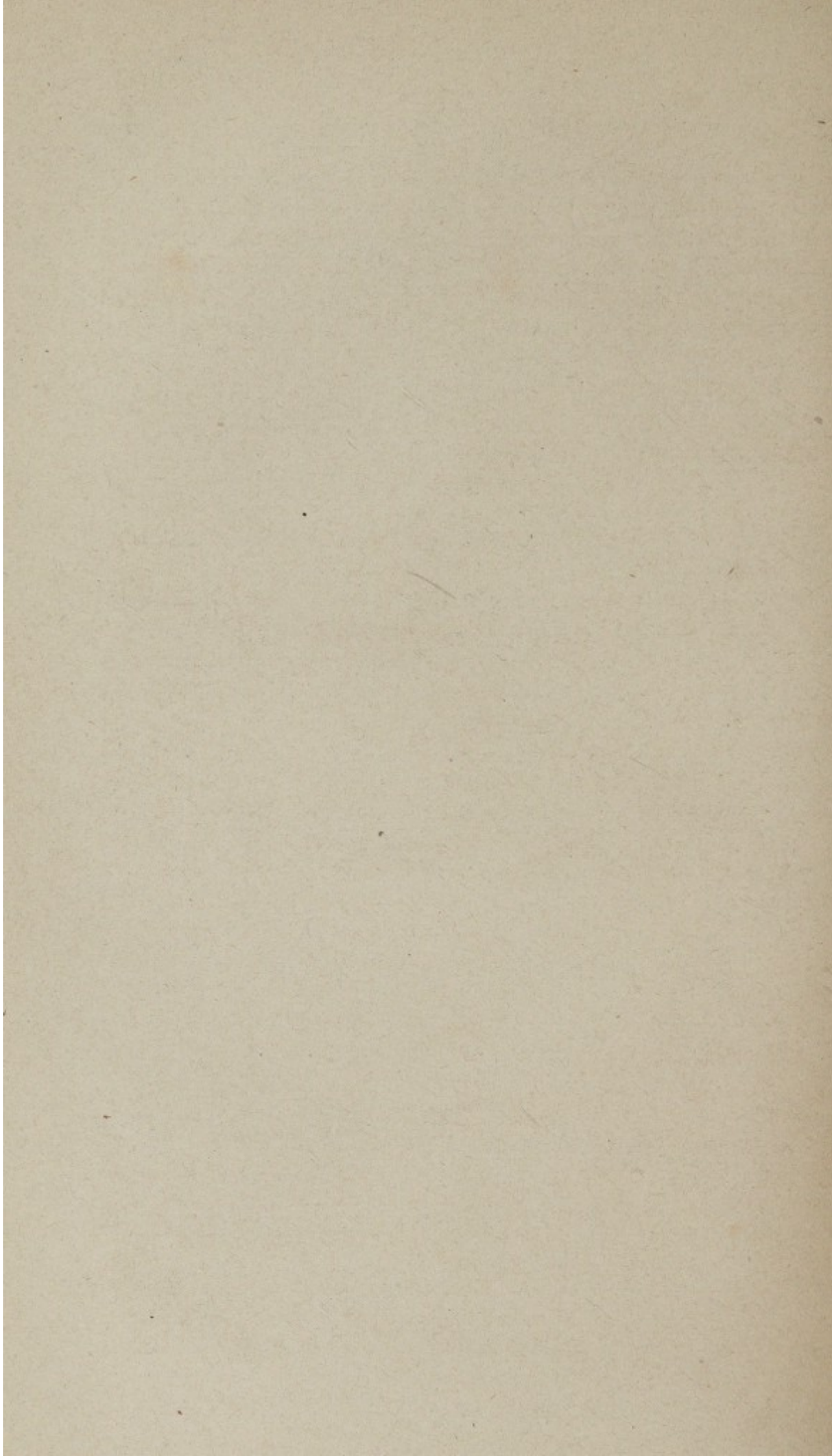
then patron, reestablished it with a master and a priest, almost in the nature of a chantry, and in 1481 it was annexed to St. Mary Magdalen College, Oxford.

TANNINGTON without Canterbury had a hospital dedicated to St. James in the reign of Henry II, for twenty-five leprous sisters. Its revenues at the dissolution, 26 Henry VIII, were £53 : 16 : 11. The site was granted, by 5 Edw. VI, to Robert Dartnell.

I shall, in another communication, give some particulars relative to the several leper hospitals and houses in the counties of England.

INQUIRY
CONCERNING THE
Death of Amy Robsart,

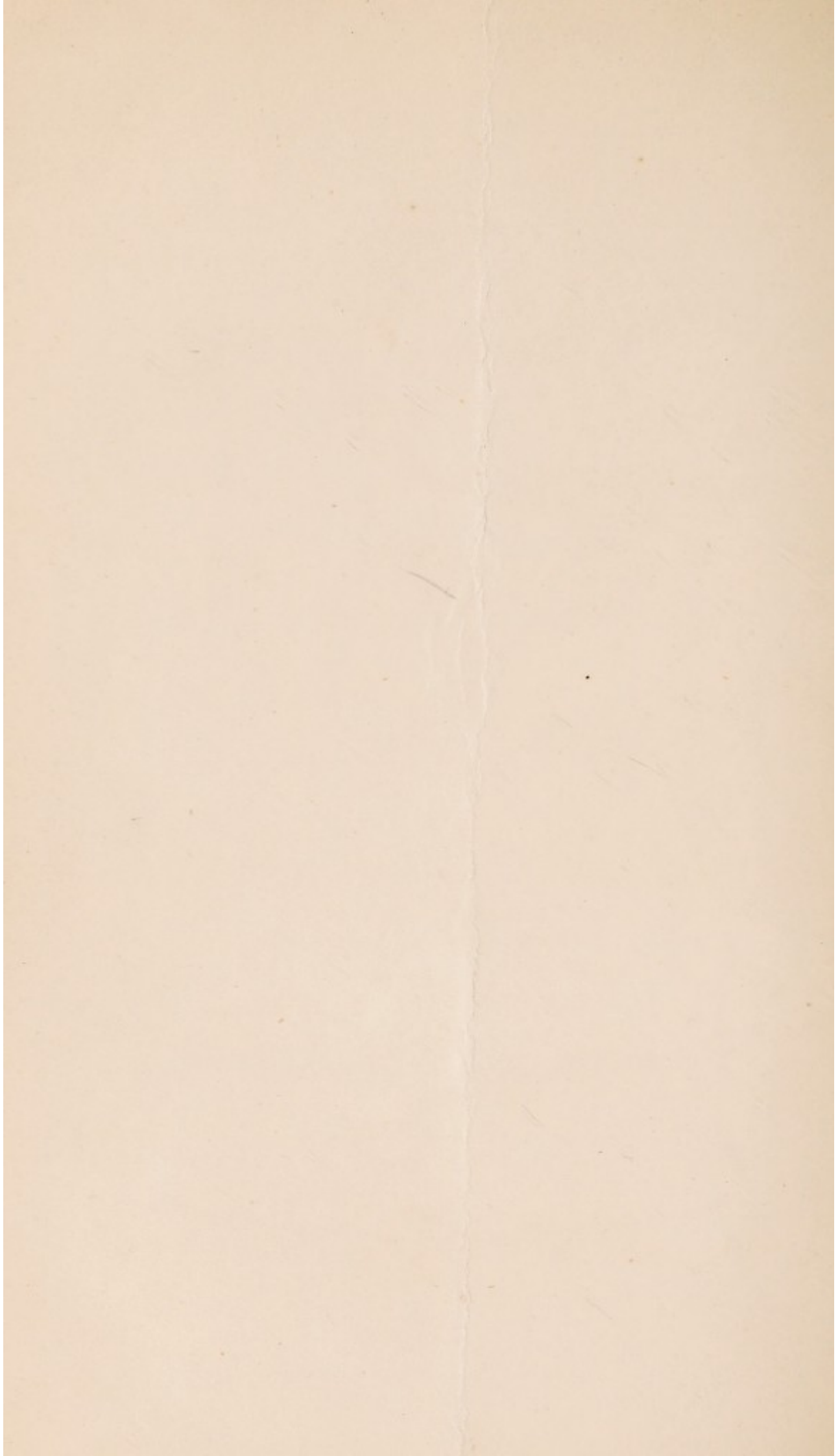
ETC. ETC. ETC.

BY

T. J. PETTIGREW, F.R.S., F.S.A.

2s.

AN INQUIRY
INTO THE PARTICULARS CONNECTED WITH THE
DEATH OF AMY ROBSART

(LADY DUDLEY),

AT CUMNOR PLACE, BERKS, SEPT. 8, 1560.

BEING A

REFUTATION OF THE CALUMNIES CHARGED AGAINST SIR ROBERT DUDLEY, K.G.,
ANTHONY FORSTER, AND OTHERS.

Read at the Congress of the British Archaeological Association,

HELD AT NEWBURY, 1859.

BY

THOMAS JOSEPH PETTIGREW, F.R.S., F.S.A.,

VICE-PRESIDENT AND TREASURER OF THE ASSOCIATION.

"We find but few historians, of all ages, who have been diligent enough in their search for truth: it is their common method to take on trust what they distribute to the public; by which means, a falsehood once received from a famed writer, becomes traditional to posterity."—DRYDEN.

LONDON:
J. RUSSELL SMITH, 36, SOHO SQUARE;
AND
WRIGHT & Co., 60, PALL MALL.

MDCCCLIX.

THE

THE

THE

THE

THE

T. RICHARDS, 37, GREAT QUEEN STREET.

TO

THE EARL OF CARNARVON,

PRESIDENT,

THE OFFICERS, COUNCIL, AND MEMBERS,

OF THE

BRITISH ARCHÆOLOGICAL ASSOCIATION,

THE FOLLOWING INQUIRY

IS INSCRIBED,

BY THEIR FAITHFUL AND ATTACHED COLLEAGUE,

THE AUTHOR.

MEMORANDUM

TO :

THE BOARD OF DIRECTORS

FROM :

THE MANAGER

SUBJECT :

RE :

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

THE BOARD OF DIRECTORS

AN INQUIRY,

ETC.

THE object of an archæological congress, in making inquiry into the history and antiquities of any special locality, entails upon the associates the important duty of detecting and correcting any errors that may have been long entertained; whether arising from misconception or mistranslation of ancient documents, or the too frequent belief in traditions which may have been handed down to us, and obtained currency from generation to generation. There are few counties in which instances of this description do not occur; and our members will recollect that, at the Norfolk Congress, I endeavoured to relieve the memory of sir John Fastolfe¹ from the imputation of cowardice, which had been almost indelibly affixed to it by our immortal bard in his play of *Henry VI*; and last year Mr. Henry Harrod completely dispelled the opinions entertained in regard to the supposed monument of the duke of Buckingham in Britford church, Wiltshire.²

I propose, on the present occasion, to occupy your attention for a short time, upon a subject connected with the county of Berks, in relation to the particulars of an event reported to have occurred at Cumnor Hall Place,—a building of which few remains are now to be seen. The circumstances to which I allude have obtained a very general notoriety, and been strongly impressed upon the memory of all, having been essentially promoted by the united exertions of the antiquary and the poet. Every production issuing from the pens of Elias Ashmole and Walter Scott must be deemed entitled to our best consideration; and any attempt to inva-

¹ *Journal of the British Archæological Association* for Sept. 1858, vol. xiv, pp. 230-237.

² *Journal of the Association* for June 1859, vol. xv, pp. 199-202.

validate what has been recorded on their authority, must be regarded worthy of the most intimate scrutiny.

It appears that, by the perusal of a ballad by Mickle, entitled "Cumnor Hall," inserted in Evans' *Collection of Ballads* (iv, 130), sir Walter Scott was incited to employ the materials traditionally established for the romance of *Kenilworth*, one of his many highly graphic and most distinguished productions. Turning from the perusal of Mickle's ballad, and moved by those interesting reminiscences of its character, when perused by him in his youthful days, when imagination held its sway supreme, sir Walter recurred to the authority upon which the narrative was presumed to rest. This will be found in Ashmole's *History and Antiquities of Berkshire* (i, 149), which it is necessary here to premise in detail.

"Robert Dudley, earl of Leicester, a very goodly personage, and singularly well featured, being a great favourite to queen Elizabeth, it was thought and commonly reported that, had he been a bachelor or widower, the queen would have made him her husband. To this end, to free himself of all obstacles, he commands, or perhaps with fair, flattering entreaties desires, his wife to repose herself here at his servant Anthony Forster's house, who then lived in the aforesaid manor house; and also prescribed to sir Richard Varney (a prompter to this design), at his coming thither, that he should first attempt to poison her, and if that did not take effect, then by any other way whatsoever to dispatch her. This, it seems, was proved by the report of Dr. Walter Bayly, some time fellow of New College, then living in Oxford, and professor of physic in that university; whom, because he would not consent to take away her life by poison, the earl endeavoured to displace him the court. This man, it seems, reported for most certain that there was a practice in Cumnor, among the conspirators, to have poisoned this poor, innocent lady a little before she was killed, which was attempted after this manner:—They, seeing the good lady sad and heavy (as one that well knew, by her other handling, that her death was not far off), began to persuade her that her present disease was abundance of melancholy and other humours, &c.; and therefore would needs counsel her to take some potion, which she absolutely refusing to do, as still suspecting the worst: whereupon they sent a messenger on a day (unawares to her) for Dr. Bayly, and entreated him to persuade her to take some little potion by his direction, and they would fetch the same at Oxford; meaning to have added something of their own for her comfort, as the doctor, upon just cause and consideration, did suspect, seeing their great importunity, and the small need the lady had of physic, and therefore he peremptorily denied their request; misdoubting, as he afterwards reported, lest, if they had poisoned her

under the name of his potion, he might after have been hanged for a colour of their sin; and the doctor remained still well assured, that this way taking no effect, she would not long escape their violence, which afterwards happened thus. For sir Richard Varney above said (the chief projector in this design) who, by the earl's order, remained that day of her death alone with her, with one man only and Forster, who had that day forcibly sent away all her servants from her to Abington market, about three miles distant from this place; they, I say (whether first stifling her, or else strangling her) afterwards flung her down a pair of stairs, and broke her neck, using much violence upon her. But, however, though it was vulgarly reported that she by chance fell down stairs (but still without hurting her hood that was upon her head), yet the inhabitants will tell you there, that she was conveyed from her usual chamber where she lay, to another, where the bed's head of the chamber stood close to a privy postern door, where they in the night came and stifled her in her bed, bruised her head very much, broke her neck, and at length flung her down stairs; thereby believing the world would have thought it a mischance, and so have blinded their villainy. But behold the mercy and justice of God in avenging and discovering this lady's murder; for one of the persons that was a coadjutor in this murder was afterwards taken for a felony in the marches of Wales, and offering to publish the manner of the aforesaid murder, was privately made away in the prison by the earl's appointment; and sir Richard Varney, the other, dying about the same time in London, cried miserably, and blasphemed God, and said to a person of note, who hath related the same to others since, not long before his death, that all the devils in hell did tear him in pieces. Forster, likewise, after this fact, being a man formerly addicted to hospitality, company, mirth, and music, was afterwards observed to forsake all this, and with much melancholy and pensiveness (some say with madness), pined and drooped away. The wife also of Bald Butler, kinsman to the earl, gave out the whole fact a little before her death. Neither are these following passages to be forgotten, that as soon as ever she was murdered, they made great haste to bury her, before the coroner had given in his inquest (which the earl himself condemned as not done advisedly), which her father, or sir John Robertsett (as I suppose) hearing of, came with all speed hither, caused her corpse to be taken up, the coroner to sit upon her, and further inquiry to be made concerning this business to the full; but it was generally thought that the earl stopped his mouth, and made up the business betwixt them; and the good earl, to make plain to the world the great love he bore to her while alive, and what a grief the loss of so virtuous a lady was to his tender heart, caused (though the thing, by these and other means was beaten into the heads of the principal men of the University of Oxford) her body to be re-buried in St. Mary Church

in Oxford, with great pomp and solemnity.¹ It is remarkable, when Dr. Babington, the earl's chaplain, did preach the funeral sermon, he tript once or twice in his speech, by recommending to their memories, that virtuous lady so pitifully *murdered*, instead of saying pitifully slain."

Thus far Ashmole, the only authority given by sir Walter Scott, an authority which to the present day has been admitted and received,² and even as late as the month of July last accepted by, and upheld in, the *Quarterly Review*, in which, the writer of an article expressly on Berkshire, says, "the story of the murder of the poor young countess, as told in *Kenilworth*, is for the most part faithful, though sir W. Scott has needlessly, we think, altered the character of Forster." The reviewer repeats the statement of the countess's father having caused the body of his daughter to be taken up, the burial in St. Mary's, and the trippings of the chaplain in the funeral sermon; "trippings (he adds), let us hope, not thrown away upon the good earl sitting below in widower's weeds."

A more circumstantial history of iniquity than that given by Ashmole could not be more positively or distinctly detailed. In it we have, in the first place, Dudley's personal accomplishments set forth to establish grounds for the queen's favour and her attachment to him; then the opinion

¹ In a letter dated October 6, 1560, from W. Honyng, addressed to the earl of Sussex, then lieutenant of Ireland, preserved in the British Museum (Cott. MSS., Vesp. F., xii, f. 151), the following notice occurs: This sayd beror seeth the corte (Hampton Court) stuffed with morners, yea many of the better sorte in degree, for the l. Robertes wief, who was uppon the mischaunceng deathe buried in the hed-churche of the university of Oxford, the cost of the funeralles esteemed at better than ij m^l marks." The diary of Henry Machin, a citizen and merchant taylor of London from 1550 to 1563, published by the Camden Society under the editorship of Mr. John Gough Nichols, gives also some account of the funeral: "The — day of August" (this must be in error for September) "was bered my lade Dudley, the wyff of my lord Robart Dudley, the master of the queen horse, with a grett baner of armes, & a vj baners rolles of armes, & a viii dosen penselles, & viii dosen skochyons, & iiij grett skochyons of armes, & iiij heroldes, master Garter, master Clarenshux, master Lanckostur, & ..... with ij haroldes, master Clarenshux & Ruge-Crosse, & a standard & a pennon of armes, a cot armur, helmet, & crest, & mantylles, & sword, & a viii dosen of skochyons of armes & vj of bokeram, & [many] mornars in blake, & ther was grett [dinner and] dole of mones [money], as many as cam." (P. 243). Among the Dugdale MSS. (T. 2, fol. 77), at the Ashmolean Museum, Oxford, is a specific detail of the funeral of the ladye Amye Robsert, wife of the lord Robert Dudley, knight of the garter, anno 1560; which conclusively disposes of the statement of the previous burial and exhumation of her body.

² Lodge (*Illustr. of British History*, i, 308) refers to Ashmole's account for the particular narrative of the murder of Anne, daughter and heir of sir John Robsart, and the suspicions that fell on her husband.

generally entertained, that were there no impediment in the way the queen might be willing to gratify his ambition, and even to unite with him in marriage; the obstacle which exists is stated to be his wife, and a seclusion and removal of her is therefore deemed indispensably necessary, which is arranged to be attained in the house of one of his servants. The design entertained is to effect her death by poison; but should that not be able to be carried out, then any other mode of destruction is to be resorted to. A servant, styled "a prompter to this design," and "the chief projector in this design," is introduced to aid in the horrible iniquity. Attempts are made to cause her destruction through the medium of a medical practitioner. A man of eminence is resorted to; but his suspicions are aroused and he declines to be concerned in the case. An animosity for, and an opposition to, the court interests of this physician by the earl is avowed as the consequence of his failing to promote the object entertained, by participating in such a transaction. Then follows a specific detail of the mode employed for her destruction; the forcible abstraction of all the servants about her, or attached to her; the arrangements devised and adopted; the proceedings at the murder; the condition in which she was found after the horrid event; the means taken to give to it the appearance of accident; the severe and fatal injuries inflicted upon her person whilst her habiliments were little disordered; thus conveying an impression that her death had been effected previously to her being thrown down stairs. The object thus completed, the compunctious visitings of those concerned in it ensue; a convicted felon threatens to make known the particulars of the tragedy; another murder follows—he is quickly, by the earl's authority, despatched, to prevent the disclosure of the deed or giving publicity to the act. Contrition is also expressed on the death-bed of him who was held to be chief prompter to and projector in the design—his horrors at the prospect of death. Then follow an expressed knowledge of, and belief in, the dreadful tale by an old woman called a kinswoman of the earl, when also at the point of death; to which succeeds a picture of the altered condition of the servant in whose house she had been placed—the conversion of his former hilarious and gay state to that of misery and melancholy, not to say madness,

at having been an actor in so sad a tragedy. To give still further colour to the picture, it is narrated that indecent haste had been shown to inter the body and stifle inquiry; but that an inquest is compelled to be held through the interposition of her father; the body is exhumed, and the anger and revenge of her parent are assuaged or put aside by some inferred benefit bestowed on him by his son-in-law. Then follows a detail of the affectation of sorrow on the part of her husband; her splendid funeral and the chaplain's sermon on the occasion, in which he is made involuntarily to describe the death of the lady as having been one of pitiful murder rather than accident. All these statements, taken in combination, present to us the portraiture of one of the most cruel, elaborated, and wicked deeds ever contemplated or consummated by man upon record. It is very remarkable that Ashmole renders no authority for his statement; he refers neither to any individual nor to any publication. Camden, who lived a century earlier than Ashmole, hints at the attachment entertained for Dudley by the queen, and alludes simply to the death of his wife as occasioned by a fall—"cujus uxor Roberti heres jam pridem præcipitio perierat."¹ Kippis assigns the particulars to have been obtained from Aubrey, but his reference applies to Ashmole's *History and Antiquity of Berks.*² Aubrey has frequently been named in error for Ashmole, yet it is not improbable that Ashmole may have derived much of his information from Aubrey's MSS. The particulars recited by Ashmole are, however, to be found in a well known work with which both Aubrey and Ashmole must have been acquainted. In this book, entitled *Leycester's Commonwealth*, the charge of the murder of Amy Robsart, together with a variety of others of a not less heinous character, against the earl of Leicester, are put forth. Indeed, I do not hesitate to avow that Ashmole must have derived his material entirely from that book without acknowledging the source whence it was obtained, and the extracts which I herewith submit from that envenomed publication cannot fail to carry conviction on that head to any one who will take the trouble to compare them with the narrative as given by Ashmole.

¹ Annales, p. 102.

² In the "Life of Robert Dudley" in the *Biographia Britannica*.

[Extracts from "LEYCESTER'S COMMON-WEALTH": conceived, spoken and published with most earnest Protestation of all Dutifull good will and affection towards this Reader, for whose good onely it is made common to many. Job the 20, verse the 27: "The heavens shall reveale his iniquity, and the earth shall rise up against him." Printed 1641. 4to and 8vo.]

"His lordship hath a speciall fortune, that when he desireth any woman's favour, then what person soever standeth in his way, hath the luck to die quickly for the finishing of his desire. As for example: when his lordship was in full hope to marry her majesty, and his owne wife stood in his light, as hee supposed, hee did but send her aside, to the house of his servant, Forster of Cumnor, by Oxford, where shortly after shee had the chance to fall from a paire of staires, and so to breake her neck, but yet without hurting of her hood, that stood upon her head. But sir Richard Varney, who, by commandment, remained with her that day alone, with one man onely, and had sent away perforce all her servants from her, to a market two miles off, hee (I say), with his man can tell how shee died, which man being taken afterward for a felony in the Marches of Wales, and offering to publish the manner of the said murder, was made away privilly in the prison. And sir Richard himselve dying about the same time in London, cried pitiously, and blasphemed God, and said to a gentleman of worship of mine acquaintance, not long before his death: that all the divells in hell did teare him in peeces. The wife also of Bald Buttler, kinsman to my lord, gave out the whole fact a little before her death. But to return unto my purpose, this was my lords good fortune to have his wife die, at that time when it was like to turne most to his profit." (P. 23.)

"True it is (said the lawyer¹), for hee doth not poison his wives, whereof I somewhat marvaile, especially his first wife, I muse why hee chose rather to make her away by open violence, than by some *Italian* confortive.

"Hereof (said the gentleman) may bee divers reasons alleadged. First, that he was not at that time so skillfull in those Italian wares, nor had about him so fit physitions and surgions for the purpose: nor yet in truth doe I thinke that his mind was soe settled then in mischief, as it hath beane sithence. For you know, that men are not desperate the first day, but doe enter into wickednesse by degrees, and with some doubt or staggering of conscience at the beginning. And so hee at that time might bee desirous to have his wife made away, for that shee letted him in his designements, but yet not so stony hearted as to appoint out

¹ The work is printed in the form of a dialogue between a gentleman and a lawyer on the "Defence of the Public Justice done of late in England upon divers Priests and other Papists for Treason."

the particular manner of her death, but rather to leave that to the discretion of the murderer. Secondly, it is not also unlikely that hee prescribed unto *sir Richard Varney* at his going thither, that hee should first attempt to kill her by poison, and if that tooke not place, then by any other way to dispatch her, howsoever. This I prove by the report of old Doctor *Bayly* who then lived in *Oxford* (an other manner of man then he who now liveth about my lord of the same name) and was professor of the physick lecture in the same university. This learned grave man reported for most certaine, that there was a practize in *Cumner* among the conspirators, to have poisoned the poore lady a little before shee was killed, which was attempted in this order. They seeing the good lady sad and heavy (as one that well knew by her other handling that her death was not farre of) began to perswade her, that her disease was abundance of melancholly and other humours, and therefore would needs counsaile her to take some potion, which shee absolutely refusing to doe, as suspecting still the worst: they sent one day (unawares to her) for Doctor *Bayly*, and desired him to perswade her to take some little potion at his hands, and they would send to fetch the same at *Oxford* upon his prescription, meaning to have added also somewhat of their owne for her comfort, as the doctor upon just causes suspected, seeing their great importunity, and the small need which the good lady had of physick, and therefore hee flatly denied their request, misdoubting (as he after reported) least if they had poisoned her under the name of his potion, hee mighte after have beene hanged for a cover of their sinne. Marry the said doctor remained well assured that this way taking no place, shee should not long escape violence as after ensued. And the thing was so beaten into the heads of the principall men of the university of *Oxford*, by these and other meanes: as for that shee was found murdered (as all men said) by the crowner's inquest, and for that shee being hastely and obscurely buried at *Cumner* (which was condemned above as not advisedly done) my good lord, to make plaine to the world the great love hee bore to her in her life, and what a grieffe the losse of so vertuous a lady was to his tender heart, would needs have her taken up againe and reburied with great pomp and solemnity. That Doctor *Babington* my lords chaplaine, making the publique funerall sermon at her second buriall, tript once or twice in his speech, by recommending to there memories that vertuous lady so pitifully murdered, instead of so pitifully slaine."

"A third cause of this manner of the ladies death, may bee the disposition of my lord's nature: which is bold and violent when it feareth no resistance (as all cowardly natures are by kind) and where any difficulty or danger appeareth, there, more ready to attempt all by art, subtilty, treason and treachery. And so for that hee doubted no great resistance in the poore lady to withstand the hands of them which should

offer to breake her neck : hee durst the bolder attempt the same openly." (Pp. 34-37.)

It is not surprising that one so violent in his animosity to Dudley, so virulent in his abuse, and so acrimonious in his charges as the author of this work, should revive the current reports of the day as genuine truths, embellish them after his own manner, or even create them to answer his own purpose. The bitter invectives and unbounded accusations of poisonings, thefts, and other villanies, in which he indulges against the earl, are, however, not admitted to be of authority, and with us, at this day, ought simply to operate as warnings to guard against receiving as recognised truths charges which cannot be substantiated by evidence. What authority can possibly be attached to a writer who indulges in a paragraph envenomed like the following?—

“ You have heard before somewhat said and proved, but yet nothing to that which is thought to have beene in secret committed upon divers occasions at divers times, in sundry persons, of different calling in both sexes, by most variable meanes, of killing, poisoning, charming, inchanting, conjuring and the like: according to the diversity of men, places, opportunities and instruments for the same. By all which meanes, I thinke, hee hath more blood lying upon his head at this day, crying vengeance against him at God’s hands and her Majesty, then ever had private man in our countrey before, were hee never so wicked.” (P. 173.)

The history of this book is deserving of further investigation. As far as I am able to ascertain, it first appeared under the title of “The cobby of a L’re written by a M^r of Artes in Cambridge to his frende in London concerning some talke past of late between wortheie and grave men aboute the present state and some proceedings of the earle of Leicester and his frends in Englande, conceived, spoken and published with most earnest protestacion of all dutifull goodwill and affeccion towards her most excellent Majestie and the Realme for whose good onelie it is made common to many.” This is also the title prefixed to a MS. formerly belonging to the hon. Thos. Grenville, and now in his library at the British Museum. The MS. came from the collection of the rev. Mr. Watson, author of the *History of Halifax*, who has written at the end—“It has been pretended that Wm. Cecil lord Burleigh furnished Parsons with hints for composing this celebrated libel. This assertion was never

proved,—it ought to be, before it deserves any credit. Leicester was a bad man; but would that justify Cecil in employing one of his mistress's bitterest enemies to write against one of her ministers?¹

The first printed edition is of the greatest scarcity, and Mr. Grenville writes—"I never heard of more than one copy having been seen in print of this first edition, so carefully was it suppressed." It is a 12mo., well printed, and of the date of 1584. It has neither place of publication nor name of printer.² It is the same work so well known in the next century as *Leycester's Common Wealth*. In the Grenville library is also a well printed 8vo. edition, in French, of the date of 1585, to which no name of place or printer is attached. It is a curious volume, and bears the following title:—

"Discours de la Vie Abominable, ruses, trahisons, meurtres, impostures, empoisonnements, pailliardises, atheismes, et autres tres iniques conversations, desquelles a usé et use journellement le my lord de Lecestre, Machiaveliste, contre l'honneur de Dieu, la Majesté de la Royne d'Angleterre sa Princesse, et toute la Republique Chrestienne. 1585." (s. l.)

At the head of an Address to the Reader is a large wood-cut, representing various figures. First there is a bear (Leicester's cognizance) tied to a stake worried by dogs, and a bird at the top of the stake about to peck at the animal. An ape on horseback with a whip is flourishing it over the bear's back—bees are scattered about—a man wheeling a barrow by the side of the bear, and on the ground the word VENGEANCE. From the clouds issues

¹ There are two manuscript copies of this work among the Harleian MSS. (See catalogue, Nos. 405 and 557.) In the former it is stated to have been written by father Robert Parsons, the Jesuit. There are also two manuscripts of the work in the Bodleian. (C. W. Rawl. Misc., 9, 10.)

² There is a copy in the Bodleian Library. Most of the books were said to have been sent into England bound, with the outside of the leaves coloured green, and they were in consequence familiarly called "Father Parsons' Green Coat." Upon the authority of Dr. Farmer's sale catalogue, Dr. Bliss has given 1583 as the date of the first edition. It is probably an error. I find it sold for £1 : 11 : 6. The name of the purchaser has not descended to us. Chalmers (*Biog. Dict.*, Art. "Parsons") places the copy of the first edition (probably upon the authority of Farmer's catalogue) at 1583, and calls it "Father Parsons' Green Coat." Sharon Turner (*Hist. of Engl.*, iv, 411) quotes from Murdoch's *Papers* (p. 437), that, on 14 January 1585, C. Paget wrote to Mary that Leicester supposed her to be privy to the setting forth this book against him, and that he would persecute her to the uttermost.

forth an arm carrying a scourge. The Address to the Reader is in verse, abusive of Leicester, and consisting of twelve stanzas. Another poetical address, "A La Royne d'Angleterre," of four stanzas. Then another address to the reader, of the most violent abuse and defamation of the earl, who is described as exceeding in wickedness and iniquity all the worst characters in history. He is stated to surpass Nero, Heliogabalus, Sardanapalus, Midas, and Julian the Apostate. He is depicted as despising God, and at the same time accused of being an atheist. The devil is charged with having made so complete a monster. To sum up all his bad qualities, he is called the lieutenant and sovereign protector of the Puritans. There are other three verses, addressed to the reader, and the book then follows, which is a close translation of the English edition of 1584.

To some of the copies of *Leycester's Commonwealth* a poem has been added, called "Leicester's Ghost." There are two editions in 1641, one in 4to., the other in 12mo. To the title page of the latter is affixed the name of "Robert Parsons, Jesuite," as the author. The poem is a versification of the events described in the *Commonwealth*, and put forth as an attempt to appear in justification of them. There is little merit in the performance, and it is sufficient, as examples, to cite the two following passages:—

"My wife first fell downe from a paire of staires
 And broke her neck and so at Cumnor died,
 Whilst her true servants led with small affaires
 Unto a faire at Abbington did ride
 This dismal hap unto my wife betide:
 Whether yee call it charm or destinie
 Too true it is shee did untimely die.

O had I now a showre of teares to shed
 Lockt in the empty circles of mine eyes,
 Or could I shed in mourning for the dead
 That lost a spouse so young, so faire, so wise,
 So faire a corps, so foul a corse now lies;
 My hope to have married with a famous Queene
 Drove pittie back and kept my teares unseene."

We have the authority of Dr. Bliss for stating that the jesuit Parsons was no poet, and that his name attached to the piece has no foundation.

Dr. Bliss has a curious note in relation to Leicester and the countess Lettice, which he found as part of a supplement attached to a MS. copy of the *Ghost*. He says:—

“Chance threw in my way a MS. copy of the *Ghost*, which contained a *Supplement* of a very curious and interesting nature. This MS. was delivered to a person in Oxford, with orders to transcribe it; and from the marks on the volume I conjecture it came from some college library. The transcriber could not read it, and brought it to me for assistance in decyphering the abbreviations. I immediately knew it to be a MS. copy of *Leicester's Ghost*, and lent the writer my own printed copy on condition of being allowed to transcribe the *Supplement*. The person who paid for his transcript has probably been deceived by the substitution of a text already printed (for I do not accuse the transcriber of a collation of the text, although I recommended it to him), whilst I obtained the following contemporary statement. ‘The author hath omitted the end of the earle, the which may thus and truely bee supplied. The countess Lettice fell in love with Christopher Blunte, gent. of the earle’s house, and they had many secret meetings, and much wanton familiarity, the which being discovered by the earle, to prevent the pursute thereof, when generall of the Lowe Countreyes, he took Blunte with him and their purposed to have him made away, and for this plot there was a ruffan of Burgondy suborned, whoe watching him in one night goeing to his lodging at the Hage, followed him, and strucked at his head with a halbert, or batleaxe, intending to cleave his head. But the axe glaunced and withall pared of a greate peace of Blunte’s skull; which wound was very dangerous and longe in healeing, but hee recovered and after marryed the countess, who tooke this soe ill, as that shee, with Blunt, deliberated and resolved to dispatch the earle; the earle not patient of this greate wronge of his wife, purposed to carry her to Kenelworth and to leave her their untill her death by naturall or by violent meanes, but rather by the last. The countesse also having suspition or some secrett intelligence of this trechery against her, provided artificiall meanes to prevent the earle, which was by a cordiall, the which shee had noe fit opportunitie to offer him, till he came to Cornbury hall in Oxfordshire; wheare the earle, after his gluttonous manner, surfeting with excessive eating and drincking, fell so ill that he was forced to stay theare. Then the deadly cordiall was propounded unto him by the countesse. As Mr. William Haynes, some tymes the earle’s page and then a gent. of his chamber, tould me, who protested hee saw her give that fatall cup to the earle which was his last draught, and an ende of his plott against the countesse, and of his journey, and of himselfe; and soe

‘Fraudis fraude sua prenditur artifex’.¹”

¹ Athenæ Oxonienses, vol. ii, pp. 75, 76. Bliss’s edition.

In a *Life of Robert earl of Leicester*, the favourite of queen Elizabeth, published at London, 1727, in 8vo., without name of the author, the preface has the following remarks :—

“Parsons, or whoever else was the author of *Leicester's Commonwealth*, has drawn together a heap of the blackest enormities that the most malicious imagination could invent to lay to his charge. View him in the light that he has represented him and he will appear to have been a monster of ingratitude and treachery, dissimulation and pride, irreligion and injustice, aggravated with the repeated commission of adultery and murder, without the least intermixture of one good quality. But as many of his calumnies are evidently to be disproved, their discovery must bring a discredit upon the rest of his performance, and render the whole narrative uncertain. And, as he is farther said to have been supplied with materials from the lord treasurer Burleigh, this may furnish us with another reason to suspect his veracity. Parsons, himself, seems to have been so thoroughly convinced of the falsehoods contained in it as to have been ashamed of the composition, for when Sutcliffe¹ had objected to him that he was author of certain infamous tracts, and amongst the rest this libel against the earl of Leicester, he endeavours to evade the charge by an ambiguous answer.”

Parsons was never brought to acknowledge the work, and it is omitted by Pitseus and Ribadineira² in the list of his works. The life repeats the tragic tale of Cumnor.

But Mr. J. Gough Nichols has, in the *Gentleman's Magazine* for Dec. 1845, p. 599, made us acquainted with a MS. in the British Museum³ which, in point of libellous character, exceeds even that of Parsons, as it applies to another world. The MS. is entitled “A Journey to the World of Spirits,” and is in the form of dialogue. It was written soon after the earl of Leicester's decease, and recounts, that upon his quitting this earth his spirit was met in the air by an evil spirit named SARCOTHEOS, who deceived him by inscribing

¹ “A full & round Answer to N. D., alias Robert Parsons the Noddie, his foolish & rude Warnword to Sir Francis Hastings' Wastword, &c., by M. Sutcliffe,” p. 243, 339. There were several pamphlets published at this time, with titles of “Warnword”, “Wastword”, “Wardword”, to “Watchword”, etc., 1599-1602.

² The Jesuits' hatred of the earl of Leicester is apparent from Ribadineira's description of him. He says he is a man without God, without faith, without law. (“Hombre sin Dios, sin fe, sin ley.”) Leicester was decidedly known as their declared enemy, and this fact should be borne in mind during the investigation of any calumnies that have been put forth respecting him.

³ MS. Addit., 1926.

on his forehead the words LETTICE-AMYS, as a passport to heaven; but that on arriving at the portal he was there accosted by St. Peter in the following manner:—"Sarcotheos hath wrighten upon your forehead the names of both your wiefs, namely of the lady Amy your first wief and of the lady Lettice your last wief, and he hath written them both in blude, to shew that you lefte the one and got the other with murder and blude."

It is a judicious remark of sir Walter Scott, that slander very seldom favours the memories of persons in exalted stations, and that the character of Leicester may have been blackened with darker shades than really belong to it. He, however, admits that the general voice of the times attached the most foul suspicions to the death of the unfortunate countess, as he styles her, though she never could have borne that title, as sir Robert Dudley was not created an earl until September 29th, 1564, four years subsequent to the death of Amy Robsart. Let us now, however, calmly and dispassionately examine into the validity of the statements made by Ashmole, a full century posterior to the occurrence of the events he undertakes to detail, and apparently from no other sources than oral tradition, and commonly reported and received information.

From Ashmole's narrative, then, we gather, first, as a prelude to, or as the motive occasioning what is to succeed, that sir Robert Dudley, entertaining the most lofty and ambitious views—views so exalted as to lead him to contemplate the possibility of contracting a marriage with the queen of England; but being at the time already wedded to Amy, or Anne,¹ daughter of sir John Robsart, of Sedis-

¹ In the funeral certificate (Harl. MSS., 897, f. 80b) she is styled "LADY AMIE ROBERT, late wyff to the right noble the lord Robert Dudley, knight, and companion of the most noble order of the garter, and master of the horse to the quenes moste excellent majestie, dyed on Sondag the 8th of Septembre, at a howsse of Mr. Foster, iij myles from Oxford, in the 2 yere of quene Elizabeth, 1560; and was beryed on Sondag the 22 of September next enshewenge, in our Lady Church of Oxford." The rev. Joseph Hunter has pointed out, that, in *Chart. Misc.*, in the Augmentation Office, there is an original instrument, under the hand of sir John Robsart, dated May 15th (4th Edward VI), by which he settles upon her and Robert Dudley (the marriage being then agreed upon) an annuity of £20; and her name is there written ANNE. The discrepancy between *Amy* and *Anne* has been endeavoured to be accounted for by mistake, as *Amie* and *Anne*, in ancient caligraphy, may easily be confounded. Brooke, in his *Catalogue of Nobility* (p. 136), calls her *Amy*; Vincent, in his *Errors in Brooke's Catalogue* (p. 310) condemns this as an error. A single autograph is all that is known of lady Dudley; and in this (a letter

tern, Norfolk, he endeavoured to keep that union a secret from the queen and the public, and therefore placed his wife

in the British Museum, among Le Neve's MSS., Harl. MS. 4712, addressed to Mr. Flowerdwe, one of a Norfolk family), and in this she signs herself "AMYE DUDDLEY." A fac-simile of the signature is given in the *Retrospective Review* (vol. ii, p. 134, New Series), and also in the *Royal and Noble Autographs* (Lond., 1829, folio). The following is the letter:

"Mr. Flowerdue,—I understand by Gruse yt you put him in remembrance of yt you spake to me of consarning ye goying of sertayne shepe at Systorne; & althow I forgot to mowe my lorde thereof before his departyng, he beyng sore trubeled wt wayty affares, ane I not being alltogether in quyet for his soden departyng; yet, not wt standing, knowing your acostomid fryndshype towards my lordchip and me, I nether may nor can deney you yt requeste, in my lordes absence, of myn own awtoryte, ye & yt war a gretar matter, as, if any good occasyon may serve you, so trye me; descyring you furdar yt you wyll mak salle of ye wolle so sone as ys possyble, althowe you sell yt for vjs. the stone, or as you wolde sell for your sealf; for my lorde so ernystly requered me at his departyng to se thosse poore men satysfyed, as thowe yt had bene a matter dependyng uppon lyff; wherfore I force not to sustayne a lyttell losse, therby to satysfy my lordes desyer; and so to send yt mony to Grysse's house, to London by Brydwell, to whom my lorde hath geven order for ye payment therof. And thus I ende, alwayes trobelyng you, wyssyng yt occasyon may serve me to requyte you. Untyll yt tyme, I must pay you wt thankes, & so to God I leve you.

"From Mr. Heydes this vij of Auguste.

"Your assured duryng lyffe,

"AMYE DUDDLEY."

"To my veary frynd, Mr. Flowerdwe the ellder, Norff geive this."

The above letter is considered to have been written in 1556-7 (the 3rd Phil. and Mary), as in this last year, and after the demise of her father, the grant of Siderston in Norfolk was made to her and her husband Dudley. Flowerdew was steward to the duke of Norfolk. He resided at Hethersett. His fourth son, Edward, was, in 1584, made a baron of the Exchequer. I see no evidence of loss of Dudley's affection for her displayed in this letter. There is no complaint of it; she anxiously desires to do what he was anxiously concerned about amidst the distractions attendant upon public life and business; and she shews strong obedience to his wishes. I cannot, as others have pretended, see in it anything injurious to the character of Dudley; on the contrary, I infer from it a meritorious desire on his part that some poor man concerned in the matter of the wool should not suffer in regard to any delay in the disposal of it. Mr. Heydes, whence it is written, was a person of great respectability, residing at Denchworth, Berks, about four miles from Cumnor. Ashmole records many inscriptions to members of the family of Hyde. On a brass plate is the following ludicrous epitaph, punning upon the name,—a practice not uncommon at the period to which it belongs:

"Here lye we two enclosed now in erth, not far a part,
Husband and wife, whiles we had lyfe, whom only death could parte;
My name WILLIAM, hers MARGERY, by surname called HYDE;
Whych name accord to us live & dead, whom now the erthe doth hyde;
Whyle we dyd lyve God gave us grace to harbour, clothe, & hyde,
The naked poore folkes: injuries we did defend & hyde;
Now being dead, we crave mercy of God, that he will hyde
Hys face from our synnes, & with hys arme he from the devyll us hyde;
And that with saints and happy soules our sely soules may byde
In heaven with God, good folkes we pray to pray to God for HYDE."

His figure, in armour, is engraven on a brass, and also that of his wife, both

in retirement, or confinement, contemplating her destruction, and thereby removing an insuperable obstacle to his advancement with his sovereign.

Although the circumstances connected with history in relation to the family of Dudley have, no less than their genealogies, been the subjects of much misconception, and of grave errors, it must be admitted that no one has excited so serious an attention, and been received under so iniquitous an aspect, as that which concerns the melancholy death under consideration. Of lord Robert Dudley, the peculiarly distinguished favourite of queen Elizabeth, we are not in possession of the precise date of his birth, which is, however, conjectured to have been either in 1531 or 1532. He was the son of John, duke of Northumberland, and brother to Ambrose, earl of Warwick. He has invariably been spoken of as one possessed of high attainments, profoundly learned in Italian and well acquainted with Latin, and having a goodly person. He received the honour of knighthood from Edward VI, at an early period of life, and he seems to have been so greatly in favour with his sovereign¹ as to have his nuptials solemnised at the royal palace of Sheen, in Surrey, which occasion was honoured with the royal presence, and that of the court, on the 4th of June, 1550. Of this we have evidence of the most satisfactory nature. His marriage is proved to have been well known, and to have taken place under circumstances of extraordinary publicity and distinction. Burnet,² and others, have referred to it from the journal of the reign of Edward VI, written by the king,³ and in which occurs the following curious entry:—

kneeling at a desk. Behind him are the figures of eleven sons, and behind her, of nineteen daughters, all kneeling. Wm. Hyde ob. May 2, 1557; Margery, June 27, 1562.

¹ Sir Robert Dudley was master of the buckhounds to Edward VI. (Pat., 4th Edw. VI, § 6.) On the 15th August, 1551, he was made one of the six gentlemen of the king's chamber in ordinary, and in October following appointed to wait on the queen dowager of Scotland, and take share in the king's diversions. On the accession of queen Elizabeth he was made master of the horse, knighted at her coronation, and made lord Robert Dudley. June 4, 1559, he was admitted a knight of the garter, and sworn of the council. In 1562 he obtained from the queen the castle and manor of Kenilworth, together with Astel Grove, in Warwickshire, and the lordships, manors, and castles, of Denbigh and Chirk. He was also made high steward of the university of Cambridge, and obtained further grants from the crown. September 28, 1564, he was created Baron Denbigh; and on the day following, earl of Leicester. This year also he was made chancellor of the university of Oxford.

² History of the Reformation, vol. ii, Appendix, p. 15.

³ In the Cotton Library, Brit. Mus., Nero, c. 10.

“1549. June 4. S. Robert dudeley, third sonne to th' erle of warwic, married S. Jon Robsartes daughter, after wich mariage, ther were certain gentlemen that did strive who shuld first take away a goses heade wich was hanged alive on tow crose postes.”

This clearly shews that Dudley's union with Amy Robsart was public and distinguished.

With respect to the statement of his intention to poison her, there is not a single proof advanced; on the contrary, the mention of the names of persons in good position in life, being implicated in such a conspiracy, tends to negative the assertion. It may justly be inferred that they would neither be made privy to such base designs, nor likely to participate in them, nor to allow the suspicions they are reported to have entertained to be treated with utter disregard.

DR. WALTER BALEY, or BAYLEY, the physician specially mentioned, was a native of Dorsetshire, born in 1529, a man of character and distinction. He was a perpetual fellow of New College, Oxford, admitted in 1550, took a degree in arts, “entered upon the physic line,”¹ was admitted to practise that faculty while he was a proctor of the university, in the year 1558, and at that time was made prebendary of Dultingcote, *alias* Dulcot, in the church of Wells; which preferment he held until 1579, when he resigned it. In 1561, he was appointed queen's professor of physic; proceeded in that faculty two years after, and at length became physician to the queen Elizabeth, and was much resorted to for his practice. He was author of various treatises,² and died in 1592, at the age of sixty-three years.

I am unable to find the slightest evidence to substantiate the display of any degree of opposition to his interests, or animosity of any description whatever, on the part of sir Robert Dudley, to Dr. Bayley, in any public or private transaction. On the contrary, we see that in the year following Amy Robsart's death, at Cumnor, he was made the regius professor of physic, and, subsequently, physician to her majesty. With regard to the health of lady Dudley, it is not at all unlikely he should have been consulted, and appli-

¹ Wood's *Athenæ Oxon.*, i, 586. Bliss's edition.

² “A briefe Discours of certain Bathes, or Medicinall Waters, in the County of Warwick.” 1587, 12mo. “A short discourse of the Three Kinds of Peppers in common use, & certaine special Medicines made of the same.” 1588, 12mo. “A briefe Treatise touching the Preservation of the Eye Sight.” 1602, 1673, 12mo. “Directions for Health, Natural and Artificial.” 1626, 4to.

cation may have been made to him without her privity or consent ; a matter not at all uncommon in nervous cases ; and it is also probable that, without having an interview with his patient, he may have declined prescribing for her ; but this in no way warrants the statement that he entertained suspicions of any unfair conduct towards her, or of any intention to poison her by the addition of anything intended to be put into his potion, or that he should express his fears that he might thereby become implicated in her death, be charged with poisoning her, and incur the risk of being hanged for his conduct. This is altogether so improbable, that it must be dismissed as unworthy of attention. Had apprehensions of this kind any foundation, means would unquestionably have been taken to bring them to public notice, and there would have been upon record some evidence as to the circumstances.

Of SIR RICHARD VARNEY I can ascertain no particulars. He is mentioned, in no measured terms, as an instigator to baseness—as the chief prompter to the murderous design, and as having been left with a man servant, an underling, and Anthony Forster, to effect the diabolical business. We know nothing of Varney, save the mention of him in Ashmole's narrative, drawn by the Jesuit, as I have shown in *Leicester's Common Wealth*, and by the very important role he is made to play in the novel of *Kenilworth*. His name does not occur in any authentic documents connected with sir Robert Dudley or Amy Robsart, nor, indeed, does he appear to have had any real existence.

A woman, whose name has been printed as Bald Butter, and Bald Buttler, and styled “a kinswoman of the earl,” is asserted to have been acquainted with, and a voucher for the truth of the iniquity. In the account of lady Dudley's funeral, “Mrs. Norrys,¹ the daughter and heyre of the lord Wylliams of Thame,” is noted down as “the chieffe morner,” and her trayne is therein said to have been borne by Mrs.

¹ She was the wife of Henry Norris, of Wytham, who figures in association with Anthony Forster upon an occasion of great notoriety at Oxford, accompanying him to demand admission for Dr. Mann, who had been appointed warden of Merton college by the archbishop of Canterbury. This was in 1562 ; and it forms the only instance in which, in connexion with the university of Oxford, Anthony Forster's name appears. It also shews clearly that he had espoused the Protestant cause, and had renounced the religious creed of his forefathers, Hence probably the Jesuits' animosity towards him, and the propagation of calumnious statements affecting his honour.

Buttelar, the younger ; whilst a Mrs. Buttellar, the elder, attended as a mourner, along with Mrs. D'Oylly, Mrs. Wayne-man, lady Pollard, Mrs. Blunte, and Mrs. Mutlowe. Mrs. Buttellar, the elder, is probably the Bald Butler alluded to in the statement.

Of Anthony Forster it is necessary to inquire more fully, inasmuch as he is put forth as the servant and the tenant of sir Robert Dudley, and his abode is made the place for the execution of this alleged tragedy.

ANTHONY FORSTER was the fourth son of Richard Forster, of Evelith, in Shropshire, by Mary, daughter of sir Thomas Gresley, of an ancient family. The earliest Forster of whom any information is to be obtained, was Roger le Forestarius¹ de Welington, whose name occurs 6° Edward I, as holding the office of forester, and having the care of a haia (a paled place of inclosure) extending within the forest of Wreken. His family is always designated as Forester until the 21° Richard II (1398), when the name appears in the abridged form in which it afterwards always continued. The Welington lands were possessed by the family until the 5° Edward IV, at which time they were escheated to the crown. Anthony Forster is supposed to have been born about 1510. He had a relative, Thomas, the prior of an ecclesiastical establishment, at Woombridge.² He was also the warden of Tong, and the vicar of Idsall (deceased in 1520, as appears by his altar-tomb, in Shifnal church) and he is conjectured to have attended to the early education of Anthony, by which he obtained information superior to the majority of those who lived in his time. Anthony Forster, however,

¹ In Burke's *Peerage*, lord Forester, created a baron, July 17, 1821, is noted as descending from an ancient Shropshire family springing from Richard Forestarius, who lived in the reign of Henry III. A John Forester, of Watlingstreet, co. Salop, is distinguished by a grant from Henry VIII, giving to him the privilege of wearing his hat in the royal presence, the original grant for which is in the possession of the present lord Forester. From this John Forester, lord Forester's pedigree is traced. It is very probable that the Roger le Forestarius living in the 6th Edward I, was the son of Richard Forestarius of the time of Henry III, mentioned by Burke.

² This was an Augustinian priory of black canons, said to have been erected by William Fitz Alan, *temp.* Henry I. Dugdale (*Monast.*, vi, 388) gives a confirmation charter of Edward II. It was called the priory of Wombridge or Wambrugge. The names of three priors only are given,—John Langley ; John de Watford, who succeeded in 1373 ; and Thomas Forster, who died in 1520. His funeral inscription is copied into Cole's MSS., xxvii, fol. 85*b*,—"Here lyeth the body of Thomas Forster, sometime prior of Wombridge, warden of Tonge, and vicar of Idsall, A.D. 1520." The site of the house, upon its dissolution, was granted, 31st Henry VIII, to James Leveson.

does not appear to have been either possessed of high taste or distinguished position; neither do his talents seem to have been of any remarkable character. Still, his family must be admitted to have been highly respectable, and his tastes, for his age, must be regarded as of a superior description. He married, somewhere between 1530 and 1540, Ann, daughter of Reginald Williams, of Burghfield, Berks, the eldest son of Sir John Williams, of that place, and the elder brother of Lord Williams of Thame, who was created by queen Mary, and was the lord chamberlain of the household to Philip II. In 1569 he was made president of the council in the principality of Wales, and in this year he died, in Ludlow castle. This connection brings Anthony Forster into the county of Berks, and would necessarily place him in good society. It also accounts for his intercourse and intimacy with the Norrises.

Anthony Forster had a grant from the crown of the manor of Sidilmington, jointly with a Richard Ingram, and he held other estates in the counties of Worcester and Warwickshire in 1544; in 1545 he obtained the manor of Little Wenlock and other property in Shropshire. He purchased the estate of Cumnor Place, in Berks, of William Owen, son of Dr. George Owen, physician to Henry VIII, who had settled it upon his son at the time of his marriage with Ursula, daughter of Alexander Fettiplace. William Owen sold it to Anthony Forster, at that time residing at the Manor House as Owen's tenant. Forster was, therefore, not the tenant of Dudley, but of Owen. Forster's property must have rendered him of importance in the neighbourhood of Cumnor, and by the superiority of his education, and the tastes he cultivated, must have been regarded as no mean individual. That he, therefore, should have rendered himself subservient to any iniquitous design on the part of Dudley, or attempt the commission of the most horrid of crimes, as that with which he has been charged, is utterly incredible; and this, too, at a time when Mr. and Mrs. Owen, as it appears, were with him in his abode. That he sent away the servants to Abingdon fair can be also distinctly disproved.

Forster evidently grew in favour with the people of Abingdon, as he succeeded to the representation of that borough in 1570, upon the death of Oliver Hyde, esq., and continued such during the remainder of his life.

By his marriage with Ann Williams he had issue five children,—three sons and two daughters. They are all mentioned on his tomb in Cumnor church: John, Robert, Henry, Cynthia, and Penelope. The interesting Jeannette of sir Walter Scott is a pure fiction. The children of Forster all died young, and during the lives of their parents. As no entry of their burial occurs in the register of the parish church, which commences in 1559, it is to be presumed they died prior to Forster coming to, or taking possession of, Cumnor. Anthony Forster died in 1572. This is known by his will and the date of his burial. It is not distinctly known whether he died at Cumnor, but it is probable he did so. The will is dated November 5, and the entry of his burial is November 10, so that he may be esteemed to have died on the 7th or 8th of that month. By his will he left Cumnor Place to his friend and patron, the earl of Leicester; but it was continued to be inhabited by his widow and her sister. The former remained there during twenty-seven years,—in short, until her decease in 1599, when, on the 10th April of that year, she was buried in the tomb of her husband in the chancel.

The character of the man may be somewhat estimated from the description of his will. Equitable distribution of his property is there displayed. His wife is amply provided for, as being the first to demand consideration. Then follow his relations and dependents: they are all particularized. His godchildren are not overlooked, and some old acquaintances are remembered. These circumstances are worthy of note, inasmuch as they shew his nature to have been kindly and considerate, and the reverse of what he has been depicted by the Jesuit, the antiquary, and the novelist. I derive the following particulars from a publication¹ with which I was unacquainted prior to the reading of this paper to the British Archæological Association.

The will is dated November 5, 1572, and by it, as I have already stated, he gives and bequeaths to “lord Robert, earle of Leicester, my mannor and lordshipe of Comenore, in the saiad countie of Barke, wth all the proffits and comodities therunto belonginge, wth all & singler their appurtinances, together wth Comenore Woode and the Hundred of Horne-

¹ Historical and Descriptive Account of Cumnor Place, etc., by A. D. Bartlett (Oxf., 1850, 8vo.), in which the will is printed entire, pp. 120-124.

more,¹ and my lease of Whitley Leaze, in the saied countie of Barke; to haue and to holde the saied mannor, & all other the premiss's, to him & his heires for euer, upon condicon that the saied right honorable earle, his heires & assignes, shall paie, or cause to be paied, one thousande twoe hundreth poundes of lawfull Englishe money for the same, in maner and forme followinge, that is to saie, to my welbeloued wief Anne, five hundreth poundes," etc., etc.

In this instrument, in addition to those already stated, he makes mention of his nephews, his great nephews, his cousins, his sister-in-law, his brother-in-law, his godsons, Dr. Robert Bellamie, the physician in attendance upon him during his last illness; his servants, male and female, specifying them by their names and offices; his four musicons, his butler, his warryner; the mayor of Abingdon and his brother, for sermons; Robert Rhodes, an old acquaintance, his 6 songe bookes, which he himselve did prick; the master, fellows, and scholars, of Baliol college, Oxford, etc. He also annuls the payment of various debts due to him; and leaves Thomas Salman and his wife residuary legatees and executors. Dr. Renall and Adam Squier are the overseers of his will and testament, and to them he makes bequests of his horses.

The tomb of Anthony Forster was executed during his lifetime, and is placed against the north wall of the chancel. It is an object of much attraction at Cumnor church, composed of Purbeck marble, and elevated on a basement of freestone. The plinth of the monument has for ornament a small arched trefoil panel at each extremity, the space between which is filled by a series of circles, enclosing quatrefoils. The front of the tomb is divided into three several compartments, of a square shape, enriched with elaborate tracery. The sides also each contain one panel similarly adorned, whilst the centre of every compartment holds a small brass plate, on which appears a shield of arms. There are several brass plates likewise inserted in the masonry at the back of the monument, the largest of which represents Anthony Forster as an esquire, clad in complete armour, with the exception of his head piece, which is deposited near his feet. He is kneeling on a cushion before a faldstool in an attitude of prayer, and upon the cushion a book lies open. His wife and three children are in the

¹ The Hundred of Hormer, anciently written Hornemere.

same posture, and habited in the dresses of the Elizabethan period.

At the corners of the slab of Purbeck marble which covers the tomb are placed four small ill-proportioned pillars of the Ionic order, sustaining a large canopy, the roof of which is sculptured into fourteen circular panels, with quatrefoil tracery disposed in two rows. Over each pillar there is a small circular pinnacle, and the front of the canopy is divided into two compartments by a fifth, which terminates beneath in form of a boss, and is charged with three hunters' horns stringed, carved in relief. The front is adorned with panels similar to those which decorate the roof, and is terminated by a neat foliated cornice.¹

On a brass plate over the figures are the following arms:— In the centre *quarterly*, 1 and 4, three huntsmen's horns stringed. 2 and 3. Three pheons with their points upward. The crest is a stag lodged and regardant *gules* vulned through the neck with an arrow, *argent*, charged on the side with a martlet *or* for a difference.

Behind the lady is the following coat:—*Quarterly* 1 and 4. Two organ pipes in saltire between four crosses *paté*. 2. A raven. 3. Within a bordure charged with roundells three lions' heads erased, a chevron *ermine* between them and on a chief bar nebule, surmounted by a pale charged with a pelican. 4. The same as the first.

Behind the esquire are the arms of Forster impaling those of Williams. The other shields are repetitions of these three. The epitaphial inscriptions have been given by Ashmole, and are as follow:—

“ ANTHONIUS FORSTER, generis generosa propago,
 Cumneræ Dominus Barcheriensis erat ;
 Armiger, Armigero prognatus patre Ricardo,
 Qui quondam Iphlethæ Salopiensis erat.
 Quatuor ex isto fluxerunt stemmate nati,
 Ex isto Antonius stemmate quartus erat.
 Mente sagax, animo præcellens, corpore promptus ;
 Eloquii dulcis, ore disertus erat.
 In factis probitas fuit, in sermone venustas,
 In vultu gravitas, religione fides ;
 In patriam pietas, in egenos grata voluntas,
 Accedunt reliquis annumeranda bonis :

¹ See *Gent's Mag.* for 1821, Part II, p. 598.

Sic quod cuncta rapit, rapuit non omnia Lethum,
Sed quæ Mors rapuit, vivida fama dedit."¹

Then follow these laudatory verses :—

“ Argute resonas Citharæ prætere chordas,
Novit et Aonia concrepisse lyra.
Gaudebat terræ teneras defigere plantas,
Et mira pulchras construere arte domos.
Composita varias lingua formare loquelas,
Doctus et edocta scribere multa manu.”²

Beneath the woman is the following :—

“ Anna Rainoldo Williams fuit orta parente,
Evasit meritis Armiger ille suis,
Sed minor huic frater, præstante laude Baronis,
Thamensis viguit gloria magna soli.
Armiger ergo pater, Dominus sed avunculus Annæ,
Clara erat his meritis, claruit Anna suis.
Casta viro, studiosa Dei, dilecta propinquis,
Stirpe beata satis, prole beata satis.
Mater Joannis, medioquæ ætate Roberti,
Et demum Henrici nobilis ille Parens.
Cynthia Penelope tumulo clauduntur in isto.
Anna sed hoc tumulo sola sepulta jacet.”³

¹ “Anthony Forster, esq., the generous offspring of a generous race, lord of the manor of Cumnor, Berks; son of Richard Forster, of Salop, esq., who had four sons, the youngest whereof was Anthony :

“ In person fair, and of the brightest sense,
Where wisdom joined with smoothest eloquence ;
In action, justice, speech, a flowing grace ;
Faith in religion, gravity of face ;
A patriot firm, and to the needy kind,
With numerous graces more adorned his mind.
Death took too much (what can his power survive ?)
Yet spite of death his fame shall ever live.”

² “ Skilled in the softest notes the Muses sing,
Or on the harp to touch the sounding string ;
Pleased with the florist's tender, nursing care,
Or architect, stupendous piles to rear.
Read in the tongues the ancient sages taught,
And learned works confess how well he wrote.”

³ “ Ann, daughter of Rainolde Williams, esq., whose younger brother, a baron, shone the glory of Berkshire; though her father was but a squire, her uncle was a lord; chaste to her husband, devout towards God, and beloved by her neighbours. Sufficiently happy in her progenitors, happy enough in her offspring. Mother of John; in her middle age, of Robert; and lastly of Henry; Cynthia and Penelope are enclosed in that tomb, but Ann alone lies buried here.”

To the late lord Braybrooke¹ we are indebted for the transcription of some original letters deposited in the Pepysian library at Cambridge, which were lent by the celebrated John Evelyn to Samuel Pepys, who, it appears, did not return them.² These are letters which passed between sir Robert Dudley, afterwards the earl of Leicester, and Thomas Blount, relating to the death of Amy Robsart; and as they seem to dissipate in some measure the mystery in which that event is involved, and also to relieve Dudley from a suspicion of iniquity too readily entertained against him in regard to his connexion with this melancholy event, cannot but be looked upon with much interest.

As in these letters names are introduced bearing essentially upon the inquiry in which we are engaged, it will be necessary, prior to proceeding to their recital, to direct attention to a few particulars in relation to the family of the unfortunate lady concerned. Her father, sir John Robsart, of Sidestern, Norfolk, was descended from sir Canon Robsart, knt., a great commander under Edward III. He left three sons—sir John, sir Lewes, and sir Terry. Sir John, the eldest, attended Henry V on his first landing in France, and was a knight of the garter. He died 29th Hen. VI (1451) and was buried at the Grey Friars, in London. Sir Lewes, the second son, was standard bearer to Henry V, and also a knight of the garter. He married Elizabeth, daughter and heir of sir Bartholomew Bouchier, and was summoned to parliament as lord Bouchier in the 3rd, 4th, etc., of Henry VI. He was buried in Westminster Abbey. Sir Terry, the third son, married Elizabeth, daughter of sir Thos. Kerdeston. He died 12th Henry VII (1497), and left two sons, William and John, also a daughter Lucy. William died a minor, and the property went to his brother John,

¹ Diary and Correspondence of S. Pepys, F.R.S. Vol. i, Appendix, pp. 381-388. 3rd ed. Lond., 1848.

² Pepys did not hesitate to take advantage of Evelyn's permission made upon lending to him his books and manuscripts. In the postscript to a letter to Pepys (Sayers Court, 5 Dec., 1681, printed in Evelyn's *Diary*, vol. ii, p. 219, 4to. edition) he says: "These papers, mapps, letters, books, and partic'ars, when you have don with, be pleas'd to take your owne time in returning." And in the margin is written,—"which I afterwards never asked of him." Among those included in the list appears "the earl of Leycester's will." In the Pepysian library they are bound up with other MSS., commencing on page 703, and are lettered as "Papers of State." These copies are conceived to have been made towards the close of the sixteenth century, being about twenty or twenty-five years subsequent to the occurrence to which they relate.

who thereby became lord of the manor of Sidestern. He was sheriff of Norfolk and Suffolk 1st Edward VI (1547, and again in 1550-51). Upon his decease he left by his wife Elizabeth, daughter of John Scot, of Camberwell, Surrey, a son and daughter, Arthur and Anne, or Amy. Arthur appears to have died unmarried, but was living at the time of his sister Amy's decease. Lucy, the daughter of sir Terry, and aunt of Amy, married Edward Walpole, esq., of Houghton. Amy, the only daughter of sir John Robsart, married, as we have seen, in 1550, sir Robert Dudley, who had a grant of the manor of Sidestern, together with that of Hernesby, and other property, to hold with Amy his wife and the heirs of their bodies *in capite*; and to hold Sidestern, Newton, and Great Bircham, during life by a grant dated Jan. 30th, 3rd Philip and Mary (1556). The earl held this manor for his life, dying lord of it in 1588, when it descended to John Walpole, esq., son and heir of Edw. Walpole, esq., of Houghton, and Lucy his wife, the daughter of sir Terry Robsart.

Sir John Robsart, the second son of sir Terry, dwelt, according to Blomefield,¹ with dame Elizabeth his wife, in Stanfield Hall in 1546. The historian has fallen into a grave error in regard to this marriage, as he states that Elizabeth, the relict of sir John Robsart, married Roger Appleyard, of Braconash, Norfolk, and that she had by him a son, John Appleyard, born not two years before his father's death, which took place in 1528. If this were to be admitted, it follows that Roger Appleyard could not have been the husband of sir John Robsart's widow, as she was not such until the year 1553, upwards of twenty years subsequent to the decease of Roger Appleyard. John Appleyard is, however, stated to have been the son of Roger Appleyard, and to have served the office of sheriff of Norfolk in 1558. Lord Braybrooke has accepted this, which is quite irreconcilable when dates are considered. Sir Robert Dudley, however, in one of the letters which I shall presently refer to, expressly says,—“I have sent for my brother Appleyard, because he is her brother.” These conflicting circumstances involved me in much perplexity, and in my difficulty I applied to my friend Mr. Hudson Gurney, so intimately acquainted with all matters relating to the history of Norfolk,

¹ History of Norfolk, i, 743, fol. ed.

and sir Charles Young, garter king at arms, to reconcile, if possible, the circumstances and the discrepancy of dates caused by Blomefield calling Elizabeth, wife of Roger Appleyard, "the relict of sir John Robsart." Upon due consideration, and with a precise agreement of dates in all matters, we are entirely disposed to admit that Roger Appleyard was the *first*, not the *second*, husband of Elizabeth Scot. John Appleyard was therefore the brother of Amy Robsart, and Amy Robsart was unquestionably the daughter of sir John and lady Elizabeth, as is shown by the inquisition upon her father's decease, 1 and 2 Philip and Mary (1553-4.) She was then twenty-three years of age, and must have been born subsequently to her uterine brother John Appleyard, who was under two years of age in 1528. This view explains the residence of sir John and lady Robsart at Stanfield Hall in 1546, that property having been left to her by her husband Appleyard for life, together with other manors. Sir John Robsart was therefore here residing in his wife's jointure house. The family of Appleyard is one distinguished in Norfolk history. It is to be traced from Richard, son of William de Applegart, of Dunham, in Norfolk, *temp.* Stephen. Bartholomew Appleyard was a citizen in Norwich, bailiff of the city in 1372, and a burgess in parliament in 1374, and again in 1412. He was succeeded by William his eldest son, who was nine times burgess in parliament, bailiff in 1386 and 1395. He is known also as the first mayor of Norwich, an office he filled on six several occasions, namely, in 1403, 1404, 1405, 1411, 1412, and 1418. He died in 1419, leaving by Margaret his wife, Nicholas, then twenty-five years of age, who married Margaret Thornbury, of London, who survived him. He was succeeded by John, his son and heir, who built Brakene Hall (now demolished). His decease occurred in 1473, and by it Nicholas his son and heir succeeded, who married Agnes, daughter of William Rookwood, of Warham, and Alice his wife, with whom he had several manors and a good estate. He was knighted in 1511. His son died without issue, and Roger Appleyard, of Brakene, inherited as son and heir. He married Elizabeth, daughter of John Scot, of Camberwell, in Surrey, and died July 8, 1528, leaving John, his son and heir, not then two years old. By will Roger Appleyard left to his wife Elizabeth for life his

manors of Stanfield in Windham, Newton Flotman, Hethill, and Ketteringham, and £200 to each of his daughters Frances and Bridget. John Appleyard his son succeeded, and was high sheriff of Norfolk and Suffolk in 1588, and married Elizabeth, daughter of Robert Hagen, of East Bradenham.

LORD ROBERT DUDLEY TO THOMAS BLOUNT.

COSIN BLOUNT,

Immediately upon your departing from me there came to me Bowes, by whom I do understande that my wife is dead, & as he saithe, by a falle from a paire of stayres : little other understandinge can I have of him. The greatness & the suddenesse of the mysfortune doth so perplex me, untill I do heare from you how the matter standeth, or howe this evill doth light upon me, considering what the malicious world will bruyte, as I can take no rest. And, because I have no waie to purge myselfe of the malicious talke that I knowe the wicked worlde will use, but one, which is the verie plaine truth to be knowen, I do praye you, as you have loved me, & do tender me & my quietness, & as nowe my special truste is in you, that will use all devises and meanes you can possible for the learning of the truth, wherein have no respect to any living person ; and as by your owne travell and diligence, so likewise by order of lawe, I mean, by calling of the coroner, & charging him to the uttermost, from me, to have good regard to make choyse of no light or slight persons, but the discreetest & substantial men for the juries ; such as for their knowledge may be able to search honorablie and duellie, by all manner of examynacions, the bottom of the matter ; & for their uprightnesse will earnestlie and sincearlie deale therein, without respect. And that the bodie be viewed & serched accordingle by them, & in everie respects to proceede by order & lawe. In the mean tyme, cosin Blount, let me be advertysed from you, by this berer, with all spede, howe the matter doth stande ; for, as the cause & the manner thereof doth marvelously trouble me, considering my case many waies, so shall I not be at rest till I may be ascertayned thereof ; prayinge you ever, as my truste is in you, & as I have ever loved you, do not dissemble with me, neither let anythinge be hid from me, but sende me your trewe conceyt & opinion of the matter, whether it happened by evill chance, or by villainye ; & faill not to let me heare contynewallie from you. And thus fare you well, in moch haste from Windsore, this ixth day of September in the eveninge.

Y^r lovinge frend & kynsman, moch perplexed,

R. D.

I have sent for my brother Appleyarde, because he is her brother, & other of her frendes also, to be theare, that they may be previe, & see how all things do proceede.

THOMAS BLOUNT TO LORD ROBERT DUDLEY.

Maie it please y^{re} lordshipe to understande that I have receyved your letter by Brys, the contents whereof I do well perceyue : & that y^{re} lordshipe was advertised by Bowes ymediatelic upon my departinge that my ladie was deade. And also y^{re} straite charge geven unto me, that I shulde use all the devices & policies that I can for the trewe understanding of the matter ; as well by myne owne travell, as by the order of the lawe, as in calling the coroner, gevinge him charge that he chowse a discrete & substancial jurie for the view of the bodie, & that no corrupcion shuld be used, or persons respected. Y^{re} L. great reasons that maketh you so earnestlie searche to learne the trothe, the same with your earnest commandement, dothe make me to do my best herein. The present advertisement I can give to youre l^p at this tyme is, to trewe it is that my ladie is dead, &, as it seamethe, with a fall ; but yet how, or whiche waie, I cannot learne. Y^{re} l^p shall heare the maner of my proceedinge since I cam from you. The same nyght I cam from Windsore I laie at Abington all that nyght, &, because I was desirous to heare what newys went abrode in the countie, at my supper I called for myne hoste, & asked him what newys was theare about, taking upon me I was going into Glocestershire. He saide, "theare was fallen a greate mysfortune within three or iiii myles of the towne." He saide, "my lorde Robert Duddeley's wyfe was deade"; and I axed howe ; and he saide, "by a mysfortune, as he heard : by a fall from a payre of stayres." I asked him by what chance. He saide "he knewe not." I asked him what was his judgment and the judgment of the people. He saide, "some weare disposed to saie well, & some evill." What is your judgment ? said I. "By my trothe," said he, "I judge it a mysfortune because it chanced in that honest gentleman's house. Hys great honestie," said he, "dothe moche curb the evill thoughts of the people." Mythinkes, said I, that some of her people that wayted upon her should somewhat saie to this. "No, sir," said he, "but little ; for it was said that they were heare at the fayre, & none left with her." How myght that chance ? said I. Then said he, "it is saide heare that she rose that daie verie earlie, & commanded all her sorte to go to the fayre, & wold suffer none to tarrie at home." And thereof is moche judged ; & trewlie, my lorde, I did first learne of Bowes, as I met with him coming towards y^{re} l^p, of his owne being that daie, & of all the rest of them beinge, who affirmed that she wold not that daie suffer one of her owne sorte to tarrie at home ; & was so earnest to have them gone to the fayre, that with any of her owne sorte that made reason of tarrying at home, she was verie angrie ; and cam to Mrs. Odingselle, the wedowe, that liveth with Anthony Fforster, who refused that daie to go to the fayre, & was verie angrie with her also, because she said it was no daie for gentlewomen to go in,

but said the morrowe was moche better, and then wold she go; whereunto my ladie answered and saide, "she mighte chowse & go at her pleasure, but all hers shuld go;" & was verie angrie. They asked who shuld kepe her companie if they all went. She saide, "Mrs. Owen shuld kepe her companie at dyner." The same tale dothe Pinto, who dothe dearlie [love] her, confirm. Certenly, my l^d, as little while as I have bene here, I have harde divers tales, that maketh me to judge her a strange woman of mynde. In askinge of Pinto what she might thinke of this matter, either chance or villany, she saide, "By her faith, she dothe judge it verie chance, & neither done by man nor by herself. For herself," she said, "she was a good, vertuous gentlewoman, & daily would praie upon her knees;" and divers tymes, she saith, that she hath heard her praie to God to deliver her from disperacione. Then, said I, she myght have a evell eye in her mind. "No, good Mr. Blount," said Pinto, "do not judge so of my wordes; if you should so gather, I am sorrie I saide so much." My lord, it is most strange that this chance shuld fall upon you, as it passeth the judgment of any man to saie how it is; but then the tales I do heare of her make me to thinke she had a strange minde, as I will tell you at my cominge. But to the inquest you wuld have so verie circumspectlie chosen by the coroner for the understandinge of the truthe, y^{re} lordshipe nedethe not to doubt of their well chosinge. Before my cominge, the inquest were chosen, & part of them at the house. If I be able to judge of men, & of their ableness, I judge them, & speciallie some of them, to be as wise and as able men to be chosen on such a matter as anie man, beinge but countrymen, as ever I saw, & as well able to answeare for there doing before whosoever they shall be called, & for there trewe search without respect of persons. I have done youre message unto them, & I have good hope they will conceal no fault, if any be; for as they are wise, so are they, as I heare, part of them verie enemies to Anthony Fforster. God give them, in there wisdom, indifference, and then be they well chosen men. More advertisement at this tyme I cannot give your l^p; but as I can lerne, so will I advertyse, wyshinge y^r l^p to put away sorrow, & rejoyce, whatsoever fall out, of your owne innocency; by the which, in time, doubt not but that malicious reports shall turn upon their backe that can be glad to wish or saie against you. And thus I humblie take my leave. From Cumnor, this 11th of September. Y^r l^{ps} life and loving

T. B.

Y^r l^p hath donne verie well in sonding for Mr. Appleyard.

THOMAS BLOUNT TO LORD ROBERT DUDLEY.

I have done y^r lordship's message vnto the iurye, you nede not to byde them to be carefull; whether equitie is the cause or mallice to Fforster do forbyd it, I knowe not. They take great paynes to learne

the truthe: to morrowe I will wayte upon y^r L. & as I come I will brake my faste at Abington, and there I shall mete wth one or two of the iurye, and what I can I will bringe. They be verie secrete, and yet do I heare a whysperinge that they can find no presumpcions of evill. And if I maie saie to yor L. my conscience, I thinke some of them be sorie for it, God forgive me! & yf I judge amysse, myne owne opinion is much quieted; the more I heare of it, the more free it doth appeare to me. I have almost nothing that can make me so much to think that any man should be the doer thereof, as when I think yor L. wife before all other women shuld have such a chance: the circumstances & the many thinges wch I can learne doth persuade me that onelie mysfortune hath done it, & nothing els. Myself will wayte vpon yor L. to morrow, & saie what I knowe. In the mean tyme, I humblie tak my leave from Comner, the 13th of September.

Yo^r lshipe loving

T. B.

LORD ROBERT DUDLEY TO THOMAS BLOUNT.

I have reseved a letter from one Smythe, one that seamethe to be foreman of the iurye. I prseve by his letter that he & the rest hathe & do travill verie diligentlie & circumspectlie for the tryall of that matter whiche they have charge of; & for any thing I hear, that by any serche or examinacone they can make in the world hitherto, it doth plainlie appeare he saithe, a verie mysfortune, which, for my owne parte, cousin Blount, dothe much satisfie and quiet me. Nevertheless, because of my thoroue quietnes and all others hereafter, my desire is that they may contynowe in there enquiory & examynacone to the vttermoste, as longe as they lawfallie maie: yea, & when they haue geven there verdyt, though it be never so plainlie found, assuredlie, I do wishe that another substantiall company of honest men might trye againe for the more knowledge of truthe. I have also requested s^r. Ric. Blount, who is a perfite honest gentleman, to helpe to the furtherance thereof. I trust he be wth you, or with Mr. Norris likewise, and Appleyarde, I heare, hath bene there, as I appointed, and Arthure Robsart, her brothers; yf any more of her frendes had bene to be had, I wold also haue caused them to have sene and bene previe to all the dealinge there. Well cosin! God's will be done; and I wishe he had made me the porest (worm) that crepeth on the grounde, so this myschance had not happened to me. But, good cosin, according to my trust, haue care above all things that there be playne, sincere, and direct dealing for the full tryall of this matter. Concerninge Smythe and the rest, I meane no more to deale wth them, but let them proseade, in the name of God, accordinglie, and I am ryght glad they be all strangers to me. Thus fare you well, in much hast, from Windsor,

Y^{re} loving frend and kinsman,

R. D.

LORD ROBERT DUDLEY TO THOMAS BLOUNT.

COSIN BLOUNT,

Vntill I heare from you againe howe the matter fallethe out, in verie truthe I cannot be in quiet, & yet you do well satisfye me wth the discrete iurie you saie are chosen alreadie; vnto whome I praie you saie from me that I require them, as ever I shall think good of them, that they will, accordinge to there duties, earnestlie, carefullie, and trewlie, deale in this matter, to fynde it as they shall se it fall out. And if it fall out a chaunce or mysfortune, then so to fynde; & if it appeare villanye, (as God forbid so myschievous or wicked bodie shuld lyve!) then to fynde it so, & God willing, I shall never feare the daie of prosecution accordinglie, what person soever it maie appeare any waie to touche; as well as for the iust punnyshment of the act, as for myne owne trewe iustification; for as I wold be sorie in my hearte any such evill shuld be comytted, so full it will appeare to the worlde my innocensie, by my dealing in the matter, if it shall so fall out. And therefore, cosin Blount, I seke cheifly truthe in that case, which I would you still to haue mynde vnto, wthout any favor to be shewed either wone waie or other. When you haue done my message to them, I require you not to staie to search thorolie yor selfe, alwaies that I may be satisfied. And that wth such convenient spede as you maie. Thus fare you well, in hast, at Kewe, this 27th of September.

Yo^r l^g frend

R. D.

From these letters¹ (which I have thought it improper to abridge) being contemporaneous authority, not statements like to those of Ashmole, put forth a century or more posterior to the occurrence of the transactions to which they relate, we find many essential points given upon his authority, and received by nearly all subsequent writers, distinctly contradicted. The letters disprove the assertion that Forster had *sent away all the servants*. It is shewn to have been lady Dudley's own act; and one which, from Mrs. Odingselle's² statement to Bowes, as reported to Thomas Blount, was pro-

¹ Their order of sequence is probably not accurate; some being undated, it is rendered uncertain. The subject of their contents is, however, in no way affected by the omission.

² The family of Odingsels was one of consequence in the county of Warwick. (See Dugdale's *Warwickshire*, p. 343.) Their armorial bearings are in the east window of the chancel of the church of Long Ichington. Edward Odingsell was gentleman usher to Henry VII. Mrs. Odingsell was a daughter of William Hyde, a relative of Oliver Hyde, representative in parliament for the borough of Abingdon.

tested against as being upon an improper day.¹ In her resistance to the opinion of Mrs. Odingselle, lady Dudley evinces, to say the least, an obstinacy upon the matter; and firmly continuing in her resolve, she selects a Mrs. Owen² to dine with her. The letters also disprove the asserted *eagerness to put away the body*, for an inquest was immediately summoned; they therefore decisively contradict the statement that *her father ordered the corpse to be exhumed, and demanded that the coroner should sit upon it*. This is, in short, to assert an utter impossibility, inasmuch as sir John Robsart, her father, died seven years prior to the event. He could not, therefore, have executed these things, nor “stopped the earl’s mouth,” so maliciously conjectured, to get rid of an otherwise insurmountable difficulty. Not only do these letters disprove or contradict these points, but they also depict Forster as a man of probity and good character, which is in accordance with his epitaph at Cumnor.³ They show also that lady Dudley was surrounded by her own attendants and friends, to whom she was attached, and those by whom she was “dearlie loved.” Lord Dudley, upon being made acquainted with the death of his wife, manifests the greatest anxiety in regard to the coroner’s inquiry, and to its being carried out in its fullest extent to ascertain whether her death was the consequence of accident or design; and he writes also as one fully alive to the ill feeling existing towards himself (not unusually nor unnaturally entertained towards favourites), and anticipates the suspicions likely to be engendered by the event. He therefore calls in the aid, and entrusts to the guidance and supervision of a discreet kinsman,⁴ of what degree beyond that of his being styled “cousin,” I know not, to attend to all things, to take care of his interests, and to develope the truth to the uttermost; and he likewise,—in my opinion, the most satisfactory part of all in his conduct,—sends to her own brother Arthur, and also for her half brother Appleyard, and

¹ Abingdon fair, in 1560, fell upon a Sunday; and the objection to allowing the servants to go to it on that day would be such as would occur to a Protestant, regarding such entertainments as a desecration of the Sabbath.

² Ashmole mentions an Owen as possessor of Godstow at the dissolution. He was a physician, and with Dr. Bridges purchased the site of Cumnor Place. (See Letters Patent, Oct. 8, 1546.)

³ See p. 23 *ante*.

⁴ A Thomas Blount was one of the gentlemen of the horse to queen Elizabeth. He died in 1569, and was not unlikely the person here alluded to.

would have sent for more of her connexions and friends to assist in the inquiry if they had existed. The Appleyard in 1560 (the year in which her death occurred) must have been John Appleyard, who was sheriff of the county of Norfolk in 1558, and therefore to be presumed a fit as well as most highly interested person to inquire into the circumstances. Sir Richard Blount and Mr. Norris, names of no little celebrity in Berkshire, persons of high character, are solicited to attend to the business, the result of the whole being, in my judgment, favourable to the death of lady Dudley having been caused accidentally. Thomas Blount's description of lady Dudley's conduct, and his allusion to the tales he had heard of her, which made him to think her of *strange mind*, would lead me to infer that she was labouring under some mental infirmity, and that care and seclusion in the house of Forster might have been rendered necessary, seeing the inconvenience her presence or conduct might have occasioned to sir Robert Dudley when in attendance upon the queen at Windsor¹ and at Kew, whence his letters are directed.

If further evidence be necessary to disprove the charges made against Dudley, it is, perhaps, to be obtained from queen Elizabeth herself. In Peck's *Desiderata Curiosa*, No. LVI, p. 158, is printed—

“A proclamation² addressed to the lords and others of the council, to Ferdinando Stanley, lord Strange; William Chaderton, lord bishop of Chester; and to all the other justices of Lancashire and Cheshire; signifying that several libels having been formerly published against the queen; and now lately a most vile book [*Leicester's Commonwealth*] against Robert Dudley, earl of Leicester; the queen cannot forbear rebuking some for their great slackness in not suppressing the former libels, and to require them to be now more diligent in taking care of this last; both the queen and they knowing the E. of Leicester to be perfectly clear of those aspersions it contains.

Jan. 25, 1585. 27 Eliz. “1. After our very heartie comendations.

MS. Chaderton, fol. 29b.

“2. Upon intelligence geven to her majestie last past, of certeine seditious & traiterous books & libells covertly spred & scattered abroad in sondrie parts of her realmes & dominions, yt pleased her

¹ He had a large grant of Windsor park, as ample as he could desire, or the queen could give. Pat., Q. Eliz., 3rd, p. 5.

² This proclamation is not included in the extraordinary volume of proclamations in the reign of Elizabeth, in the Hon. T. Grenville's collection.

highnes to publish a proclamation throughout the realme for the suppressing of the same, & [for the] due punyshment of the authors, spreaders-abrod, & deteyners of them, in such sorte & forme as, in the said proclamation, is more at large conteyned :

“3. Sythence which tyme notwithstandinge, her highnes hath certainly knowne that the very same, & divers other such like most scandalous, shamefull, & divellish books and libells have bene contynuallye spread abroad & kepte by disobedient persons, to the manifest contempt of her majesties regall auctoritie : & namely, amonge the rest, one most infamous, conteyninge notoriouslie scandalous & hatefull mattre againste her righte trustie & rigt welbeloved cozen the earl of Leicester, one of her principall noblemen & chief councellors of estate ; of which most malicious and wicked imputations, her majestie, in her owne clear knowledge, doth declare & testifie his innocencie to all the world ; &, to that effecte, hath written her gracious letters, signed with her owne hand, to the lord maior, sheriffs, & aldermen of London, where it is likely these books would chiefly be cast abroad.

“4. We therefore [to follow the course taken by her majestie, & knowinge manifestlye the wickednes & falsehood of these scandalous devises against the said erle], have thought good to notifie her further pleasure, and our owne consciences, to you in this case.

“5. First, that [as in truthe her majestie hath noted great slacknes & remissnes in the formere execution of her commandment], forasmuch as the said sedicious libells have beene suffered since that tyme to be spread abroad, devided and kepte by contemptuous persons, without severe & due punishment inflicted for the same ; so now, upon this second charge and admonition geven unto you, she verelie loketh for the most stricte & precise observation thereof, in the sharpest manner that may be devised ;

“6. Testifinge in her conscience before God, unto you, that her highnes not onelie knoweth in assured certaintie the books and libells against the said erle to be most malicious, false, & scandalous, and such as none but a . . . . devill himself could dreame to be trewe ; but alsoe thinkethe to be of the fullnes of malice, subtilie contrived to the note & discreditt of her princelie government of this realme ; as thoughe her majestie shold have failed in good judgment & discretion in the choise of so princypall a councellor about her, or be without tast or care of all justice & conscience in suffrynge suche heynous & monstrous crymes, as by the said books and libells be infamouslie imputed, to passe unpunished ; or finallye, at the leaste, to want either good will, habilitie, or courage, if she knewe these enormities were true, to call anie subjecte of hers whatsoever to render sharpe accompte of them, according to the force and effecte of her lawes :

“7. All which defects, God be thanked, we & all good subjects, to our unspeakable comforts, do knowe & have founde to be farre off from the nature & vertue of her most excellent majestie.

“8. As, of the other side, both her highnes, of her certeine knowledge, & we [to] do his lordship but right, of our synceare consciences must needs affirme these strange & abhominable crymes to be raised of a wicked & venomous malice against the said erle; of whose good service, sinceritie of religion, & all other faithfull dealinges towards her majestie & the realme, we have had longe and true experience.

“9. Which things considered, & withall knowinge yt to be an usuall trad of traiterous myndes, when they wold render the princes government odious, to detract & bringe out of creditt the princypall persons about them, her highnes, taking the abuse to be offered to her owne selfe, hath commanded us to notifie the same unto you; to thend that, knowinge her good pleasure, you maie proceed therein as in a matter highlie towching her owne estate & honor.

“10. And therefore we wish & requier you to have regard thereof accordingle, that the former necligence & remisseness shewed in the execution of her majesties commandement maie be amended by the diligence & severitie that shalbe hereafter used. Which amendment & carefulnes in this cause chieffie her majestie assuredlie lookethe for, & will call for accompte of, at all your hands.

“11. And so wee bid you hartelie farewell. From the courte at Greenwich this xx. of June, 1585.

“Your very lovinge frends,

“T. Bromley, <i>Canc.</i>	J. Hunsdon
W. Burghley	F. Knollys
Geo. Shrewsbury	H. Sydney
H. Derby	Chr. Hatton
F. Bedford	Fr. Walsingham
C. Haward	Wal. Myldmay.”

“To our verie good lords, the lord Strange, and the bishoppe of Chester; and to our lovinge frends the rest of the justices of the peace in the countie of Lancaster & Chester.

That suspicions injurious to Dudley's honour and character were rife in the neighbourhood at the time of his wife's death is most certain; he himself was evidently alive to them from the manner in which, in his letters to Blount, he writes of the “untoward accident;” “what the malicious world will bruyte;” “the malicious talke that I knowe the wicked world will use,” etc. So also in a letter by Thomas Lever, an eminent puritan preacher, a prebendary of Durham, and master of Sherborne hospital, who wrote from Coventry to sir William Cecil, and also to sir Francis Knollys, of the

date of Sept. 17, 1560, nine days only after the occurrence, in which he says,—“here in these partes seemeth unto me to be a grevous and dangerous suspition and muttering of the death of her that was the wife of my lord Robert Dudlie. My desire and trust is, that by your discreet device and diligence, through the queen’s authority, earnest searching and trying out of the truth, with due punishment, if any be found guilty in this matter may be openly knowne.”¹ And in the *Hardwicke State Papers*:²—on 28th Oct., 1560, sir Nicholas Throckmorton, her majesty’s ambassador to the queen of Scots, to dissuade her from a marriage with lord Darnley, wrote from Paris,—“The bruits be so brim and so maliciously reported here touching the marriage of the lord Robert and the *death of his wife*, as I know not where to turn me, nor what countenance to bear. Sir! I thank God, I had rather perish and quail with honesty, than live and beguile a little time with shame.”

The reports prejudicial to the character of Dudley in connexion with the decease of his wife must have been very generally inculcated, and as generally believed. A reference to it was made in a dramatic publication of spurious authorship, which at one time excited much curiosity, being put forth as “*The Yorkshire Tragedy. Not so new as lamentable and true. Written by W. Shakspeare. Printed for T. P., 1619.*” The subject of this melancholy tale was a Yorkshire gentleman named Calverley, who, in a paroxysm of passion, apparently excited by jealousy, murdered two of his children, attempted the life of a third, and also that of the mother and nurse. The passage having reference to the death of lady Dudley runs thus:—

“Down stairs,
Tumble, tumble, headlong. So—
The surest way to charm a woman’s tongue
Is, break her neck. A politician did it.”

In the absence of precise and positive information, and the knowledge of essential particulars, which it is now impossible to obtain, I am aware that it will be a matter of no inconsiderable difficulty to disabuse the public mind of a sense of Dudley’s liability to be implicated in this event;

¹ Haynes, in *Burleigh State Papers at Hatfield*, p. 362, edited by Murdin.

² Vol. i, p. 122.

and that by the adoption of the case as the subject of a romance, in which employment even of the names of several of the parties or actors therein is made, it will, with the aid of the powerful pen of the novelist, the most celebrated and most fascinating writer of his age, not fail to make an impression which the sober truths of history will be unable to efface. It is, however, seriously to be regretted that historical truth should be subjected to such a violation, as details communicated in powerful language, and invested with highly wrought imagery, must necessarily create an undue bias in the mind of the reader, and, as in this case, reflect an injury and leave a lasting stain, perhaps undeserved, on the part of those to whose memory it attaches.

From a careful perusal of the preceding pages, I think it will be apparent to any dispassionate reader that the statements made in reference to this melancholy event are, as far as they reflect upon Dudley, loose and improbable; unsupported by any authority, and where particulars could be ascertained, they have been shown to be absolutely false or thoroughly inconsistent. The allegations of crime are without support, and in a case in which so many points are capable of refutation, no dependance can be placed upon the narrative itself in any particulars.

Much of the success attending the promulgation of such calumnies is doubtless to be attributed to the incessant and systematic perseverance and persecution by the Jesuit Parsons, or whoever may have been the author of the *Leicester's Common Wealth*. The Jesuits were busy and indefatigable in maligning all who were opposed to their opinions upon religious matters. That at Paris, whence sir Nicholas Throckmorton writes, the impression created should have been unfavourable to Dudley, is not at all surprising. Elizabeth herself was, as well as Dudley, the object of hatred in regard to her religious opinions, and the cause and interests of Mary were there strongly advocated. The French were greatly incensed against the queen of England, and were active partisans of the queen of Scots; they would therefore gladly seize upon any opportunity to avenge themselves by defamation of her favourites. Sir N. Throckmorton, who communicates to the government the strong feeling prevailing in France upon the death of Dudley's wife, and the rumours of his probable marriage with the queen, it must

be recollected was himself a strong Roman catholic, firmly adherent to his creed and inimical to Protestants. At home Cecil, lord Burleigh, was no friend to Dudley; and it is not a little singular that, as appears by a minute made by the secretary of the privy council, April 1566, when a meeting was held to consider the propriety of giving sanction to the marriage between the queen and the then earl of Leicester, among other items urged in objection to such an engagement there should occur the following:—"He is infamed by the deth of his wyff."

Anthony Wood, who visited Cumnor a century after the death of lady Dudley, notices the reports then rife against Dudley. He adopts all the twaddle of the village, and does not think it beneath his dignity as an historian and antiquary to record it:—

"In this house (Cumnor Place) is a chamber called Dudley's chamber, the reason of which is, y^t w^a Dudley, E. of Leicest. was 1^d hereof, his wife would often retire to this place to live, Forster abovesaid being then tenant. At this time ye E. of Leicest. then lived att ye court, being one of the chiefe under Q. Eliz.; & being a very handsome, proper man, it was rumor'd y^t he was to marry, and thought y^t ye Q. (if he was a batchelour or widower) might expect to make him her husband: to effect which he layed a plott with ye abouesaid Forster his tenant, to make away his wife; & upo ye condition he would doe it, he would give y^t l^dship soe long as he live. Y^e plot being laid, & ye night appointed, they make advantage to convey her to another chamber, where her bed's head should stand just against a doore which she did not know off. In ye middle of ye night cae a man with a spitt in his hand, open the privy doore, run ye spitt into her head, & tumbled her downe staires, to make ye people believe she had killed herself. They bury her immediately; but her father caused her to be taken up again, enquires into ye business, and prosecutes it."

Every means had been taken to give currency and stability to these unfounded calumnies; and as nothing is so powerful in effecting a purpose and establishing a charge with the vulgar, as the introduction of supernatural aid, so we accordingly have a ghost story connected with this event. The narrative is absolutely current at this day; and I have received a drawing of a pond in which the disturbed spirit of the unfortunate lady is said to have at length obtained quiet and repose. The peace of the village, it is reported, was destroyed by the wanderings of lady Dudley's ghost,

and the villagers were afraid to be about after daylight. The chamber in which it was so positively asserted the murder had taken place, received the denomination of the Dudley Chamber; and the entire building, as it proceeded to decay, obtained the distinguished appellation of Dudley castle. The unfortunate lady appeared to all whose imaginations were ready to receive the vision in the shape of a most beautiful woman clothed in superb attire, and was to be seen, as a matter of course, at the foot of the stone staircase at the north-west angle of the building, where her body was discovered lifeless. Such apprehensions speedily became contagious; the panic spread, and the dread connected with the unearthly visitation induced the inhabitants of the village to apply to some learned doctors of the university of Oxford to exorcise and expel the intruder. The tradition still remains, that it required the powers of no less than nine parsons to effect this purpose; and that they, in the end, succeeded in laying the disturbed spirit in a pond in the adjoining close. To give credence to the success of their operations, and to connect it with whatever is marvellous, to this day it is asserted that the water of this pond never afterwards became frozen: physical causes ceased to operate, and natural effects were suspended, as regarded the abode of the spirit of lady Dudley. All kinds of tales, the product of superstitious terror, had doubtlessly been circulated by the villagers of Cumnor; but, indeed, there scarcely exists an ancient mansion in which something of the kind, some white lady or other appearance, is not reported to have been seen, and as firmly believed to have some reality for its foundation. It is, therefore, perfectly in accordance with received custom and practice, that Cumnor Place should be possessed by the spirit of lady Dudley; and that, when falling into decay, after the death of its owner, the mansion should obtain the name of Dudley castle.

Great cruelty has been exercised towards Anthony Forster. The narratives regarding him abound with falsehood, and the reports of his condition subsequent to the death of lady Dudley are most calumnious. His excess of misery, his melancholy, nay, his madness, do not appear by any particulars that can be traced in connexion with his history. The period during which he is stated to have so miserably languished seems to have been one of long duration, for we

find that he survived from 1560, the date of lady Dudley's decease, to the year 1572, being twelve years. Neither were his usual pursuits abandoned, nor his habits changed. His love of music appears to have been sustained to the last, as in his will he makes a bequest of his music books to an old acquaintance. His favourite horses are also left to other friends, and in his last testament their qualities are distinguished. The building of his mansion proceeds, he makes great alterations and additions. His initials appear on several portions, showing that he carried out his purposes to the last, and to crown all, upon the death of his friend Oliver Hyde, two years only preceding his own decease, he enters into public life, becomes the representative of the borough of Abingdon, and dies holding that position. Surely these circumstances must relieve Forster from the wicked reports which have been circulated against him, and excite the regret of all lovers of truth and justice, that his name should have been thus defamed, and his memory blasted by the foulest of accusations and most infamous of charges made current by the pen of any eminent writer, whether it be of fiction or of history.

